

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Cemile TEKİN

DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRAT PARTİ VAN MİLLETVEKİLLERİ

Hazırlayan

Fırat AYHAN

18810501070

Konya-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fırat AYHAN		
	Numarası	18810501070		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Demokrat Parti ve Demokrat Parti Van Milletvekilleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fırat Ayhan**İmza**

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fırat AYHAN		
	Numarası	18810501070		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih /Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Cemile TEKİN		
Tezin Adı	Demokrat Parti ve Demokrat Parti Van Milletvekilleri			

DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRAT PARTİ VAN MİLLETVEKİLLERİ

Demokrat Parti'nin 1950 Genel Seçimleri ile iktidara gelmesi Türk siyasi hayatında yeni bir dönemi başlattı. Ülke genelinde hızlı bir şekilde yapılan ve halkın ilgisini cezbeden DP, Van'da da saygı duyulan isimleri etrafına toplayarak kendisine bir faaliyet alanı oluşturdu. Özellikle uzun yıllar baskılanan konulara karşı hassasiyet göstermesi 1950 ve 1954 yıllarında Van seçim bölgesindeki halkın da dikkatini çekti. 1950 ve 1954 seçimleri ile DP milletvekili olarak TBMM'ye giren İzzet Akın, Kemal Yörükoğlu, Muhlis Görentaş, Hilmi Durmaz ve Hamit Kartal ise gerek şahsiyetleri gerekse yaptıkları hizmetlerle uzun yıllar isimlerinin iyi anılmasını sağladı.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Seçimler, Van Milletvekilleri.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Fırat AYHAN		
	Student Number	18810501070		
	Department	History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Cemile TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Demokrat Parti ve Demokrat Parti Van Milletvekilleri			

DEMOCRAT PARTY AND VAN PARLIAMENTARIANS OF DEMOCRAT PARTY

Democrat Party's coming into power with the election of 1950 started a new period in Turkish political life. The party's fast construction across the country the attention of people. So did it in Van where it gathered well-known persons in its circle and also on area of activity. Especially it showed its sensitivity to the problems which were suppressed for many years and this attracted public in 1950 and 1954. In 1950 and 1954 election İzzet Akın, Kemal Yörükoğlu, Muhlis Görentaş, Hilmi Durmaz and Hamit Kartal were elected General assembly of Turkey (TBMM). Both for the thing they did and for their true personalities they earned respect of the people of Van district long years.

Key Words: Democrat Party, Elections, Parliamentarians of Van

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	3
1.1. Demokrat Parti Kurulmadan Önceki Siyasi Durum	3
1.2. Toprak Reformu Kanunu (17 Ocak 1945) ve Dörtlü Takrir (7 Haziran 1945).....	4
1.3. Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	5
1.3.1. Demokrat Parti'nin Tüzük ve Programı.....	6
1.4. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri.....	7
1.5. 1946-1950 Seçimleri Arasında Yaşanan Gelişmeler.....	9
1.5.1. Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi (7 Ocak 1947).....	10
1.5.2. 12 Temmuz Beyannamesi ve Demokrat Parti'nin Parçalanması (12 Temmuz 1947). ..	11
1.5.3. İki Seçim Arası Yaşanan Diğer Gelişmeler (1946-1950).....	13
1.6. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri.....	14
1.7. Demokrat Parti'nin İlk İktidar Dönemi (1950-1954).....	16
1.7.1. İlk İcraatlar ve Demokrat Parti'nin CHP Dönemi ile Mücadelesi	17
1.7.2. Türkiye'nin Dış Politikası (1950-1954).....	19
1.7.3. İç Siyasette Yaşanan Gelişmeler (1950-1954)	21
1.7.3.1 CHP Mallarının Hazineye Devri, Köy Enstitülerinin ve Halkevlerinin Kapatılması (8 Ağustos 1951).....	21
1.7.3.2. Demokrat Parti'nin III. Büyük Kongresi (15-20 Ekim 1951)	23
1.7.3.3. Millet Partisi'nin Kapatılması.....	24
1.7.3.4. Dönemim Diğer Gelişmeleri ve Döneme Genel Bir Bakış (1950-1954).....	24
1.8. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti'nin İkinci İktidar Dönemi.....	26
1.9. II. Demokrat Parti İktidarı (1954-1957).....	27
1.9.1. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Arası Dış Politikası	27
1.9.2. Demokrat Parti'nin II. İktidar Dönemi'nde İç Politika (1954-1957).....	29
1.9.2.1. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi	29
1.9.2.2. Baskı Kanunları ve Baskıya Karşı Muhalefettin Tepkisi	29

1.9.2.3. Ekonomik Sıkıntılar	30
1.9.2.4. 6-7 Eylül Olayları	31
1.9.2.5. Demokrat Parti'nin IV. Büyük Kongresi ve İç Çalkantılar	32
1.9.2.6. Adnan Menderes'in Kabinayı Yeniden Kurması	33
1.10. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri ve V. Menderes Hükümetinin Kuruluşu	34
1.11. Demokrat Parti'nin Son İktidar Dönemi	35
1.11.1. Tahkikat Komisyonu ve 27 Mayıs 1960 Askeri İhtilali.....	37
İKİNCİ BÖLÜM	40
2. DEMOKRAT PARTİ VAN YAPILANMASI VE SEÇİMLER.....	40
2.1. DP Van Yapılanması.....	40
2.1.1. Van'da Vatan Cephesi	48
2.1.2. Van'da DP-CHP Mücadelesi	50
2.1.3. Van Demokrat Parti Yapılanmasında Yerel Basının Etkisi	52
2.1.3.1. Yeni Yurd.....	53
2.1.3.2. Van.....	53
2.1.3.3. Van Sesi	54
2.1.3.4. Van Postası.....	55
2.1.3.5. İki Nisan	58
2.1.4. Van'da Parti Yapılanmalarında Cemaat ve Aşiretlerin Etkisi	58
2.1.4.1. Van'da Siyaset-Aşiret İlişkisi	58
2.1.4.2. Van'da Siyaset-Cemaat İlişkisi	62
2.2. Van'da 1945-1960 Yılları Arasında Yapılan Seçimler	64
2.2.1. 21 Temmuz 1946 Seçimleri.....	64
2.2.2. 14 Mayıs 1950 Seçimleri.....	67
2.2.3. 2 Mayıs 1954 Seçimleri.....	70
2.2.4. 27 Ekim 1957 Seçimleri.....	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	78
3. DEMOKRAT PARTİ VAN MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ	78
3.1. Muhlis Görentaş	78
3.1.1. Hayatı	78
3.1.2. Faaliyetleri	80
3.2. Kemal Yörükoğlu	83
3.2.1. Hayatı	83
3.2.2. Faaliyetleri	85
3.2.2.1. IX. Dönem Meclis Faaliyetleri.....	85
3.2.2.2. X. Dönem Meclis Faaliyetleri	89

3.3. Hilmi Durmaz	100
3.3.1. Hayatı	100
3.3.2. Faaliyetleri	101
3.4. Hamit Kartal.....	104
3.4.1. Hayatı	104
3.4.2. Faaliyetleri	106
3.5. Mehmet İzzet Akın	108
3.5.1. Hayatı	108
3.5.2. Faaliyetleri	110
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA	121
EKLER.....	128

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

ANAP: Anavatan Partisi

bk.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

C.: Cilt

CENTO: Central Treaty Organization (Merkez Antlaşması Teşkilatı)

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

İİBF: İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi

Mad.: Maddesi

MP: Millet Partisi

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

MBK: Milli Birlik Komitesi

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

HP: Hürriyet Partisi

ODÜ: Ordu Üniversitesi

S.: Sayı

s.: sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TAO: Türk Anonim Ortaklığı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMTD: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TDV: Türk Diyanet Vakfı

TKP: Türkiye Köylü Partisi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

YDP: Yeni Demokrat Parti

YSK: Yüksek Seçim Kurulu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ÖN SÖZ

Çağımızın en kabul gören ve tercih edilen yönetim şekli demokrasidir. Demokraside halkın iradesi, fikri ve düşünceleri farklı siyasi partiler aracılığı ile temsil edilmektedir. Çok partili demokrasi aynı zamanda yönetime katılan halka farklı tercihler yapma imkânı tanımaktadır.

Demokrasi fikri, Fransız İhtilali ile popülerlik kazanmış ve bir fikir olarak Osmanlı Devleti'nde varlık göstermiştir. Halkın meclis ile temsili ise ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nde görülmüştür. Cumhuriyeti'nin ilanı ile rejimin cumhuriyet olarak değişmesi demokrasi fikrinin yerleşmeye başladığı önemli bir dönem olmuştur.

Cumhuriyetin ilanı (1923) ile mecliste muhalif kimselerin girişimleri ile Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) dışında bir parti kurma girişimlerinde bulunulmuş, ilk girişim Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) olmuştur. Henüz şartların olgunlaşmamış olması sebebiyle kapatılan TCF'den sonra 1930 yılında Atatürk'ün teşviki ile kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) da kendisini feshetmiş ve Türkiye'de çok partili siyaset ortamı kurulamamıştır. Çok partili hayat ancak 1945'te önce Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin kurulması, onu takiben 1946'da DP'nin kurulması ile yeniden başlayabilmiştir.

DP, 1950'da ilk defa seçim yolu ile iktidar değişikliğine sebep olarak Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. 1946 yılından itibaren ülke genelinde olduğu gibi Van'da da DP teşkilatları hızla kurulmaya başlanmıştır. Teşkilat kurmak ile ilgili mücadeleye CHP de dâhil olmuş ve DP ile CHP arasında siyasi rekabet had safhaya ulaşmıştır. Bu rekabet ortamı öncelikle Van'da parti teşkilatlarının halkın sorunlarını dinlemesini ve sosyolojik durumlarına önem vermesini sağlamıştır. Siyasi rekabet Van'da çeşitli dönemlerde partilerin birbirine üstünlük sağlamasına sebep olmuş; başarı getiren faktörlerin partiler lehine ve aleyhine değiştiği 1950 seçimlerinde CHP Van'da üstün konumdayken 1954 seçimlerinde DP Van milletvekillerinin tamamını almıştır. 1957'de üstünlük tekrar CHP'ye geçmiştir. Partiler arasındaki bu sıkı rekabet Van'a yatırım olarak geri dönmüştür. Siyasi partiler oylarını artırmak için aşiret reisleri, cemaatler ve halkla arasında yıllara dayanan buzları eritmeye ve yakın ilişki kurmaya çalışmıştır.

Siyasi partilerin içinde bulunduğu bu siyasi rekabet Van'dan DP Dönemi boyunca 5 DP'li milletvekilinin seçilmesini sağladı. Bahsedilen 5 milletvekilinin Van açısından önemini göz önünde bulundurulduğunda, DP'nin kuruluşu, iktidara gelmesi, Van'da yapılanması ve DP Van milletvekillerinin faaliyetleri üzerine bir araştırma ihtiyacı ortaya çıktı.

Bu çalışma DP'nin üstünlük elde ettiği dönemlerde Van'dan çıkardığı DP'li milletvekillerin incelenmesi ve faaliyetlerinin yanı sıra DP'nin Van teşkilatlanması ile ilgili çalışılmamış veya eksik kalan yönlerin incelenmesi üzerinedir.

Gerek konunun öneminin fikir olarak sunulması gerek ise araştırma ve yazım aşamalarında desteğini eksik etmeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Cemile Tekin'e teşekkürü borç bilirim. Yine araştırma süresince kaynak temini konusunda destek sağlayan Arş. Gör. Yunus Özduşgun'a ve kıymetli abim M. Hakkı Ayhan'a minnetle teşekkürlerimi sunarım.

Fırat AYHAN

GİRİŞ

Türkiye’de çok partili anlayış ile siyasi faaliyet yürütmek adına ilk adımlar 1924’te atılmış fakat 1925’te Şeyh Said İsyanı (13 Şubat 1925-31 Mart 1925) sebep gösterilerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kapatılmıştır. Daha sonra 1930’da Atatürk’ün girişimleri ile demokrasi fikrinin yerleşmesi adına Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Rejim karşıtı kimselerin bu partide toplanması ile 1930’da SCF kendisini feshetmiş ve Türkiye Cumhuriyeti 1950 yılına kadar tek parti idaresi ile yönetilmiştir. Halkın Tek Parti Döneminde maruz kaldığı yoksulluk üzerine mevcut şartlar alternatif bir siyasi partinin varlığını zorunlu hale getirmiştir. Uygun şartların oluşmasıyla 1946’da DP büyük bir umut ve uzun süredir kurtarıcı arayan halkın ilgisiyle kurulmuştur. 1950’de serbest seçimlerin yapılması ile DP iktidara gelmeyi başarmış ve Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır.

DP, kuruluşunun tamamlanması ile ülke genelinde hızlı bir yapılanma içerisine girmiştir. Henüz yeni kurulmuş ve yapılanamamış bir parti olmasından dolayı 1946 seçimlerinde Van başta olmak üzere Doğu Anadolu’nun genelinde aday çıkaramamıştır. Fakat 1950 seçimlerine kadar Van’da tüm il ve ilçe teşkilatlarını kurmayı başarmıştır. DP’nin bu çabası CHP’yi de Van’da aktif bir çalışmaya sevk etmiş ve partiler ile halk arasında daha yakın bir ilişki kurulmuştur. 1950 seçimlerinde DP Van’da 3 milletvekillinden sadece birini alsa da takip ettiği aktif siyaset sayesinde 1954 seçimlerinde 4 milletvekilinin tamamını almayı başarmıştır. Söz konusu milletvekilleri DP ve Van açısından araştırılmaya değer faaliyetlerde bulunmuştur.

Türk siyasi tarihinde iz bırakmış olan Demokrat Parti Dönemi’nin Van ile olan ilişkisi üzerine hazırlanan bu çalışma, birinci el kaynaklar ve yardımcı kaynaklar kullanılarak ele alınmıştır. Bu çalışma, “Demokrat Parti ve Demokrat Parti Dönemi”, Demokrat Parti Van Yapılanması” ve “Demokrat Parti Van Milletvekilleri ve Faaliyetleri” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler bünyesinde, alt başlıklarla DP’nin Van ile olan ilişkisi ve DP’li milletvekilleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Daha önce araştırılmamış ve incelenmeye ihtiyaç duyulan bu konunun hazırlanmasında: dönemin önemli isimlerinin hatıraları, konu hakkında yazılmış temel kaynak kitap ve makaleler, ulusal ve yerel gazete haberleri, Devlet Arşivlerinden faydalanılmıştır. TBMM Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi Millet Kütüphanesi gibi arşiv ve kütüphaneler taranarak belgelere dayalı ve bilimsel etik kurallarına uygun bir şekilde bu çalışma oluşturulmuştur. Konunun incelenmesi için kaynak bulunmayan bazı kısımlar bulunmaktadır. Bu kısımlar, ilgili dönemine kaynaklık edebilecek kişilerle yapılan röportajlarla telafi edilmeye çalışılmıştır.

Birtakım eksikliklerin giderilmesi adına araştırılmış bu konunun, cevaplanmamış sorulara yanıt olmasını ve Türk siyasi tarihinde Van ile ilgili aydınlatılmamış bir dönemin açığa çıkmasına yardımcı olmasını amaçlamıştır.

Daha önce araştırılmamış bir konuyu inceleyen ve türlü sorulara cevap veren bu araştırmanın yerel tarih çalışmalarına katkı sağlaması ve bu çalışmayı takip edecek araştırmalara da kaynak olması temennisiyle oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

1.1. Demokrat Parti Kurulmadan Önceki Siyasi Durum

Demokrat Parti 1946 yılında kurulana kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde birkaç defa çok partili hayata geçme girişimlerinde bulunulmuş fakat gerek demokrasi fikrinin yeterince yerleşmemiş olması ve gerekse cumhuriyet rejimine muhalif grupların kurulan bu partiler etrafında toplanması, çok partili hayat için şartların olgunlaşmamış olması, partilerin kapatılmasına (TCF) ya da kendilerini feshetmesine (SCF) sebep olmuştur¹.

Çok partili hayata geçiş için ilk başarılı girişim ancak 1946'da DP sayesinde başlamıştır. 1946'da DP'nin kurulmasında birçok iç ve dış sebep bulunmakla birlikte Türkiye'nin içinde bulunduğu durum adeta çok partili hayatı zorunlu kılmıştır. Henüz II. Dünya Savaşı yeni bitmiş ve dünyanın iki kutbu, yani Amerika'nın başını çektiği demokratik ülkeler ile daha totaliter ve tek parti ile yönetilen SSCB bir fikir çatışması içerisine girmiştir. Diğer ülkeler ise Batı Bloku ya da Doğu Bloku etrafında toplanmıştır. Siyasi şartlar böyleyken Türkiye'nin alacağı tavır iç işlerini etkileyecek ve birtakım gelişimleri tetikleyecektir. Bu gelişmelerden en önemlisi ise yeni bir partinin kurulmasına izin vermek ve çok partili hayata geçmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın 1945'de son bulması ile SSCB'nin yanında savaşa katılmayan Türkiye Rusya'nın tehditleri altında kalmış ve sürekli işgal korkusu yaşamıştır. Özellikle SSCB'nin 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmesi buna ek olarak boğazlardan üs talebi ile Doğu Anadolu'dan toprak isteği, Türkiye'yi Batı Blokuna iyice yakınlaştırmıştır².

SSCB'nin tüm bu tehditlerine karşı Türkiye'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Batı Bloku'nun desteğini alabilmek adına öne sürülen birtakım şartları yerine getirmeye koyuldu ve çok partili hayatın sinyallerini verdi. 19 Mayıs 1945 yılında bir konuşmasında "*memleketimizim siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamete ilerlemeleri şartıyla devam edecektir. Harp zamanlarını ihtiyatlı tedbirlerine lüzum gösteren darlıkları kalktıktan memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. Büyük Meclis az zamanda büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntulara uğramadan, daha ziyade ilerlemelerini temin edecektir. Büyük Millet Meclisinin kudretli elinde*

¹ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (I), S.2 s.71.

² Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakarlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, s.108.

olsun millet idaresi, demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir”³. Görüldüğü üzere İsmet İnönü de çok partili hayatın öneminden söz etmiş, Türkiye’de muhalif bir partinin olmamasını II. Dünya Savaşı’nın şartlarına bağlamıştır. Konuşmasının devamında ise geçmiş çok partili hayat girişimlerine vurgu yapmış başarısız deneyimlerin sebeplerinden bahsetmiştir.

DP’nin kuruluşunda dış politikadaki sebep genel itibari ile Türkiye’nin Batı Blokuna yakınlaşmasıdır; iç politikada ise DP’nin kuruluşunu birçok sebebe dayandırmak mümkündür. Öncelikle ülkenin kuruluşundan beri Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkeyi yönetmektedir ve CHP birçok açıdan yıpranmış bir durumdadır. Kendini yenileyemediği gibi birçok yönü ile de eleştirilmektedir. II. Dünya Savaşı’nın getirdiği şartlar sebebiyle her ne kadar Türkiye savaşa filli olarak katılmamış olsa da aldığı tedbirlerden dolayı yoksulluk baş göstermekteydi. Karaborsadan zengin olmuş tüccar sınıf, pahalılıktan nasibini almış orta sınıf, emekleri yok pahasına satılan ve tükenmiş bir çiftçi sınıf ve de değerlerinin aşağılandığını düşünen daha muhafazakâr düşünen bir başka sınıf bulunmaktaydı⁴. Bu gurupların tamamı çözüm yolu olarak ihtiyaçlarına cevap veren bir siyasi partiye ihtiyaç duymaktaydı. Buna paralel olarak ülke içindeki tepkiyi azaltmak adına CHP’de alternatif bir siyasi parti kurulmasının yararlı olabileceğini düşünmekteydi. Söz konusu bu iç mesele muhalif bir parti olan DP’yi kuruluşundan kısa bir süre sonra yükselişe ve iktidara taşıyacaktır.

Şeflik sistemi ile ülkeyi yönetmenin daha fazla mümkün olmayacağını ortaya çıkması, demokratik yöntemlerle yönetilen ülkelerin dünya savaşını kazanması, Türkiye’nin çağın kabul görülen yönetim şekliyle bütünleşmek istemesi, totaliter rejimlerin Ortadoğu’da yıkılıyor olması ve bunlara ek olarak içeride kötü gidişattan doğan muhalefet DP’yi ortaya çıkaran şartlardır.

1.2. Toprak Reformu Kanunu (17 Ocak 1945) ve Dörtlü Takrir (7 Haziran 1945)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra siyasi, ekonomik ve sosyal alanda birçok inkılap yapılmış hatta toplumu ilgilendiren neredeyse her konuda köklü değişiklikler yapılmıştır. Fakat toprak reformu daha Atatürk döneminde planlanmasına rağmen 1945 yılına kadar yapılmamıştır. Bu durumun sebepleri oldukça tartışmalı olup ihmal edilen bir konudur. Söz konusu reform ise zarurieti kabul edilen bir konu olmasına rağmen toprakların büyük bir çoğunluğunu elinde bulunduran toprak ağalarından çekinilmiştir.

³ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.109.

⁴ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, s.63.

Mevzu olan toprak reformu ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsmet İnönü'nün (1938-1950) cumhurbaşkanlığı döneminde yapılmıştır. Toprak Reformu Kanunu 17 Ocak 1945'te tartışılmaya başlanmıştır; Mayıs ortasına kadar devam etmiştir. Toprak reformuna en güçlü muhalefeti ise yine büyük toprak sahipleri göstermiş ya da bunu meclisteki temsilcileri aracılığı ile yapmışlardır. Söz konusu temsilciler, CHP içindeki muhalifler olup aynı zamanda DP'nin de kuruculuğunu yapan isimlerdir⁵. Özellikle Aydın Milletvekili Adnan Menderes (1950-1960), kendisinin de geniş bir alana yayılan topraklara sahip olmasından dolayı en şiddetli tepkiyi gösteren isim olmuştur. Diğer muhalif isimler ise daha sonra *Dörtlü Takrir* ile isimleri anılacak olan İzmir Milletvekili Celal Bayar (1950-1960), İçel Milletvekili Refik Koraltan (ö.17 Haziran 1974) ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'dür (ö.28 Haziran 1966).

Söz konusu toprak reformuna olan muhalefet aynı zamanda iç muhalefetin ilk dışa yansması olmuştur. Bu süreci daha sonra CHP içinde reforma ihtiyaç duyulduğu ile ilgili bir önerge takip etmiştir. 7 Haziran 1945'te verilen ve ismine *Dörtlü Takrir* denilen bu önerge ile CHP eleştirilere maruz bırakılmıştır. Antidemokratik ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermemekle suçlanan CHP'den reform yapması talep edilmiştir. Söz konusu takriri imzalayan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün başlıca üç isteği bulunmaktaydı. Bunlar; kanunlarda ve parti tüzüğünde antidemokratik hükümlerin düzeltilmesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine izin verilmesi ve seçimlerin daha serbest bir şekilde yapılmasıdır⁶. Mevzu olan taleplerin yer aldığı *Dörtlü Takrir*, önergenin verilme yeri parti gurubu olmayıp TBMM olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir.

1.3. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Bütçe Kanunu ile başlayan CHP içindeki sert muhalefet çiftçiyi topraklandırma kanunu ile iyice artmıştır. Özellikle parti politikaları ve antidemokratik tutumları ile iyice topa tutulan CHP, *Dörtlü Takrir* ile bir gurubun muhalefetine maruz kalmıştır. Yukarıda ayrıntıları ile bahsedilen *Dörtlü Takrir* 'in reddedilmesi ile takririn öncülerinden olan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü *Vatan* gazetesinde eleştiri yazıları yazmaya başlamış ve medyanın desteği ile muhalefete devam etmişlerdir. CHP ise söz konusu gazete yazılarına karşılık 21 Eylül 1945'te Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'i partiden ihraç etmiştir⁷. Bu ihraç kararına usulsüz olduğu gerekçesi ile tepki gösteren Refik Koraltan da partiden ihraç edilince *Dörtlü Takrir* 'in dört

⁵ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, Ankara, s.10.

⁶ Eroğlu, *a.g.e.* s.11.

⁷ Enis Şahin-Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, (I), S.2. 2015, s.40.

üyesinden üçü partiden atılmış oldu. *Dörtlü Takrir* 'in öncülerinden olan Celal Bayar ise İzmir milletvekilliğinden ve CHP'den istifa ederek tepkisini ortaya koymuştur.

Dönemin cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün mecliste bir muhalif partiye ihtiyaç olduğunu sürekli vurgulamasının da etkisi ile bahsedilen dört isim tarafından yeni bir parti kurmak için çalışmalara başlanmıştır. Kısa sürede yoğun bir tempo ile çalışan DP'li liderler 7 Ocak 1946'da İçişleri Bakanlığı'na verdiği dilekçe ile partilerini resmi olarak kurduklarını beyan etmişlerdir⁸. Kısa bir süre sonra ise CHP iktidarı DP'nin kuruluşuna izin verdiğini açıklamıştır.

Partinin kurucu isimlerinden Celal Bayar parti başkanlığına getirilmiştir. Parti programını açıkladıktan sonra gerek vadettikleri ile gerekse 27 yıllık CHP iktidarından şikayetçi olanların ilgisinden dolayı yoğun bir halk kitlesini etrafına toplamıştır⁹. Özellikle isminden dolayı demokrasiye vurgu yapması, ekonomide CHP'nin devletçi politikalarına karşı liberalizmi benimsemesi, üniversitelere özerklik vurgusu, çiftçi ve esnafa verdiği güvence ile çok kısa sürede taraftar toplamıştır. Halkın maddi ve manevi desteği ile kısa bir sürede kuruluşunu tamamlamış ve il-ilçe örgütlenmelerine girişmiştir.

Yıllardır türlü sebeplerle iktidara karşı olumsuz tavır takınan farklı kesimden birçok insan DP çatısı altında bir araya gelmiş ve DP ise her kesimin ihtiyacına göre bir program hazırlamaya dikkat etmiştir. Aynı zamanda kuruluşundan itibaren sert bir muhalif duruş ile siyasi hayatına başlamıştır.

1.3.1. Demokrat Parti'nin Tüzük ve Programı

Kurulduğu gün parti tüzük ve programını açıklayan DP, ilk kongresi yapılana kadar idare kurulunu kurucu üyeler arasından kendileri seçmiştir. İdare için ise tercih edilen isim Celal Bayar olmuştur. Tüzüğe göre parti merkez örgütü üç kurumdan oluşmaktadır. Bunlar, parti Genel Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'dır¹⁰. İki yılda bir toplanacak olan genel kongrede bu kurumların üyeleri seçilirken genel kongreden sonra en yetkili idare Genel İdare Kurulu olup karar verme yetkisine sahiptir ve 10 kişiden oluşmaktadır. Bu kurum aynı zamanda milletvekilleri adaylarını seçme yetkisine sahiptir. İl-ilçe idareleri ise yılda bir toplanan kongre ile belirlenecektir. Bu idarelerin yönetim kurumunda bir başkan, bir yazman ve bir de muhasip bulunacaktır.

⁸ *Aynı eser*, s.41.

⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, s.489.

¹⁰ Eroğlu, *a.g.e.*, s.12.

DP'nin parti programı 80 maddeden oluşup iki bölüme ayrılmıştır. İlk 40 madde partinin kuralları ve amaçlarını taşıırken ikinci kısım daha çok hükümet yönetimi ile ilgidir. İlk bölümün başlıca öne çıkan maddeleri DP'nin kuruluş amacı ile paralellik göstermektedir. Bunlar, örgütlenme hakkı, en çok eleştirilen demokratik ve liberal bir ortam ve serbest bir ortamda seçim yapmak gibi ana konulardan oluşmaktadır. Genel anlamı ile insan hak ve hürriyetleri ön plana çıkmaktadır(4.mad)¹¹. İktisadi ve fikir yapısı olarak liberalizmin benimsenmesi ise devletçi politikadan uzaklaşılacağıının göstergesi olmuştur. Ayrıca özel mülkiyete vurgu yapılmış ve tarıma dayalı ekonomiye önem verilmiştir. 9. ve 10. Maddelerde ise serbest seçimlere vurgu yapılmış tek dereceli seçimlerin yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir¹². Bu, aynı zamanda parti kurucularının CHP içindeyken de eleştirdiği konulardandır. Söz konusu seçim yasasının problem olduğunu CHP de fark etmiş olacak ki 1946'da yapılan ve DP'nin ilk katıldığı seçimlerde tek dereceli seçim sistemi benimsenmiştir. Bunlar dışında hükümet işleri ile ilgili maddelerde vergi sistemi, üniversite özerkliği, toprak sistemi, özelleştirme gibi meseleler yer almıştır. Söz konusu tüzük ve program açıklandıktan sonra CHP kendi parti programında ve bazı kanunlarda değişikliğe giderek mevcut olumsuzlukları gidermek istemiştir.

1.4. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

Yeni kurulan ve çok partili hayatın ilk partisi olan DP çok kısa sürede yapılanmaya giderken sanıldığı kadar kolayca tüm il ve ilçelerde örgütlenememiştir. Fakat örneği görülmedik kısa bir sürede halk desteğini toplayabilmiştir. DP kuruluşuna izin verildiği için, CHP ise içindeki sert muhalefeti temizlediği için halinden memnundur. Fakat yapılanma sürecinde aldığı destekle başta Adnan Menderes olmak üzere DP'liler sert bir muhalif tavır sergilemiştir.

DP'nin yapılanması CHP'yi birtakım tedbirler almaya itmiştir. İsmet Paşa öncülünde CHP 10 Mayıs 1946'da olağanüstü kurultayını toplanmıştır. Bu toplantı sırasında İsmet İnönü II. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığını ve ilerde çıkarabileceği sürprizleri sebep göstererek 1947'de yapılması planlanan seçimleri 1946'da yapma kararı almıştır¹³. DP ise söz konusu erken seçimin henüz yeni kurulan partilerini sindirmek için erkene aldığı dile getirmiş ve tepki göstermiştir.

¹¹ Aynı eser, s.13.

¹² Aynı eser, s.13.

¹³ Sait Aşgın, *Türkiye'nin Demokrat Parti'li Yılları*, Karaman, s.17.

Henüz yeni kurulmuş olan DP tüm ülkede yapılanmamışken erken seçime hazırlanmak zorunda kalmıştır. Adı geçen seçimler genel seçimlerdir fakat bu seçimlerin öncesinde Mayıs 1946 da yerel seçimler vardır. DP, bu seçimleri boykot kararı almış ve seçimlere az bir katılım olmuştur¹⁴. Bu durum ise 1946 genel seçimleri öncesi yoğun tepkilere sebep olmuş; hatta DP'nin kapatılması konusu tartışılmaya başlanmıştır. Yoğun tepkilerin ardından Celal Bayar, partinin en deneyimli siyasetçisi olarak daha yumuşak bir tutum sergilemeleri gerektiğini anlamış ve bu şartlar altında DP'nin de varlığını tehlikeye atmadan 21 Temmuz seçimlerine gitme kararı almıştır.

Olağanüstü denilebilecek şartlarda yapılacak olan 1946 genel seçimleri birçok açıdan yenilikler barındırır. Öncelikle Türkiye'nin ilk çok partili seçimleridir. Her şeyden önce halkın onlarca yıl aradan sonra CHP dışında bir seçeneği bulunmaktadır. Bunun dışında tek dereceli yapılan ilk seçim olması sebebiyle halk ilk defa direkt herhangi bir aracı olmadan temsilcisini seçebilecektir. Bir diğer gelişme ise gerçek bir demokrasi havasının esiyor olmasıdır. Muhalefet olarak ses getirmeye çalışan DP ve ilk rakipli seçimlerde iktidarını korumaya çalışan CHP hareketliliği söz konusudur. İsmet İnönü, bizzat seçim propagandasına girişmiş ve halkı, ülkenin kurucularından olan isim olarak etkilemeye çalışmaktadır¹⁵. Bu duruma karşılık DP bir diğer Millî Mücadele kahramanı olan Fevzi Çakmak'ı (ö.10 Nisan 1950) milletvekili adayı olarak göstermiştir.

Nihayet 21 Temmuz 1946 yılında “*Kırkaltı Seçimleri*” diye tarihe geçen Türkiye'nin ilk çok partili seçimleri yapıldı¹⁶. “*1946 seçimlerine, CHP'nin dışında, çok partili siyasal yaşamın ilk partisi olan ve 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ile 7 Ocak 1946 yılında, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) de katılmıştır*”¹⁷. 21 Temmuz 1946 Genel Seçim sonuçlarında TBMM toplam 465 milletvekillinden partiler üzerine dağılım şu şekildedir: CHP 403, DP 54, bağımsızlar sekiz milletvekili çıkarmıştır¹⁸. Milli Kalkınma Partisi (MKP) 1946 seçimleri ile meclise giremezken DP taşrada yeterince yapılanmadığı, hatta Doğu Anadolu gibi bazı bölgelerde hala teşkilatlarını kurmadığı için milletvekili adayı bile gösterememiştir. Ona rağmen mecliste 54 milletvekili ile temsil hakkı elde etmiştir. DP genellikle milletvekillerini İstanbul gibi büyükşehirlerden çıkarmıştır. Asıl ilginç olan ise

¹⁴ Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul, s.30.

¹⁵ Aynı eser, s.31.

¹⁶ Aşgın, a.g.e., s.18.

¹⁷ TÜİK, *Milletvekilli Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, s.12.

¹⁸ Aşgın, a.g.e. s.18.(Şeyhanlıoğlu'nun *Türk Siyasal Muhafazakarlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti* adlı eserinde bu oran şu şekildedir: CHP 395, DP 64, Bağımsızlar 6).

Adnan Menderes'in yıllardır memleketi olan Aydın'da CHP milletvekili seçilirken 1946 seçimlerinde kaybetmesi olmuştur. Aynı zamanda Kütahya'dan milletvekili seçilmesi ile meclise girebilmiştir.

DP'nin katıldığı 1946 Genel Seçimleri Türkiye'nin ilk çok partili seçimi olmasına rağmen usulsüzlükleri ile yıllarca tartışılan bir seçim olmuş; hatta Türk siyasi tarihine "*hileli seçimler*" olarak geçmiştir¹⁹. Bu seçimler birçok açıdan tartışmalıdır; öncelikle 1946-1957 yılları arasında yapılan seçimlerde, tek dereceli liste usulü çoğunluk seçim sistemi uygulanmıştır. Bu sisteme göre, kullanılan oyların salt çoğunluğunu alan parti, o seçim bölgesindeki tüm milletvekillerini kazanmıştır. Bu yüzden haksız bir seçim usulü söz konusudur aynı zamanda bu seçim şekli yıllarca Türkiye'nin tartışılan meselesi olmuştur. Bir diğer mesele ise seçimlere usulsüzlük karıştırıldığı meselesidir; sandıkların çalındığı, oyların değiştirildiği, DP'li seçmenlerin devlet gücüyle sindirildiği, valilikler ve jandarmalar aracılığı ile CHP'nin kazançlı çıkarıldığı iddia edilmiştir²⁰. Seçime hile karıştırmanın kolay bir yolu ise açık oy gizli sayım şeklinde seçimlerin yapılmasıdır. Oy kullanma sırasında DP seçmenleri baskı altında tutulurken oylama bitikten sonra gizli yapılan sayım ile DP oyları değiştirilebilmiştir. DP'nin muhalefet dönemi olan 1946-50 yılları arasında DP CHP'ye yüklenirken başlıca malzemesi seçime karıştırılan hile olmuştur.

1.5. 1946-1950 Seçimleri Arasında Yaşanan Gelişmeler

Yoğun tartışmalar ve mücadeleler ile geçen 1946 genel seçimlerinin etkisi seçimlerden sonra da devam etti. 12 Ağustos 1946'da göreve başlayan milletvekilleri seçim sonuçlarını ve seçime karıştırılan hileyi tartışmakla ve itirazlarla başladı. Sayıca çok az milletvekiline sahip olmasına rağmen DP'liler oldukça sert bir muhalefet havası estirmekteydi. İkinci bir tartışma konusu, CHP iktidarının Recep Peker (1946-1947) liderliğinde kurduğu yeni hükümet oldu. DP adına kurulan kabinenin değerlendirmesini yapmak için Adnan Menderes yeni hükümetin programını eleştiren bir konuşma yaptı.

Kurulan hükümetin Recep Peker başbakanlığı ile aldığı birtakım yeni kararlar başka bir tartışmaya sebep olmuş; 7 Eylül kararları diye tarihe geçen bu kararlar ile liberal bir tutum izlenmiş altın alım satımına izin verilirken Türk lirasının değerinin düşürülmesi ve ithalata yönelik bazı sınırlamaların kaldırılması kararlaştırılmıştır²¹. Bu kararlar da Menderes'in meclis konuşmasında eleştirdiği konulardandır.

¹⁹ Aşgın, *a.g.e.*, s.19.

²⁰ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.173.

²¹ E. Şahin, *a.g.m.* s.52.

DP'nin muhalefeti sırasında üzerinde durduğu bir diğer konu ise basın üzerine otorite kurulmasını öngören ve antidemokratik Matbuat Kanunu ve 1947 yılının Bütçe görüşmeleri olmuştur. Bütçe görüşmelerinde parti sözcüsü olarak yine Adnan Menderes söz almış ve eleştirisini şu şekilde yapmıştır: *“Bütçede sıhhat yoktur. Bütçede isabet yoktur. Milli politika her şeyden evvel, iktisadi teşkilatlanma ve cihazlanma işidir. İktisadi bünyesi kuvvetlendirilmeyen omuzlara yükletilen külfetler karşısında memleket iktisadiyatının gelişmesi şöyle dursun, gerilemesi mukadderdir. Maliyeci zihniyetiyle iktisadi kalkınma olamaz. İsraf ve lüks almış, yürümüştür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ıstırap, bu hatalı tasarrufların neticesidir”*²². Adnan Menderes'in bu konuşmasına cevap vermek için tekrar konuşma yapan Recep Peker yine tarihe geçen ve Adnan Menderesi hedef alan *“psikopat bir ruhun ifadesi”* cümlesini kurmuş bu söz yine DP'lilerin tepki göstermesine sebep olmuş; DP'li milletvekilleri tepkilerini meclisi terk ederek göstermiştir²³. Henüz yeni başlayan çok partili hayatın meclisteki bu durumu 1950 yıllı seçimlerine kadar sürecek bunalımın da ilk göstergesi olduğunu söylemek mümkündür.

1.5.1. Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi (7 Ocak 1947)

Kurulduktan çok kısa süre sonra genel seçimlere hazırlanan ve seçimi henüz yeni atlatan DP ilk kongresini yapmaya fırsat bulamadığı için toplayacağı bu kongre ile genel seçimlerin değerlendirmesini de yapmıştır. 7 Ocak 1947 yılında ilk kongresini toplayan DP bu ilk kongrede DP'nin nasıl bir muhalif tutum sergileyeceğine karar vermiştir.

Seçimlerde karşılaşılan güçlükler kongrenin toplanması sırasında da yaşanmıştır; özellikle il ve ilçelerin yapılanması ve delegelerin kongreden bir ay önce belirlenmesi sağlanmış; fakat bu delegelerin Ankara'ya hareketleri engellenmeye çalışılmıştır. Hatta Ankara'da kongrenin yapılabileceği bir binanın tesisi CHP tarafından engellenmiştir. Celal Bayar bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: *“Hükümet kongrenin yapılmaması için elinden geleni yapmıştır. Koca Ankara şehrinde kongre yapacak bina bulamadık. Hangi salon sahibine başvursak önce kabul ediyor, ertesi günü bin dereden su getirip salonu vermeyeceğini söylüyordu, oteller de aynı durumdaydı. Delegelere yer bulmanın imkânı yoktu. Yaptığımız bütün rezervasyonlar ertesi günü iptal ediliyordu. Sonunda Ankara Demokratları, gelecek delegeleri evlerinde ağırlamaya karar verdiler”*²⁴. Yapılan tüm engellemelere rağmen örneği görülmemiş bir demokrasi havası içinde yapılmıştır.

²² Aynı eser, s.54.

²³ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul, s.51.

²⁴ Şeyhanlıoğlu, a.g.e, s.176.

Sonuçları hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında: demokratik ve hukuki yollarla muhalefete devam edilmesi, demokratik seçimlerin yapılması, hak ve hürriyetlere imkân tanınması, cumhurbaşkanlık seçiminin halk tarafından yapılması ve cumhurbaşkanının siyasi parti ile ilişkisinin kesilmesi şeklinde kararlar alındığı söylenebilir. Mecliste imkân tanınmaması halinde ise meclisin protesto edilip terk edilmesi planlanmıştır²⁵. Fakat genel itibari ile bu kongre hürriyet misakı olmuş ve 1946-1950 arası dönemde DP'nin tutumunu belirlemiştir.

İlk kongreden sonra DP İzmir'de yaptığı bir toplantı sonucu Recep Peker'in ağır sözlerini protesto etmek için ara seçimlere girmeyeceğini duyurmuştur²⁶. Bu karar hem CHP kanadında sert eleştirilere hem de halkta hareketliliğe sebep olmuştur.

1.5.2. 12 Temmuz Beyannamesi ve Demokrat Parti'nin Parçalanması (12 Temmuz 1947)

Muhalefet-iktidar mücadelesi 21 Temmuz 1946 seçimlerinden beri devam etmekteydi; Başbakan Recep Peker özellikle baskıcı bir tavır sergilemekteydi; buna karşılık DP'liler meclisteki az varlıklarına rağmen saldırgan bir politika izlemekteydi. Özellikle 1947'de yapılan muhtarlık seçimlerine DP'nin katılmak istememesi, Recep Peker'in tavrından dolayı meclisi terk etmeleri; DP'nin 1946 seçimlerinin yolsuzluğunu sürekli güncel tutmaları ve hükümeti DP'li halka zulmetmekle suçlaması iki taraf arasındaki iplerin iyice gerilmesine sebep oldu. Buna karşılık Recep Peker hükümetinin DP'yi ihtilal ve suikast düşüncesi gibi suçlarla suçlamaları iki parti arasındaki anlaşmazlığı orta yol bulunamayacak bir duruma sürükledi²⁷.

DP ile iktidar partisi CHP arsında geçen mücadele en çok cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü rahatsız etmiştir. Orta yol bulunması adına iki tarafın liderleri ile bir araya gelmiş ve şikayetlerini dinlemiştir. Bu görüşmeler, 1947 yılının Haziran ve Temmuz ayları boyunca sürekli tekrarlanmıştır²⁸. Taraflardan Recep Peker yani CHP, suçlamaları red etmiş herhangi bir anlaşma yoluna yanaşmamıştır. Bunun aksine hak talebinde bulunan Celal Bayar siyasi faaliyetlerin devamlılığı için güvence talep etmiştir²⁹.

Talep edilen güvence İsmet İnönü tarafından verilmiş ve bir cumhurbaşkanı olarak her siyasi partiye eşit mesafede duracağını ve her iki siyasi partinin varlığının güvence altında olduğunu garantiler bir beyanat vermiştir. Tarihe "*12 Temmuz Beyannamesi*" olarak geçen bu

²⁵ Eroğlu, *a.g.e.*, s.23.

²⁶ Müstakil Demokratlar Grubu, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Ankara, s.9.

²⁷ Fehmi Akın, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (VII), S.2, 2005, s.94.

²⁸ Müstakil Demokratlar Gurubu, *a.g.e.*, s.13.

²⁹ *Aynı eser*, s.94.

belge ile çok partili hayatın ilk muhalif partisinin varlığı güvence altına alınmıştır. Bu belge ile varlığı tehlikeye giren çok partili hayatın kesintisiz devamı sağlanmış; İnönü, partiler üstü bir tutum izleyerek özellikle muhalefete varlığını devam ettirme güvencesi vermiştir. Fakat bu beyanname her iki siyasi partide de gerginlik taraftarlarının tepkisine yol açmış³⁰; İnönü'nün *12 Temmuz Beyannamesi* CHP ve DP içinde istifalara ve çözümlere sebep olmuştur. 12 Temmuz Beyannamesi'nin tamamen huzur ortamı yarattığı söylenemez ancak partiler arası gerginlik azalmış ve haklar ya da itirazlar daha demokratik yollarla mecliste çözülmeye çalışılmıştır.

Beyanat, CHP ve DP içinde gerginlik taraftarının partiden temizlenmesine sebep oldu; fakat Peker hükümetinde çatlamalara yol açtı. Recep Peker kabinesi güvenoyu alıp sadece kabinede değişiklik gerektirmesine rağmen, parti içi tepkiler üzerine 9 Eylül 1947'de istifa etti. Yerine kabinede dört bakan değişikliği yapılarak yeni hükümet kurma görevi Hasan Saka (1947-1949)'ya verildi³¹.

DP içerisinde *12 Temmuz Beyannamesinden* sonra partici muhalefet yapan, *müfritler* olarak anılan bazı isimler bulunmaktaydı; özellikle İnönü'nün DP'ye güvence sağlaması için bu isimlerin partiden ihracı öngörülmüştü; Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşenk bu isimlerin başlıcalarıdır³². Söz konusu isimler DP'den ihraç edilmiş ya da istifa etmiştir. DP içerisinde ihraç Aralık 1947'de *12 Temmuz Beyannamesinin* etkisi ile maaş zammı gerekçesi ile patlak verdi; Bundan dolayı tartışmalar büyüdü ve DP'den ihraçlar ve istifalar devam etti. Bu bağlamda Fehmi Akın'ın makalesinde şu ifadeler kullanılmıştır: “*Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivrili ilk ihraç edilen isimler olurken Genel İdare Kurulu'nun altı üyesi bu kararı boykot amacıyla protesto edince onlar da Haysiyet Divanı'nın kararıyla partiden ihraç edilmekten kurtulamadılar*”³³. Bu çıkarılmalardan sonra DP'nin milletvekili sayısı 31'e indi. DP'den ayrılanların bir kısmı Fevzi Çakmak liderliğinde Millet Partisi'ni kurmuş,³⁴ kalan bir kısmı ise meclis içinde Müstakil Demokratlar Gurubunu oluşturmuştur.

³⁰ *Aynı eser*, s.100.

³¹ Müstakil Demokratlar Grubu, *a.g.e.*, s.22.

³² Eroğlu, *a.g.e.*, s.33.

³³ Akın. *a.g.m.*, s.103.

³⁴ Fevzi Çakmak fahri liderliğinde Hikmet Bayur başkanlığında 33 diğer Demokrat Partilinin katılımı ile 20 Temmuz 1948'de kurulmuştur. Liberal-muhafazakâr bir parti olup DP'yi İnönü'cü olmak ve muhalif kesimi temsil etmiyor şeklinde yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Dindarlığı ve her iki partiye muhalefeti ile bilinen parti 1950 yılında Fevzi Çakmak'ın vefatı ile etkisini iyice kaybetmiştir. Beklentileri karşılayamamış ve yeterince örgütlenememiş bir siyasi parti olmuştur. Daha fazla bilgi için bak. Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.184.

Siyasi parçalanma her iki parti içinde de aşırıların bertaraf edilmesini sağlamış; fakat DP'nin asıl kurucularının daha kendilerine özgü siyasetinin yolunu açmıştır. DP milletvekili sayısında düşüş yaşamasına rağmen bir sonraki seçim döneminde DP'yi iktidara taşıyacak arınmış bir kadronun oluşmasını sağlayacaktır.

1.5.3. İki Seçim Arası Yaşanan Diğer Gelişmeler (1946-1950)

DP-CHP arasındaki rekabet 12 Temmuz Beyannamesinden sonra daha yumuşak bir muhalefet-iktidar çatışmasına dönüşmüş, fakat 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir. 1950'ye kadar olan dönemde yaşanan gelişmelerin bir kısmı ise dönüm noktası sayılabilecek nitelikte ve önemlidir.

1948'de II. Dünya Savaşı'nın etkileri hâlâ devam etmekteydi. Dünya iki kutup noktasının etrafına toplanmış devletlerden oluşmaktaydı. Batıyı ABD, doğuyu ise komünizm ile yönetilen SSCB temsil etmekteydi. Türkiye ise kendini SSCB ve komünizm baskısı altında hissettiğinden Batı Blokuna yanaşmaktaydı. Bu dönemde ABD, SSCB etkisi altında kalması muhtemel veya III. dünya devletleri denilen devletlere, belirlenmiş alanlarda kullanılmak üzere para yardımı yapmaktaydı. Önce *Truman Doktrini* daha sonra ise *Marshall Planı* gereğince Türkiye bir takım kanun değişikliğine gitmiş ve bu yardımlardan 1948-1952 yılları arasında 354 bin dolar pay almıştı³⁵.

İki seçim arası yılların (1946-1950) bir diğer gelişmesi ise CHP yönetiminde istikrarın sağlanamamasıdır. 14 Ocak 1949'da Recep Peker yerine hükümet kuran Hasan Saka da (1947-1949) istifa etmiş; yerine Şemsettin Günaltay (1949-1950) başbakanlığa getirilmiş ve hükümet kurma görevini almıştır³⁶.

Bu dönemin DP açısından en önemli gelişmesi ise 1949'da DP'nin II. Büyük Kongresi'nin toplanmasıdır. Özellikle radikal kararların alındığı bir genel toplantı olmasından dolayı önemli olmakla birlikte 1950 seçimlerini ilgilendiren birçok yeni değişikliğin yapılmasını sağlayan kararlar alınmıştır. Bu konuyla ilgili Alparslan Öztürkci şu ifadeleri kullanmıştır: “*İkinci Büyük Kongre 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında 1400-1700 delegenin katılımıyla Ankara Yeni Sergi Evi'nde toplandı*”³⁷. 12 Temmuz Beyannamesi ile birçok istifa ve ihraç yaşandı. Haliyle DP bu kongrede meclisteki milletvekili sayısının yarısını kaybetmişti. I. Kongrenin devamı niteliğinde olan bu kongrede genellikle ifade özgürlüğü,

³⁵ Aşgın, a.g.e, s.37.

³⁶ Eroğlu, a.g.e, s.38.

³⁷ Alparslan Öztürkci, “Siyasal Katılım ve İfade Özgürlüğü Bağlımlarında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949)”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, (IX), S.1, 2019, s.290.

demokratik seçim sistemi, hak ve hürriyetlerin güvencesi doğrultusunda kararlar alınmıştır. Bu kararlar, “*Milli And*” diye isimlendirilmiş seçim öncesi uygulanmaması halinde seçime DP’nin katılmayacağı ifade edilmiştir³⁸. Bu bağlamda Öztürkci şöyle der: “*Milli And’ın yayımlanmasıyla iktidar partisinin de gerekli mesajı aldığı anlaşılmaktadır. Zira Milli And ile CHP’nin ılımlı kanadı demokratik seçim kanunu yapılmadan seçimlere gidilemeyeceğini ve çoğulcu demokratik sistemin ayakta duramayacağını belirtmiştir. Bu seçim kanunundan dolayı asayişsizlik ve anarşiye de kapı aralanacağını görmüşlerdir. Bunun sonucunda da Türkiye’de günümüze kadar seçimlerin demokratik ilkeler zemininde yapılmasının temel dayanağını teşkil eden demokratik seçim kanunu TBMM’de kabul edilerek yürürlüğe girdi. Böylece Demokrat Parti kendisine iktidar yolunu açtığı gibi meclis çoğunluğunu teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisi’yle beraber Türkiye’de demokratik seçim geleneğinin oluşmasına büyük katkı yaparak bu bağlamda da Türk siyasal tarihinde yerini aldı*”³⁹. II. Büyük DP Kongresi ve alınan kararlar DP’yi bir sonraki seçim döneminde iktidara taşıyacak niteliktedir. II. Büyük Kongre aynı zamanda Türkiye’nin seçim sisteminde köklü değişikliklerin yapılmasını sağlayan önemli bir etkidir.

1.6. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

Yoğun bir muhalefet ve muhalefet partisine direnen bir iktidar mücadelesi ile 1946 genel seçimlerinin üzerinden dört sene geçmiş ve yeni bir seçim dönemine girilmiştir. İki seçim arası dönemde tartışılan birçok konu bulunmaktaydı. Fakat DP kuruluşundan itibaren seçim yasasını sürekli büyük bir problem olarak gündemde tutmaktaydı. Çağatay Benhür konuya ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: “*1946 seçimlerinde uygulanan seçim sistemine sürekli itiraz eden DP’nin itirazları sonucunda 7 Şubat 1950’de Meclis’te yeni seçim tasarısı görüşülmeye başlanmıştır. Tasarı 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye yeni bir seçim sistemine geçmiştir*”⁴⁰. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 1 Mart 1950’de genel seçim kararının alınması ile siyasi partilerin seçim propagandaları ve kampanyaları başlamıştır.

Partiler arası karşılıklı eleştiriler ve partilerin seçim çalışmaları olmuş DP ise en verimli kampanyayı yürüten parti olmuştur. Seçim öncesi Ali Fuat Cebesoy (10 Ocak 1968) ve birkaç önemli isim daha CHP’den istifa edip DP’ye katılmış; Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi

³⁸ Eroğlu, a.g.e, s.41.

³⁹ Öztürkci, a.g.m, s.296.

⁴⁰ Çağatay Benhür, “14 Mayıs 1950 Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S.17, 2007, s.62.

Tanrıöver ve Nadir Nadi de DP listelerinden bağımsız olarak seçimlere katılmaya karar vermişler⁴¹. Bu kimselerin DP saflarına katılmaları DP için hatırı sayılır bir başarı olmuştur.

DP, 24 Nisan 1950' de aday listesini açıklamıştır; genellikle CHP'ye göre daha eğitimli kimseleri milletvekilli adayları olarak göstermiştir. Adaylarının mesleki dağılımları şu şekildeydi: 88 avukat, 69 bürokrat, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 19 eğitimci, 18 gazeteci, 12 iktisatçı, 12 eski milletvekili, beş eczacı, dört fabrikatör, üç işçi, bir müftü, bir vaiz, bir şair, bir veteriner, bir kimyager, sekiz adaysa bu listeden bağımsız olarak adaylığını koymuştur⁴².

DP'nin Seçim Beyannamesi 8 Mayıs 1950'de ilan edilmiştir: "*Beyannamede genel hatlarıyla bütçe sorununun giderileceği, vergilerin indirileceği, iş hayatını engelleyen bürokratik kısıtlamaların kaldırılacağı, yabancı sermaye ve tekniğinin memlekete süratle getirileceği, işçi ve köylü sorunlarının batı demokrasilerindeki gibi çözüleceği, siyasi rejimin demokratik bir zihniyetle yeniden düzenleneceği, Anayasa'da demokrasi için bazı değişiklikler yapılacağı, dış politikada da Amerikan, İngiliz ve Fransız dostluklarına bağlı kalınacağı ve barıştan yana olunacağı belirtilmekte idi.*"⁴³ Beyanname DP'nin meşhur sloganı "Söz Milletindir" ile bitmekte idi⁴⁴.

CHP ise 1950 seçimlerine kadar yıllardır tek parti idaresi ile yönettikleri ülkede kendi eksiklerini gidermek gibi vaatler vererek hazırlanmıştır. 27 Nisan 1950 tarihinde de CHP seçim beyannamesi ilan edilmiştir. Bu beyannamede ana hatlarıyla: İç politikada rejimin demokratikleştirilmesi için Anayasa'nın Batı ülkelerdekine benzer bir şekilde düzenleneceği, Devlet Başkanının yetki ve görevlerinin ele alınacağı, ikinci bir meclisin kurulacağı, altı okun anayasadan çıkarılacağı, köylerin kalkınması için seferberlik başlatılacağı, buna da eğitim seferberliği ile başlanacağı, radyonun yaygın hale getirileceği, ziraat aletlerinin çoğaltılacağından bahsedilmekteydi. Yoksul halkın ve ülkenin çoğunluğunu oluşturan halkın problemlerine çözümler vaat edilmekteydi. Ayrıca şehir ve kasabalarda elektrik ve suyun ucuzlatılacağı ve yaygınlaştırılacağı, gıda fiyatlarında istikrarın sağlanacağı, mesken sorununun çözüleceği, hastalıklarla mücadele edileceği, il idarelerine özerklik verileceği, doğunun kalkındırılacağı, ticaretin gelişmesi için yeni çalışmalar yapılacağı, adaletin sağlanacağı, enerji santrallerinin yapılacağı, devlet teşekküllerinin özelleştirileceği, yabancı sermayeye kapıların açık tutulacağı, kredi imkanlarının arttırılacağı, para değerinin korunacağı, dış politikada ise

⁴¹ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, s.394.

⁴² Benhür, *a.g.m.*, s.65.

⁴³ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.189.

⁴⁴ Benhür, *a.g.m.*, s.68.

Amerika, İngiltere ve Fransa ile devam eden ilişkilerin daha da geliştirileceğinden bahsedilmekteydi. Uzun yıllar CHP iktidarı boyunca şikâyet edilen konulara karşı hassasiyet gösterilen bir beyanname olmuştur. Bildiri 'Takdir Milletimizindir' sloganı ile son bulmaktaydı⁴⁵. CHP Beyannamesi, DP ile farklarını kesin çizgilerle belirleyen birkaç konu dışında genellikle benzer veya aynı tür vaatlerde bulunmuştur. Ülkenin mevcut sorunlarının demokratik bir yönetim, hak ve özgürlükler, yoksulluk gibi meseller olduğundan dolayı iki siyasi partinin de çalışmaları bunlara yönelik olmuştur.

Bir önceki genel seçimlere (1946) göre daha demokratik ve adil bir ortamda yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerine ülke genelinde CHP, DP, MP aday çıkarmıştır⁴⁶. Söz konusu seçimlerin sonuçları ise şu şekildedir: DP ezici bir çoğunluk ile 487 milletvekillinden 416, CHP 69, MP ve bağımsızlar birer milletvekili almıştır⁴⁷.

DP büyük bir başarı göstererek sandıkta kullanılmış 7.953.085 oydan 4.391.694 tanesini yani oyların %55,2'sini alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır⁴⁸. Atatürk'ün kurucusu olduğu CHP ise ülkenin kuruluşundan o güne iktidar olduğu ülkenin yönetimini DP'ye 14 Mayıs 1950 seçimleri ile teslim etmiştir.

1.7. Demokrat Parti'nin İlk İktidar Dönemi (1950-1954)

Tam bir demokrasi ortamında yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla zafer kazanan DP'nin başarısı halk arasında ve basında coşkuyla kutlanmıştır. CHP basını dahi demokratik bir seçim olmasından ve iktidarın seçim ile değişmesinden dolayı seçimlerden memnun olmuştur. Zaten seçim öncesi DP saflarına geçen basın kuruluşlarının çoğunluğu seçimlerden sonra da DP'nin yanında durmaya devam etmiştir⁴⁹.

Seçimlerden sonra CHP'nin başına Milli Şef (İsmet İnönü) fiilli olarak geçmiş ve muhalefetin liderliğini üstlenmiştir. Buna karşılık 22 Mayıs 1950'de toplanan TBMM'de Celal Bayar 66 ret oyuna karşılık 387 kabul oyu ile cumhurbaşkanı seçilmiştir⁵⁰. Aynı gün Celal Bayar hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. Adnan Menderes bu şekilde hem parti liderliğini hem de başbakanlık görevini yürütmüştür. 29 Mayıs 1950'de ise Adnan Menderes, hükümet programını meclise sunmuş; 2 Haziran'da güvenoyu alması ile hükümet

⁴⁵ Aynı eser, s.72.

⁴⁶ TÜİK, *Milletvekilli Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, s.4.

⁴⁷ Aynı eser, s.25.

⁴⁸ Aynı eser, s.25.

⁴⁹ Bekir Koçlar-Yunus Özduygün, "Demokrat Parti'nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (IV), S.13, 2017, s.271.

⁵⁰ İbrahim Şahin, "İktidar- Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dilli", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, (I), S.1, 2017, s.201.

kurulmuştur⁵¹. Toplantı sırasında CHP geçmiş dönem icraatlarını savunmak adına söz hakkı istemiş; verilmeyince protesto ile meclisi terk etmiş ve bu şekilde yeni dönemin iktidar-muhalefet çatışması başlamıştır⁵². Yeni dönemde, Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan, Refik Koraltan meclis başkanı olmuştur.

Yeni dönem başlar başlamaz DP kendisini baskı altında hissetmiş ve ihtilal korkusu yaşamıştır. Bir Albay'ın ihbarı üzerine bu korkuya kapılan Adnan Menderes bu haberden ve ihtilal fikrinin gelişmesinden dolayı İsmet İnönü'yü suçlamıştır. Grup konuşmasında bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Muhterem arkadaşlarım, size esefle haber vermek isterim ki iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek [saymak] Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çalışmalarımız, memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur. Cumhuriyet Halk Partisi, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasî iktidarı bozuk göstererek, bir polemige, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir...”*⁵³. Söz konusu konuşmadan sonra iki parti arasında çatışma dili sürekli kullanılmış 1954 seçimlerine kadar devam etmiştir.

1.7.1. İlk İcraatlar ve Demokrat Parti'nin CHP Dönemi ile Mücadelesi

DP iktidara gelir gelmez muhalefetteyken eleştirdiği ve yanlış bulduğu çalışmaları değiştirmeye başladı bir nevi CHP'nin geçmişi ile mücadeleye girişti. İktidara aydın, köylü, tüccar, asker ve basın gibi her kesimin desteği ile gelen DP, çalışmaları ile destekçilerinin bir kısmına aykırı hareket etmeye başladı. Çalışma başlattığı ilk mesele ise Türkçe ezan meselesidir. *“Türkçe ezan uygulaması, CHP milletvekillerinin çoğunluğunun ‘evet’ oyları ile DP-CHP iş birliğiyle 16 Haziran 1950’de TBMM’de görüşülüp bir gün sonra da Resmî Gazete’de yayınlanarak 17 Haziran 1950’de resmen sona ermiştir”*⁵⁴. Her ne kadar CHP'nin verdiği

⁵¹ Eroğlu, a.g.e, s.55.

⁵² Şahin, a.g.m, s.201.

⁵³ Aynı eser, s.202.

⁵⁴“1931 sonlarında Atatürk'ün emriyle dokuz hafız, Dolmabahçe Sarayı'nda ezanın, salanın, tekbirin ve hutbenin Türkçeye çevirisi için seferber olundu. 30 Ocak 1932'de ilk Türkçe ezan Fatih Camii'nde okundu ve 3 Şubat 1932'de bu kez Ayasofya'da Türkçe tekbir okundu. 18 Temmuz 1932'de Diyanet İşleri Reisliği müftülüklerine ezanın Türkçe okunması emrini gönderdi. 4 Şubat 1933 tarihinde Başkanlık'tan gelen bildiri ise Türkçe ezan okumayanların “şiddetle cezalandırılacağını” bildirmekteydi. Bu aşamaya kadar Türkçe ezan uygulamasına dair yasal bir düzenleme yapmak yerine “telkin, emir ve tamimlerle” konunun takibi sağlandı. Arapça ezan ve kamet okuyanlar “kamu düzenini sağlamaya yönelik emirlere aykırılık” suçundan yargılanmakta ve değişik cezalar almaktaydı. Ancak, yasağa uymayanlar konusundaki yasal boşluklar nedeniyle ortaya çıkan karmaşa sonucu konunun yasa ile çözülmesi gündeme geldi. Meclis'te yaşanan gergin tartışmaların ardından 2 Haziran 1941'de çıkarılan kanun değişikliği ile Türkçe ezan uygulamasına muhalefet edenlerin durumu netleşti. Yeni kanun,

destekle kaldırılmış olsa da DP'li ve Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bazı kesimlerce tepkiyle karşılandı⁵⁵.

Bir diğer mesele ise batılılaşmaya olan yoğun istek üzerine DP'nin Türkiye'yi NATO'ya sokmak için Kore'ye asker göndermesi oldu. DP işe kamuoyu oluşturmakla başladı. Önce halkta komünizm ile mücadele ruhu oluşturulduktan sonra CHP'nin de buna ses çıkarması engellendi. 25 Temmuz 1950 gecesi DP olağanüstü bir toplantı ile Kore'ye 4500 asker gönderme kararı aldı⁵⁶. Bu girişim 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya resmi olarak girişini sağladı.

DP ilk icraatları arasına yerli zengin sınıfı desteklemeyi de ekledi bu dönemde dışardan alınan yardımların ve devletin katkıları ile özel girişimi destekleyen Türkiye Sinai ve Kalkınma Bankası kuruldu (Ağustos 1950)⁵⁷. Elindeki paranın büyük kısmı Merkez Bankası tarafından verilen bu banka yerli özel girişimi desteklemeyi amaçladı.

Bir diğer önemli gelişme ise 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimleridir. Seçim ağır bir tartışma ortamında gerçekleşmiş ve İsmet İnönü DP'ye karşı ağır bir dil kullanırken DP ise CHP'yi ihtilalci, diktatör gibi söylemlerle suçlamıştır. 28 Ağustos 1950'de İnönü "*Bu seçimde DP'ye oy vermemek lazımdır. DP idaresinde memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız apaçık tehdit altındadır*" demiştir⁵⁸. Bu çatışma ortamında yapılan ve %90 katılımın olduğu seçimlerde DP, 600 belediyeden 560'ını alarak tarihi bir zafer kazanmıştır⁵⁹; bu vesile ile 1950 genel seçimlerin güvenini tazelemiştir.

CHP sindirilmiş, DP seçim vaatlerini birer birer yerine getiriyor, Adnan Menderes belediye seçimlerinden aldığı güvenle daha sert bir tavır almıştır. 1950 yılı bitikten sonra DP içerisinde türlü bahaneler ve açık gerekçelerle bakanlıktan istifalar yaşanmıştır. Bir süre sonra 8 Mart 1951'de Adnan Menderes şartların değiştiğini sebep göstererek istifa etti ve yeni bir hükümetin kurulması yetkisi Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından tekrar Adnan Menderes'e

---

"Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmünü getirmişti ki buna görev dışında herhangi bir yerde okumak da dâhildi" Daha geniş bilgi için bk. Rifat Atay, "Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine", *Mukaddime*, (IX), S.2, 2018, s.49-65.

⁵⁵ Birand, *a.g.e*, s.59.

⁵⁶ Eroğlu, *a.g.e*, s.58.

⁵⁷ Aynı eser, s.59.

⁵⁸ İ. Şahin, *a.g.m*, s.203.

⁵⁹ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e*, s.202.

verilmiş⁶⁰; bu vesileyle 17 Mayıs 1954 yılına kadar sürecek olan II. Menderes Hükümeti kurulmuştur⁶¹.

1.7.2. Türkiye'nin Dış Politikası (1950-1954)

DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesi ile Türkiye'nin iç meseleleri gibi dış politikası da yeni bir boyut kazanmıştır. 27 yıllık CHP döneminde Atatürk'ün belirlediği tarafsız, barışçı ve içe kapanık dış politikası takip edilmiştir⁶². Çünkü II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya'da güç dengeleri değişmiş ve yeni bir boyut kazanmıştır. Dünya gücü ABD ve SSCB olmak üzere iki kutup etrafında toplanmıştır. Bu güçlerden SSCB gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra Türkiye için tehdit oluşturmuştur⁶³. Şartlar böyle iken Türkiye'nin ABD kutbuna yanaşması oldukça kabul edilebilir olmuştur. Zaten DP'nin başlıca amacı Batı ile bütünleşmek olup bu dönemin başlıca meseleleri ise 1954 Kıbrıs meselesine kadar Türkiye'nin NATO'ya girişi, Balkan ve Bağdat Paktlarını oluşturmaktır⁶⁴.

CHP iktidarı döneminde Batı Blokuna yanaşmak için, 4 Nisan 1949'da ABD'nin öncülüğünde Kanada ve Batı Avrupa Ülkeleri tarafından kurulmuş olan NATO'ya üyelik için Türkiye Haziran ayında müracaatta bulunmuş; fakat İngiltere, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi devletlerin karşı çıkmaları sebebiyle başarılı olunamamıştır⁶⁵. Fakat 1950'de Kore Savaşı'nın başlaması ile Batı Bloku Güney Kore'ye destek amaçlı BM üyelerinden asker talebinde bulunmuştur. Türkiye ise söz konusu çağrıya cevap verilmesi halinde NATO'ya girilebileceğini düşünmüştür. DP hükümeti "*18 Temmuz 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında Yalova'da bir toplantı yaparak, Kore'ye asker gönderilmesine karar vermiştir. Bu kararla Ankara'nın Ayaş ilçesinde bulunan 24. Piyade Alayına ek olarak 259 subay, 395 Astsubay, 18 askerî memur, 4 sivil memur toplam 5090 kişilik bir askeri güç oluşturulmuş ve buna 'I. Türk Tugayı' adı verilerek komutanlığına Tahsin Yazıcı atanmış ve birlik 17 Ekim 1950 tarihinde Güney Kore'ye gönderilmiştir*"⁶⁶. Söz konusu askerî yardım beklenen sonucu vermiş; 16-20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO Bakanlar Konseyi'nin özel bir oturumunda Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak çağrılmasına karar verilmiştir.⁶⁷ 18

⁶⁰ Aynı eser, s.202.

⁶¹ Birand, a.g.e, s.67.

⁶² Olcay Duman Özkaya-Hakan Birsnel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, (I), S.1, 2012, s.300.

⁶³ Aynı eser, s.306.

⁶⁴ Aşgın, a.g.e, s.123.

⁶⁵ Özkaya, a.g.m, s.307.

⁶⁶ Aynı eser, s.309.

⁶⁷ Aşgın, a.g.e, s.136.

Şubat 1952’de ise Fuat Köprülü’nün çabaları ile girişim tamamlanmış ve Türkiye NATO’ya resmen girmiştir⁶⁸.

Balkan Paktı; Türkiye’nin SSCB karşısında kendisini tehdit altında hissetmesi ve SSCB’nin toprak talepleri ile boğazlar üzerindeki hak talebi Türkiye’yi ittifaklar kurmaya itmiştir. Bu ittifaklardan biri de ABD’nin desteği ile oluşturulmuş Balkan Paktı’dır. Türkiye’nin Yunanistan’la 1952 yılında NATO’ya girişi bu ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmiştir. Buna karşın Yugoslavya, Balkanlar’da SSCB’den gördüğü baskı üzerine Sovyet ile ters düşmüş ve birlikten atılmıştı. Sovyet tehdidine karşı Yugoslavya da destek arayışında fakat, Batı Bloku ile bütünleşmekten çekinmekteydi⁶⁹. Yapılan görüşmeler sonucunda Haziran 1952 de bu 3 ülke arasında temaslar başlamış. Yine Fuat Köprülü’nün yoğun çabaları ile Yunanistan- Türkiye-Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953’te Balkan Paktı imzalanmıştır⁷⁰. Fakat kısa süre sonra Stalin’in ölümü üzerine Sovyet Yugoslavya’ya karşı daha yumuşak bir tavır sergilemesi ve Türkiye’ye verdiği nota ile toprak taleplerinden vazgeçtiğini söylemesi⁷¹ yapılan Balkan Paktı’nın geçerliliğini yitirmesine sebep oldu. 1954’te Türk-Yunan ilişkilerinin gerilmesi ile Balkan Paktı da tamamen ortadan kalktı.

Bağdat Paktı; ABD öncülüğünde SSCB’ye karşı Batı Bloğunun savunma üstleri oluşturma planları yaptığı bir diğer alan ise Orta Doğu olmuştur. İngiltere’nin teşviki ile Mısır’ın dâhil olduğu bir Orta Doğu savunma birliği olan “*Orta Doğu Komutanlığı Projesi*” Mısır ile İngiltere arasında yaşanan Süveyş sorunundan dolayı kurulamamıştır⁷². Batı Bloku bunun üzerine Türkiye ile Pakistan arasında ittifak oluşturmakla bir savunma projesi oluşturmak istemiştir. Moskova bu yakınlaşmaya tepki gösterdiyse de, 2 Nisan 1954’te Türkiye ile Pakistan arasında “*Karaçi Antlaşması*” (Dostane İşbirliği Antlaşması) imzalanmıştır⁷³. Bunu takiben “*Türkiye ile Irak arasındaki Karşılıklı İş Birliği Anlaşması 24 Şubat 1955’te imzalandı. Bu Karşılıklı İş Birliği Anlaşmasına Bağdat Paktı ’da denilmektedir. Kurulan Pakt ’a 4 Nisan 1955’te İngiltere 23 Eylül 1955’te de Pakistan katılmıştır*”⁷⁴. Başlıca amaç karşılıklı ekonomik yardım ve savunmada ortak iş birliğini sağlamaktır. Öncülüğünü İngiltere yaptığı için 1955 yılında İngiltere de ittifaka katılmıştır. Arap ülkelerinin katılımı beklenmiş fakat Süveyş Kanalı sorunu ve İsrail Devleti’nin varlığı gibi sebeplerle bu katılım gerçekleşmemiştir.

⁶⁸ Eroğlu, *a.g.e.*, s.69.

⁶⁹ Aşgın, *a.g.e.*, s.139.

⁷⁰ Eroğlu, *a.g.e.*, s.71.

⁷¹ Özkaya, *a.g.m.*, s.311.

⁷² *Aynı eser*, s.312.

⁷³ Aşgın, *a.g.e.*, s.143.

⁷⁴ Özkaya, *a.g.m.*, s.313.

Orta Doğu'da SSCB'nin etkisinin artması ve İngiltere ile ABD'nin prestij kaybı yaşaması bunu takiben "14 Temmuz 1958'de Irak ihtilaliyle Bağdat Paktı bir sarsıntı geçirmiştir. Irak'ta yeni kurulan idare bir süre sonra Bağdat Paktı'ndan ayrılmıştır. Irak'ın ayrılması ile Bağdat Paktının ismi de 'Merkez Antlaşması Teşkilatı (CENTO)' olarak değişmiştir"⁷⁵.

1.7.3. İç Siyasette Yaşanan Gelişmeler (1950-1954)

1.7.3.1 CHP Mallarının Hazineye Devri, Köy Enstitülerinin ve Halkevlerinin Kapatılması (8 Ağustos 1951)

İktidar-muhalefet ilişkisi 1953 yılına kadar sürekli gergindir. Özellikle iktidar partisi olan DP elindeki güç ile CHP'yi sindirmek istiyordu. Partinin tavsiyesi ve elindeki malların iktidar döneminde haksız elde edildiği gerekçesi ile alınması bu yöntemlerden biridir. Geçmişle hesaplaşma adı altında başlayan bu girişimlerde ilk haberi DP ile yakınlığı vasıtası ile bilinen *Zafer* gazetesi vermiştir. Gazete, hesap gününün geldiğini, CHP'nin gasp ettiği malların geri alınacağını, CHP parti binasının devlet hazinesine ait olduğunu ve CHP vasıtası ile Halk Evleri'ne aktarılan 50 milyon liranın hesabının sorulacağını yazdı⁷⁶. CHP mallarına el konulması, DP'nin iktidara geldiği günden itibaren zaten üzerinde çokça tartışılan bir konu idi. Bu bağlamda Fevzi Çakmak şu ifadeleri kullandı: "*Halkevleri ve CHP'nin malvarlığı konusunda asıl önemli çıkışı Adnan Menderes 12 Aralık 1950 tarihinde toplanan parti grubunda yaptı. DP Grup toplantısında Niğde Milletvekili Halil Nuri Yurdakul, Birinci TBMM Binasının 'Atatürk Müzesi'ne dönüştürülmesine ilişkin olarak bir önerge vermişti*"⁷⁷ Fakat ilk ciddi adımlar 1951'in sonbaharında atıldı. Yoğun görüşmeler ve Halkevleri ile CHP mallarının devlet hazinesine aktarılmasına dair yasa tasarısı 7 Ağustos 1951'de görüşülmüş ve bu görüşmelere CHP milletvekilleri katılmamıştır. Kanun teklifinin geneline yönelik görüşmelerin ardından, kanunun maddeleri üzerindeki müzakerelere geçildi. Bu görüşmelerde dikkat çekici husus, iktidar milletvekillerinin maddeleri tek tek dikkatle ele almasıydı. Olası bir ihmalde CHP'nin bu maddeleri kendi lehlerine uygun kullanabileceği endişesi DP'yi tedbirli davranmaya sevk etmiştir. Bu titizlik maddeler üzerindeki görüşmelerin ertesi gün olan 8 Ağustos'a sarkmasıyla sonuçlanmıştır. Maddeler üzerinde saatlerce süren görüşmelerin ardından kanun teklifi oylamaya sunulmuştur. CHP'li vekillerin katılmadığı oturumda, 342 milletvekili oylamaya katılmış; vekillerden 339'u evet, 3'ü hayır oyu vermiştir. Böylece kanun Meclis tarafından kabul edilmiştir. Öte yandan aralarında CHP'li vekillerin tamamı ile bir kısım

⁷⁵ *Aynı eser*, s.312.

⁷⁶ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e*, s.204.

⁷⁷ Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *Journal of History Studies*, (VII), S.3, 2015, s.2.

DP'li vekilin de yer aldığı 125 kişi oylamaya katılmamıştır⁷⁸. Halkevleri ve CHP mallarına el konulmasına dair kanuna Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tavrı merak edilmiş, fakat Bayar, DP'nin yanında bir duruş sergileyerek bu kanunu onaylamış ve kanun aynı gün yürürlüğe girmiştir⁷⁹. Fevzi Çakmak 5830 sayılı bu kanun ile ilgili değerlendirmelerinde: “*hazineye 434, köylerin tüzel kişiliğine 378, belediyelere 113, özel idareye 36 adet olmak üzere 961 gayrimenkulün intikal ettiğini belirtmiştir. Hazineye geçen 39 Halkevi binasının Milli Eğitim bakanlığına, 21 tanesinin Hükümet Konağına, 8 tanesinin kirada bulunan resmi daire ve müesseselere, 18 tanesinin sağlık işlerinde kullanılmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, 9 tanesinin Adalet Bakanlığına, 4 tanesinin belediyelere tahsis edildiğini, geri kalanların zaman için Bakanlar Kurulu ve valiliklerce tahsisine devam edileceğini beyan etmiştir. Bu kanunla Londra Halkevi dışında yurt içindeki sayıları 4.819 olan halkevleri ve halkodaları kapatılmıştır*”⁸⁰ ifadesini kullanmıştır.

DP'nin CHP'ye karşı aldığı sert tedbirler tutumu ve CHP'yi geçmişi ile yargılaması iktidarı boyunda devam etmiş ve 1953'te seçim öncesi CHP mallarına el konulmasına dair bir kanun daha hazırlanmış ve CHP merkez binası ile *Ulus* gazetesine el konularak devlet hazinesine aktarılmıştır⁸¹.

Diğer bir mesele ise bu dönemde Köy Enstitülerinin⁸² kapatılması meselesidir. Köy Enstitüleri, sadece şehirleşme ile kalmayıp kırsal kesimin yetiştirilmesine, sosyal ve kültürel birikimin artırılmasına ve meslek sahibi bireyler yetiştirilmesine imkân sağlamıştır. Köy Enstitüleri'nin başlıca amaçlarından birisi de binlerce öğretmensiz ve okulsuz köy için öğretmen yetiştirmektir. Fakat okuma yazma oranı ve kültür seviyenin çok düşük olduğu köylerde halkın bu fikri benimsemesi kolay olmamış; hatta topluma ve Türk kültür anlayışına uymadığı gerekçesiyle sürekli eleştirilmiştir. Özellikle ahlakın kalmadığı, öğretmenlerin

⁷⁸ *Aynı eser*, s.9.

⁷⁹ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.205.

⁸⁰ Çakmak, *a.g.m.*, s.10.

⁸¹ Eroğlu, *a.g.e.*, s.77.

⁸² Cumhuriyet aydınlanmasının eğitim alanındaki en özgün ve en çok ses getiren uygulamasıdır. Hazırlıkları 1935'te başlatılıp 1937'de denemesine girilen enstitülerin, 1940'da yasal bir zemine oturtulduğu görülmektedir. 17 Nisan 1940'da kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'na göre, enstitülerin görevi sadece köy öğretmeni yetiştirmekle sınırlı kalmayıp, öğretmenle birlikte sağlık görevlileri, teknisyenler gibi meslek elemanları yetiştirmektir. Köy Enstitüleri, kuruluş amaçlarının çok üstünde bir başarı göstermişlerdir. Köyün, kırsal alanlarda yaşayanların sorunlarını ortaya koyan ilerici bir kuşağın yetişmesini sağlamışlardır. Kuruculuğunu İsmail Hakkı Tonguç, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde yapmıştır. Çeşitli uzun yıllar tartışma konusu olan bu eğitim kurumları Dış politikada komünizm tehlikesinden dolayı Batı Blok'unu rahatsız etmiştir. Türkiye 'de ise gerek halkın ve ağaların enstitülerin faaliyetlerinden rahatsız olması gerek komünizm tehlikesi ve enstitülerin işlevini yitirdiğine dair kanaatlerin oluşması kapatılmasına sebep olmuştur. Daha geniş bilgi için bk. Nejdet Aysal, “Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005. s.267.

dinsizliği öğrettiği, kızların fuhuşa ve İslam dinine uygun olmayan davranışlara teşvik edildiği gibi suçlamalar yapılmıştır⁸³. Üniversitelerin sağ-sol çatışması içinde olması ve devletin komünizm tehlikesine asla tahammül edemediği bir dönemde enstitülerin kapatılması gerektiği fikri oluşmuştur⁸⁴. Köy Enstitülerinin kapatılma gerekçelerinden birisi ise hâlâ toprak ağalığının sürdüğü bölgelerde ağaların, Enstitüler tarafından yetiştirilmiş bireylerden çekinmesi ve ağaların siyasi partilere etki edebilecek oy oranına sahip olmalarıdır⁸⁵. DP'nin kuruluşundan 1950 yılına kadar Köy Enstitüleri yoğun bir şekilde Komünizm suçlamaları ile karşı karşıya kalmış; devletçe de faaliyetleri kısıtlanmıştır⁸⁶. Komünizm tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı ve işlevini yitirdiği üzerine ilk kanaatler İnönü'de oluşmuş ve Menderes hükümetinin de aynı kaniya varmasıyla DP'nin ilk kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan Tefik İleri (ö.31 Aralık 1961) döneminde çıkarılan 27 Ocak 1954 gün ve 6234 sayılı kanunla, "*Köy Enstitüleri*" bütünüyle öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmıştır⁸⁷. Böylece Türk eğitim hayatında ve kırsal alanların kültür hayatı üzerine olan etkileri günümüze kadar tartışmalara sebep olan Köy Enstitüleri bu şekilde tarihe karışmıştır.

1.7.3.2. Demokrat Parti'nin III. Büyük Kongresi (15-20 Ekim 1951)

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinden sonra yaptığı ilk büyük kongre olmasından dolayı oldukça önemlidir. Kongreden önce Adnan Menderes hükümeti tarafından Batı ile bütünleşmek adına Kore'ye asker gönderilmiş; bu gelişme Amerika tarafından takdir görmüştür. Aynı zamanda Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi Türkiye'nin NATO'ya girişini sağlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya girişini öngören görüşmeler sürerken yapılan DP'nin III. Büyük Kongresi zafer havası içerisinde yapılmıştır.

Ankara'da Büyük Sinema'da 15 Ekim 1951'de başlayan kongrenin başkanlığını Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu (ö.27 Nisan 1992) yapmıştır. III. Büyük Kongreye davet edilen 1375 delegeden 1160'ı hazır bulunmuştur⁸⁸.

DP'nin zaten iktidar olmasından dolayı yapılan bu kongre sembolik mahiyettedir. Çünkü gerekli kararlar Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar tarafından zaten meclis içinde ve dışında alınmaktadır. Fakat III. Büyük Kongrede alınan kararlar ilk ikisinin devamı niteliğinde olup görüşülen başlıca konu milli kalkınmadır. DP'nin iktidarı, faaliyetleri, milli

⁸³ Nejdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005, s.277.

⁸⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul, s.177.

⁸⁵ Aysal, a.g.m., s.278.

⁸⁶ Aynı eser, s.280.

⁸⁷ Aynı eser, s.281.

⁸⁸ Eroğlu, a.g.m., s.67.

kalkınmaya dair icraatları lider konumundaki Adnan Menderes tarafından anlatılmıştır. Yine bu kongre sonucunda 827 oyla Adnan Menderes genel başkanlığa seçilmiş, fakat genel kuruldaki isimlerde değişikliğe gidilmiştir⁸⁹. Bu kongreye CHP'den izleyici olarak ise Zihni Betil, Cavit Oral, Cemil Sait Barlas katılmış; kongre 20 Ekim 1951'de coşku içinde yapılmış ve pozitif bir hava ile sona ermiştir⁹⁰.

1.7.3.3. Millet Partisi'nin Kapatılması

Daha önce bahsedildiği gibi 20 Temmuz 1948'de DP'den ayrılanların ve çıkarılanların desteği ile kurulan Millet Partisi, Müstakil Demokratlar Grubu ve Öz Demokratlar Partisi'nin de katılımı ile meclisteki 3. parti olarak 1950 yılına kadar varlığını sürdürmüştü; fakat halk tarafından çok tutulan bir siyasi parti olmamıştır⁹¹. Özellikle CHP ve DP'ye karşı saldırgan tutumu, buna karşılık eleştiriden başka gelecek vaat etmiyor olması tercih edilmemesine sebep olmuştur⁹²: 1950 seçimlerinde ise sadece Osman Bölükbaşı'yı meclise sokabilmişlerdir.

Millet Partisi kendi içerisinde birtakım anlaşmazlıklar yaşamaktaydı. Bu anlaşmazlıkların 27-29 Haziran 1953'te Millet Partisi'nin V. Kongresinde zirveye ulaşması kapatılmasına giden yolu açmıştır. Millet Partisi'nin V. Kongresinde parti liderliğini üstlenen Hikmet Bayur (ö.6 Mart 1980), partinin dinci-gerici kanadın eline geçtiği gerekçesi ile istifa etmiştir⁹³. Bahsi geçen kongrede Hikmet Bayur ile birlikte 40 kişi daha kongreyi terk etmiş⁹⁴ bunu takiben DP 7 Temmuz 1953'te Hikmet Bayur'un bu konuşmasını ihbar olarak kabul ederek Millet Partisi'nin faaliyetlerini durdurmuştur. 27 Ocak 1954'te ise Millet Partisi, dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet olduğu gerekçesi ile kapatılmıştır⁹⁵.

Millet Partisi'nin kapatılma kararı 1952'den itibaren CHP ve DP arasında yeniden bir gerginliğe sebep olmuş; bu dönem, 1954 seçimlerine giden aşama olup iki siyasi partinin var güçleri ile birbirlerine saldırdığı bir süreçtir.

1.7.3.4. Dönemim Diğer Gelişmeleri ve Döneme Genel Bir Bakış (1950-1954)

Demokrat Parti'nin her açıdan yükselişe geçtiği 1950-1954 arası dönem, halk desteğini en yoğun şekilde topladığı dönemdir. İlk icraatları ile 27 yıllık CHP iktidarının faaliyetlerinde değişikliğe gitmiş ve radikal tutumlar sergileyebilmiştir. Arapça ezan okunması yasağının

⁸⁹ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.207.

⁹⁰ Eroğlu, *a.g.e.*, s.68.

⁹¹ Karpat, *a.g.e.*, s.507.

⁹² *Aynı eser*, s.507.

⁹³ Aşgın, *a.g.e.*, s.57.

⁹⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 4. Baskı, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul, s.72.

⁹⁵ *Aynı eser*, s.72.

kaldırılması gibi DP'nin vaatleri arasında bulunan ve dindar kesimi memnun edecek kararlar alırken Atatürk inkılaplarına karşı olumsuz tutum sergileyen isimleri bastırmıştır. Millet Partisi'nin kapatılması yine gerici faaliyetlerin sona erdirilmesine yönelik alınan radikal kararlardan birisidir. DP'nin dini eğitime verdiği önem ve İslamcı kesimi memnun etmesi bazı dönemler yanlış anlaşılmiş ve gerici gruplarca suistimal edilebilmiştir. 22 Kasım 1952'de Malatya'da *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a suikast düzenlenmiş bu ise Demokrat Parti'yi zan altında bırakmıştır⁹⁶. Söz konusu girişimden sonra gerici grup ve benzeri amaçlara hizmet edenler hakkında tedbirler alınmaya başlanmıştır.

DP yine bu ilk iktidar döneminde Atatürk'ün şahsını korur bir tutum benimsenmiştir. 24 Temmuz 1951'de çıkarılan Atatürk Kanunu ile Atatürk'ün hatırasına ve heykellerine yapılabilecek herhangi bir saldırıya ceza getirilmiştir⁹⁷. Bilimsel Atatürkçülük benimsenmiş ve CHP döneminde yapımına başlanan Anıtkabir bu dönemde tamamlanmış; Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953'te bulunduğu Etnografya Müzesinden alınarak törenle Anıtkabir'e taşınmıştır.

İlk iktidar döneminde muhalefeti sindirmeye yönelik bir politika da benimsenmiştir. CHP'nin mallarına el konulması ve muhalif basını susturmak adına aynı zamanda DP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığı kaldırılmıştır⁹⁸. Halkevlerinin kapatılması yine benzer amaçlardır.

DP'nin bu dönemde yükselişe geçmesinin önemli bir sebebi ise henüz II. Dünya Savaşı'nın ekonomik sıkıntıları devam ederken ABD'den alınan destekle büyük yatırımların yapılmasıdır. Özellikle 1951-1952 yılları Türkiye büyük bir şantiye halini almış, sanayi, toprak ve inşaat alanında büyük çalışmalar yapılmıştır. Bu yıllarda toprağın verimli olması ile ekonomide eşi görülmemiş bir yükseliş yaşanmıştır⁹⁹. Söz konusu yatırımlara özel teşebbüsü ve yardımcı sermayeyi destekleme girişimleri de etkili olmuştur. Buna ek olarak Petrol Kanunu ile de yine yabancı sermaye ülkeye çekilmek istenmiştir¹⁰⁰.

Kalkınmanın en zirve döneminin yaşandığı barajların, fabrikaların, sanayinin geliştirildiği bu dönem 1954 seçimlerini DP'ye açık ara ile kazandıracaktır. Ülke her açıdan

⁹⁶ Demokrasi kavramına olan düşkünlüğü ile bilinen Yalman'a Malatya'da 1952'de düzenlenen bu suikast gerici gruplar eliyle yapılmış ve irticai faaliyet olarak görülür. DP'nin bu gerici faaliyetlerin koruyucusu konumunda bulunmak istememesi bazı tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Yalman suikastı ile ilişkisi olduğu ve ya gerici faaliyetlerde bulunduğu düşünülen isimlere yönelik DP eliyle 1952'de bazı tedbirlerde alınmıştır. Bunlar; tutuklama ve bazı gazetelerin kapatılması şeklindedir. DP'nin aldığı bu tedbirler CHP tarafından da desteklenmiştir. Yalman suikastı CHP-DP arasında gerginliğin azalmasında etkilidir. Eroğlu, *a.g.e.*, s.81.

⁹⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s.66.

⁹⁸ Eroğlu, *a.g.e.*, s.79.

⁹⁹ Aşgın, *a.g.e.*, s.58.

¹⁰⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s.74.

mesafe kat etmiştir. Şartların DP için mükemmel olduğu bir dönemde 12 Mart 1954’de IX. TBMM kendini feshetmiş ve 2 Mayıs 1954’de genel seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir¹⁰¹.

1.8. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti’nin İkinci İktidar Dönemi

Seçim öncesi oldukça yoğun bir gündem oluşmuştur. CHP ile DP türlü sebeplerle tam bir çatışma hali içerisindeydi. MP’nin kapatılması ile tek muhalefet partisi olarak faaliyet yürüten CHP de DP tarafından kısıtlanmaktaydı. Mallarına el konulmuş, halkevleri kapatılmış, muhalif basın sindirilmiş ve akademisyenlerin adaylığı engellenmiş¹⁰²; bu ise CHP açısından seçim öncesi dezavantaj bir gelişme olmuştur.

Genel itibari ile 2 Mayıs 1950 seçimleri öncesi rüzgâr DP’den yanadır. DP iktidarı boyunca her yönü ile bir kalkınma söz konusudur. Üstelik ülkenin çoğunluğu yönetimden memnundur. Bu şartlar altında girilecek bir seçimin DP lehine olduğu apaçıktır. 12 Mart 1954’te TBMM tarafından seçimlerin 2 Mayıs 1954’te yapılmasına karar verilmiştir¹⁰³.

Kapatılan MP yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmuş; kurucuları ise MP’nin eski üyeleridir. Liderliğini Osman Bölükbaşı’nın yaptığı bu siyasi parti seçimlerde CHP’ye açık bir şekilde destek vermiştir¹⁰⁴.

İlk seçim beyannamesini CHP ilan etmiştir. İnönü liderliğinde yapılan seçim kampanyasında başlıca değinilen konular hayat pahalılığının düşürülmesi, birtakım hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve DP’nin yabancı sermayenin önünü açan Teşvik Kanunu ile Petrol Yasası’nın eleştirilmesidir. Bu kanunlar, Kapitülasyonlara benzetilmiş ve Adnan Menderes hükümeti ağır topa tutulmuştur. Buna karşın Cumhurbaşkanı Bayar ise DP adına seçim mitinglerine çıkmış ve oy istemiş; bahsi geçen kanunların savunuculuğunu yapmıştır¹⁰⁵.

DP seçim propagandasını Bayar ile Menderes birlikte yürütmüştür. 4 senelik iktidar dönemi boyunca yaptıkları çalışmaları halka anlatmış ve seçim öncesi açılışlarla halk desteği sağlamıştır. Menderes, seçim konuşmalarında ağır bir dil kullanmış; İnönü’yü millet iradesini

¹⁰¹ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.209.

¹⁰² Devlet Memurluğu Kanunu’nda yapılan değişiklik ile DP’de adaylığı kabul edilmeyen kişilerin başka partilerde aday olmasının yolu kapatılmış; ayrıca Devlet memurlarının aday olabilmeleri için altı ay önce istifa etmeleri gerektiği ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Akademisyenlerin ve üniversitelerin daha çok CHP’ye yakın oldukları göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen düzenleme CHP için bir dezavantajdır.

¹⁰³ Yakup Kaya, “Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (VII), S.3, 2018, s.2284.

¹⁰⁴ Aynı eser, s.2284.

¹⁰⁵ Ahmad, *a.g.e.*, s.75.

gasp etmekle suçlamıştır¹⁰⁶. Bunun yanı sıra MP kurucularından olan Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ ve Lütfi Kırdar gibi isimleri yanına çeker stratejik bir hamle yapmıştır¹⁰⁷.

Dört siyasi partinin katıldığı ve DP'nin ikinci defa iktidara geldiği seçimler 2 Mayıs 1954'te yapılmıştır, DP, CHP, CMP ve Türkiye Köylü Partisi bu siyasi partilerdir. Bunlardan sadece CHP ve DP tüm illerde aday gösterebilmiştir¹⁰⁸.

Seçim sonuçları ise DP için zafer olup şu şekildedir: Katılım oranı %88,6'dır. DP oyların %58'ini alarak meclise 503 milletvekili sokmayı başarmıştır. CHP ise oyların %35'ini alarak sadece 31 milletvekili almıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi %5,3 ile beş milletvekili alırken bağımsızlar %0,6 ile iki milletvekili almış; buna karşın Türkiye Köylü Partisi hiç milletvekili alamamıştır¹⁰⁹.

1.9. II. Demokrat Parti İktidarı (1954-1957)

DP açısından 1950-1954 yılları arası dönem halkın beklentilerinin karşılandığı, refah seviyesinin arttığı bir dönem olmuş; bu başarı halkın desteği ile 1954 seçimlerinde DP'yi iktidara taşımıştır. Seçimlerden sonra 14 Mayıs'ta TBMM toplanmış, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçilmiştir¹¹⁰. Hükümet kurma görevi ise Adnan Menderes'e verilmiştir. Menderes'in III. Kabinesi 24 Mayıs'ta güvenoyu alarak kurulmuştur¹¹¹. 1954-1957 yılları dış yardımların azalması ve kuraklığın etkisinden dolayı DP açısından zorluklarla geçen bir dönemdir. Ekonomik ve siyasi açıdan¹¹² türlü güçlükler baş göstermiş; Adnan Menderes hükümeti iç ve dış politikada başarı sağlamaya çalışırken halkın desteğini diri tutmak için elinden geleni yapmıştır.

1.9.1. Demokrat Parti'nin 1954-1957 Arası Dış Politikası

Menderes kabinesi, 1950 sonrası uyguladığı Batı ile bütünleşme adlı dış politikasını 1954 seçimlerinden sonra da devam ettirmiştir. Fakat SSCB'nin Josef Stalin'in (1922-1952) ölümünde sonra Batı Bloku'na karşı daha yumuşak bir politika izlemesi ve bir tehdit algısının dışına çıkması, Batı Bloku'nun Türkiye'ye olan ihtiyacını azaltmıştır. Haliyle bu dönemde Türkiye, dış politikada farklı yollar izlemek zorunda kaldığı gibi birtakım zorluklar da yaşamıştır.

¹⁰⁶ Kaya, *a.g.m.*, s.2285.

¹⁰⁷ *Aynı eser*, s.2285.

¹⁰⁸ *Aynı eser*, s.2286.

¹⁰⁹ TÜİK, *Milletvekilli Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, s.25.

¹¹⁰ Eroğlu, *a.g.e.*, s.99.

¹¹¹ *Aynı eser*, s.99.

¹¹² Aşağıda iç ve dış politika başlıkları altında açıklanmıştır.

Türkiye'ye yapılan dış yardımların azalması ve kuraktan dolayı tarımsal faaliyetlerin düşmesinin getirdiği ekonomik sıkıntılar desteğe olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Adnan Menderes kabinesi kurulduktan kısa süre sonra Menderes ekonomik destek için ABD'ye seyahat etmiştir; Seyahatin başlıca amacı iktisadi durumlar ve 300 milyon dolarlık kredi talebidir. Her ne kadar olumlu bir hava içerisinde yapılan bir görüşme olsa da Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarını öngörüldüğünden bu kredi reddedilmiş; sadece 30 milyonluk kredi açılmıştır¹¹³. Beklenildiği gibi olacak; daha hükümet yeni kurulmuşken ekonomik sıkıntılar baş gösterecek; DP iç politikada muhalefetin hedefi olacaktır. Bu ekonomik sıkıntılar ise beraberinde başka sorunları ortaya çıkarmıştır.

İhtiyaç duyulan kredi desteğini sağlamaya kararlı olan Menderes hükümeti daha sonra Almanya ile resmi görüşmelere başlamış; 21 Aralık 1954'te ticari anlaşma imzalamıştır; bu anlaşma ile Almanya, Türkiye'ye 45 milyonunun özel kuruluşlara ayrılması kaydıyla 225 milyon mark yatırım kredisi açmayı kabul etmiştir¹¹⁴.

DP'yi 1954-1957 iktidar döneminde en zor durumda bırakan dış mesele Kıbrıs meselesidir. İngiltere'nin Kıbrıs Adasından çekilmesi ile Kıbrıs'ın durumu tartışma konusu olmaya başladı; Yunanistan, Kıbrıs'ın kendilerine verilmesini BM'den talep ediyor ve yoğun bir kamuoyu oluşturuyordu. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına ENOSİS adı verilmekteydi. Fakat İngiltere, Kıbrıs meselesi için Türkiye'nin de söz sahibi olduğunu söyledi ve görüşmeler 1955 yılına bırakıldı. Meselenin 1955'te tekrar görüşülmesi sırasında Türkiye ve Yunanistan karşılıklı kamuoyu oluşturuyor ve bazı yerde gösterilere sebep oluyordu¹¹⁵. Bu gösterilerden biri ise 6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da patlak verdi. *İstanbul Ekspres* isimli gazetede çıkan Atatürk'ün Selanik'teki evinin kundaklandığı ile ilgili haber İstanbul'da ayaklanmaya sebep oldu; Rum evleri, dükkânları ve ibadethaneleri yağmalandı¹¹⁶. Türkiye adına Fatih Rüştü Zorlu'nun temsilci olarak bulunduğu Londra Görüşmeleri sırasında çıkan bu olaylarla görüşmeler kesintiye uğradı; Türk heyet Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı¹¹⁷. Tarihe *6-7 Eylül Olayları* diye geçen bu olay yüzünden uluslararası ilişkilerde Türkiye itibar kaybetti¹¹⁸.

---

¹¹³ Birand, *a.g.e.*, s.75.

¹¹⁴ Hakan Gökhan Eryılmaz, "Türkiye'de 1954-57 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri", *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (VII), S.1, 2019, s.77.

¹¹⁵ Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6-7 Eylül Olayları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.12, 2007, s.39.

¹¹⁶ Eroğlu, *a.g.e.*, s.110.

¹¹⁷ Demir, *a.g.m.*, s.42.

¹¹⁸ Eroğlu, *a.g.e.*, s.110.

1.9.2. Demokrat Parti'nin II. İktidar Dönemi'nde İç Politika (1954-1957)

DP'nin II. İktidar döneminde (1954-1957) iç politikada oldukça yoğun bir gündem söz konusudur. Kıbrıs meselesi gibi meseleler iç politikayı etkilerken DP'nin içinde bulunduğu güç zehirlenmesi ve ekonomik sıkıntılar yine dönemin tartışmalarla geçmesine sebep olmuştur. Şartların getirdiği olumsuzluklar aynı zamanda DP içerisinde de bölünmelere ve hükümet istifalarına yol açmıştır. Bu dönemde muhalefet partileri iktidara karşı ses yükseltirken DP karşı saldırı mahiyetinde muhalefete karşı bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır.

1.9.2.1. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi

DP, III. Kabinesini kurar kurmaz iç meselelerde seçimlerin intikamını alır bir tavır sergilemeye başladı. İlk icraatlarından biri İsmet İnönü'nün kalesi olarak görülen Malatya'yı bölmek oldu; bu vesile ile Adıyaman Şehri oluşturuldu¹¹⁹. İkinci icraatı ise 1954 seçimlerinde DP'nin ezeli rakibi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın milletvekili seçildiği Kırşehir'i ilçe yapmak oldu. Farklı ekonomik sebepler ve gelişmemiş olduğu bahaneleri ile 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla Kırşehir ilçe yapıldı¹²⁰. DP'nin bu politik hareketi iktidar dönemi boyunca tartışılmış; iktidarının son dönemlerinde ise Kırşehir tekrar il yapılarak bu sorun çözüme kavuşturuldu.

1.9.2.2. Baskı Kanunları ve Baskıya Karşı Muhalefettin Tepkisi

Kırşehir'in ilçe olması gibi kanunlar ilk baskı kanunları olup şehirlere yönelik iken asıl baskı ortamını oluşturan kanun devlet memurlarına yöneliktir. Yeni kanunla memurlar muhalefet partilerden aday olmaya cesaret edemeyecektir. Demokrat partiden adaylıkları kabul edilmediği takdirde başka partiden aynı dönemde aday olamazlardı¹²¹. Memurlara yönelik bir diğer kanun ise emeklilik yaşının 30 hizmet yılından 25'e düşürülmesidir. Bu kanuna Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay üyeleri de dâhil edilmiş aynı zamanda 5 Temmuz 1954'te çıkarılan bir kanunla da memurların güvencesi kaldırılmıştır. Herhangi bir devlet memurunun çalıştığı süreye bakılmaksızın işten atılabilmesinin yolu açılmıştır. Üstelik devlet memurunun görevden atılması ile bu karara itiraz hakkı da engellenmiştir¹²².

Diğer bir kanun ise siyasi partilerin radyo yayınları yapamamasına yöneliktir. Çünkü DP hükümet adına konuşma yapıyoruz gerekçesi ile kendileri kullanabilmiştir. Üniversitelilerin CHP taraftarı eylem ve gösterileri sebebiyle üniversitelerin özerkliğinin kaldırılması ve

¹¹⁹ Birand, *a.g.e.*, s.75.

¹²⁰ Aynı eser, s.75.

¹²¹ Eroğlu, *a.g.e.*, s.102.

¹²² Eryılmaz, *a.g.m.*, s.78.

akademisyenlerin görevden atılmasının Milli Eğitim Bakanı'nın inisiyatifine bırakılması da baskı kanunlarından önemli bir tanesidir.¹²³

Baskı politikası basın üzerinde de etkili olmuş; bu dönemde gazeteciler ağır maddi cezalar¹²⁴ ile cezalandırılmıştır. Örneğin 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın milletvekili iken 26 ay hapis cezası almıştır¹²⁵.

Genel itibari ile DP 1954 yılı iktidarı boyunca intikamcı ve sert bir tutum sergileyerek bunu birçok alanda uyguladı. Basına, memura, siyasi partilere tam olarak 1954 seçim zaferinin güç gösterisi yapılmaktaydı. Muhalefet ise gücü yettiğince bunlara karşılık veriyor özellikle İnönü, Menderes'i hata yapması için kışkırtıyordu. CHP, DP aleyhine kamuoyu oluşturmak için 1954 TBMM tatilinde ülkenin her yerine yayıldı. En tepki gösterilen kanun ise siyasi partilerin radyodan yararlanmayacağına yönelik olanıdır. Kasım 1954 yılı Menderes ile İnönü'nün birbirine karşı hakarete varacak ağır konuşmaları ile geçmiştir¹²⁶.

1.9.2.3. Ekonomik Sıkıntılar

DP'nin ilk iktidar döneminde başlatılan yoğun kalkınma hamleleri iklimin de müsait olması ile karşılık bulmuştur. Özellikle 1950-1954 yılları arasında tarım alanında müthiş bir büyüme sağlanmıştır. Türkiye'nin ekonomisinin toprağa dayalı olması ise milli gelirde olağanüstü yükselme yaşanmış; bu yükselmeye paralel olarak tarımda makineleşme artmış; tarım makineleri için sanayi kolları kurulmuş, tarım sulaması için barajlar yapılmıştır. Tarım ürünlerinin işlenmesi için de fabrikalar kurulmuştur. Fakat 1954 yılından itibaren durum tersine işlemeye başlamış; kuraklıktan dolayı ekonomi kötüye gitti ve tarım ile bağlantılı oluşturulan tüm bu yatırımlar da işlevini kaybetmiştir. Söz konusu gidişatın telafisi için DP 1954'te iktidarı tekrar eline alır almaz ABD'den destek başvurusunda bulunmuş; fakat bu talebin ret edilmesi Türkiye'yi çıkmaza sokmuştur. Birbiri ile bağlantılı bir şekilde tüm ekonomik kollar bu dönemde çökmeye başlamıştır.

Tüm bu ekonomik sıkıntılar beraberinde politik krizleri doğurdu; halk arasında karaborsa baş gösterdi. Maddi sıkıntılar yaşayan hükümet ithalatı kısıtladı ve ülke içinde ürün bulmak zorlaştı. Yine hükümet krizin önüne geçebilmek adına sert tedbirler almaya başladı;

¹²³ Eroğlu, *a.g.e.*, s.104.

¹²⁴ Yeni Ulus Gazetesi sahibi Nihat Erim 35.222 lira ağır para cezasına çarptırılırken, Cemal Sağlam 65 ay hapis ve 9.332 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Eroğlu, *a.g.e.*, s.104.

¹²⁵ Birand, *a.g.e.*, s.75.

¹²⁶ *Aynı eser*, s.76.

halk arasında kıpırdanmalar yaşandı ve iktidara karşı sesler yükselmeye başladı¹²⁷. Bu durum ise muhalefetin güç kazanmasını sağladı.

DP için kötüye gidişatın başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemde DP tüm bu olumsuzluklara karşı baskıcı bir tavır sergilemiş ya da kamuoyunun dikkatini Kıbrıs meselesi gibi olaylara yönlendirerek tepkiyi azaltmak istemiştir. 18 Mayıs 1956'da ise DP Milli Koruma Kanunu ile ekonomiyi dengede tutmaya çalışmıştır. Bu kanun karaborsa gibi problemlere karşı ağır cezalar verilmesini sağlamıştır¹²⁸.

1.9.2.4. 6-7 Eylül Olayları

Türk-Yunan ilişkisi Millî Mücadele'den sonra sınır sorunu ve nüfus mübadelesi sorunlarının çözülmesi ile iyiye gitmiş; 1930'da özellikle Atatürk'ün çabaları ile yakın bir dostluk ve Balkanlarda iş birlikleri kurulmuştur. Bu iyi ilişkiler, II. Dünya Savaşı sırasında da devam ettirilmiştir. DP döneminde Türk-Yunan dostluğu 1950-1953 yılları arasında İstanbul Rumlarına da yansımış; DP tarafından İstanbul Rumlarına birtakım jestler yapılmıştır. Yine iki ülke arasında devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretleri gerçekleşmiştir. 1954'te Yunanistan'ın Kıbrıs üzerine olan emelleri ve Kıbrıs Türklerini yok sayması, ilişkilerin gerilmesine ve DP'nin kamuoyu oluşturmaya sebep olmuştur. Halk arasında karşılık bulan ve Rumlara karşı takınılan olumsuz tavır, Rumlara saldırgan bir tutumun benimsenmesine yol açmıştır¹²⁹.

Tarihe *6-7 Eylül Olayları* olarak geçen olay, Türklerin İstanbul'daki Rumlara Kıbrıs meselesi yüzünden saldırgan bir tavır sergilemesidir. Bu olayın altında Kıbrıs meselesinden Türk-Yunan ilişkisinin gerilmesi yatar. İstanbul Rumlarına Kıbrıs Rumlarını finanse etmek ve Türkiye'ye ihanet etmek gibi suçlamalar yapılmıştır. 1955'te Kıbrıs meselesi için Londra'da Türk-Yunan görüşmeleri yapıldığı sırada yerel basında şu haberler çıkmıştır: *"5 Eylül 1955 gecesi Atatürk'ün evinin bulunduğu bahçenin yakınında bomba patladı. Radyo'dan saat 13.00 bülteninde Atatürk'ün Selanik'teki doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu arasında bir bomba patladığını açıkladı. İstanbul Ekspres gazetesinin 16.00'da ikinci baskıya giderek haberi büyük puntolarla ve detaylandırarak 'Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı' manşetini atması, siyaset tarihimize '6-7 Eylül olayları' olarak geçen kitle hareketinin kıvılcımı oldu"*¹³⁰. 3 Eylül'den itibaren hazırlıkları¹³¹ yapılan ve çevre şehirlerden kamyonlarla taşınan bir insan

¹²⁷ Eroğlu, a.g.e, s.107.

¹²⁸ Ahmad, a.g.e, s.183.

¹²⁹ Demir, a.g.m, s.39.

¹³⁰ Aynı eser, s.43.

¹³¹ Günler öncesinden çevre şehirlerden kamyonlarla getirilen yağmacı kitle ellerinden Atatürk ve Bayar posterleri taşıyarak eylemde bulundu. Protesto gösterilerini tertip edenler Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'dir. Yağmacılar planlı

kitlesi örgütlendi ve planlı bir şekilde gayrimüslim halkı hedef aldı. Atatürk ve Celal Bayar posterleri ile 30-40 kişi tarafından yönlendirilen bu gruplar özellikle Rumların oturduğu ve adresleri belli olan yerleri hedef aldı¹³²; iş yerleri, kiliseleri ve evleri saldırı yapılan mekânlardır. Buna karşılık polis, zabıta ve itfaiye teşkilatları günler öncesinden yapılan hazırlığa rağmen pasif bir tutum sergiledi ve yağma ile yangınlar büyüyerek devam etti¹³³. Şerif Demir bu konuda şu ifadeleri kullandı: *“İstanbul’daki büyük yağma, 22.00’de askeri birliklerin harekete geçerek, Beyoğlu’na girmesi ve bütün ulaşım yollarını kontrol altına almasıyla yavaşladı. Gece 00.00 ’da Sıkıyönetim ilan edildi. Gece 00.00-05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Askeri birlikler 02.30’da İstanbul’a tamamen hâkim oldu. 6/7 Eylül olayları sonucunda birkaç Rum öldü, 35 kişi yaralandı, 5622 bina tahrip edildi. Sadece İstanbul’da 5104 kişi tutuklandı. Beyoğlu tanınmaz hale geldi. Yağmalanmadık yer kalmadı”*¹³⁴.

Bu saldırılar karşısında Menderes hükümeti gereken tazminatı ve telafiyi sağlamak adına çalışmışsa da olaylar dış politikada Türkiye’nin imajını yerle bir etmiştir¹³⁵.

1.9.2.5. Demokrat Parti’nin IV. Büyük Kongresi ve İç Çalkantılar

Kuruluşundan beri muhalif bir kesimi içinde barındıran DP, 1954 seçimlerinden sonra işlerin kötüye gitmesi ile bu muhalif kitleyi daha net bir şekilde görmeye başladı. Daha iktidarın ilk aylarında ekonomik politika eleştirilmeye başlandı; bu süreci iç muhalefet devam ettirdi. Bu isimlerden biri ise partinin kurucularından bir olan Fuat Köprülü oldu. 15 Nisan 1955’te hükümetin tutumundan dolayı istifa etti¹³⁶. Yine DP içerisinde yaşanan bu muhalefet sebebiyle DP’nin IV. Büyük Kongresi’nin başlamasına saatler kala, dokuz milletvekili partiden ihraç edildi. Bunun üzerine Kongre’yi protesto eden dokuz milletvekili¹³⁷ de kongrenin son gününde istifa etti¹³⁸. Bu süreci iktisadi ve politik sıkıntılar takip etti; partiden ihraç edilen ve istifa eden

---

ve sistematik bir şekilde hareket etmiş; ellerinde aynı türden soplaların bulunduğu ve "kışkırtıcılar, önderler, tahripçiler" olarak sınıflandırılan gruplardan oluşmaktaydı. Olayların müdahalesinde polis ve itfaiye teşkilatı ihmalkâr davrandı bu durum olayların daha feci sonuçlanmasına sebep olurken komünistler ise olayın gerçek failleri olarak gösterildi.

¹³² Eroğlu, a.g.e, s.110.

¹³³ Birand, a.g.e, s.85.

¹³⁴ Demir, a.g.m, s.45.

¹³⁵ Aynı eser, s.47.

¹³⁶ Eroğlu, a.g.e, s.112.

¹³⁷ İspatçılar veya 19’lar olarak adlandırılan bu milletvekilleri şunlardır: Partiden ihraç edilenler, F. Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyat Ebuziyya, Mustafa Timur, Sabahaddin Çıracıoğlu; İstifa edenler, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Arbay, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi1 . Seyfi Kurtbek, Menderes’in tesirinde kalarak İspatçılardan ayrıldığı için 19’lar on sekiz kişiye düşer, fakat yine de 19’lar olarak anılmaya devam ederler. Daha fazla bilgi için bk. Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, (II), S.3, 2008.

¹³⁸ Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, (II), S.3, 2008, s.153.

bu isimler daha sonra Hürriyet Partisi¹³⁹ adlı bir parti kurdu. DP içerisinde iç karışıklıklar devam ederken, 6-7 Eylül Olayları henüz yeniyken DP'nin IV. Büyük Kongresi 15 Ekim 1955'te Ankara'da Büyük Sinema 'da toplandı¹⁴⁰.

Kongrede Menderes tekrar genel başkan seçilirken değerlendirilen başlıca konular; parti içi muhalefet, ihraç edilen milletvekilleri, iktisadi sıkıntılar, din derslerine ağırlık verilmesi gibi meselelerdir¹⁴¹.

1.9.2.6. Adnan Menderes'in Kabineyi Yeniden Kurması

6-7 Eylül Olayları neticesinde DP içinde muhalefet iyice arttı. Olaylardan sorumlu İçişleri Bakanı Namık Gedik (ö.10 Mayıs 1960) 10 Eylül 1955'te istifa etti¹⁴². IV. Büyük Kongre öncesi parti içi istifalar, ekonomideki kötü gidişat, 22 Kasım 1955'te yapılan DP Meclis Grup toplantısında milletvekillerinin sabrını taşırdı ve bakanlar istifaya çağrıldı. Tüm bakanların istifası ile kabine çökerken Mükerrer Sarol'un önerisi ile Adnan Menderes sadece kendi adına güvenoyu istedi¹⁴³. Başbakan Menderes güvenoyu aldıktan sonra 29 Kasım'da istifasını istedi. Hükümet kurma görevinin tekrar kendisine verilmesi ile eski bakanlardan arındırılmış ve yeni üyelerden oluşan hükümet kuruldu. 13 Aralık 1955'te meclisten güvenoyu alması ile kurulan IV. Menderes kabinesi, o güne dek eleştirilen konular için birtakım vaatlerde bulundu. Bu vaatler özgürlüklerin genişletilmesi, baskıların kaldırılması, seçim kanununda değişiklik, iktisadi yenilikler, karaborsa ile mücadele gibi konulardır¹⁴⁴. DP bu vaatlerinde başarılı olamadığı gibi baskıcı yönetim anlayışına devam etti. DP'de, parti içi karışıklıklar 1957 yılına kadar devam etti ve bunlardan etkilenen bir önemli isim ise DP'nin dört kurucu isminden biri olan Fuat Köprülü oldu. Köprülü'nün DP İstanbul İl Başkanı olan kardeşi Orhan Köprülü ile Menderes arasında sürtüşmeler yaşandı daha sonra ise Köprülü, DP politikalarını demokrasi ile bağdaşmazlık ile itham ederek partiden istifa etti¹⁴⁵.

Yeni kabine kurulmasına rağmen DP içerisinde muhalefet sesler yükselmekteydi. DP için 1957 seçimlerine kadar yönetimdeki problemler ve iç sorunlar devam etti. DP'nin bu sıkıntılı dönemlerinde CHP yeni bir güven kazandı ve İnönü liderliğinde daha etkili bir

¹³⁹ Hürriyet Partisi, 19 Aralık 1955'te Demokrat Parti içindeki muhalif milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Parti, 24 Kasım 1958 tarihinde kendini feshetmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılmıştır. Parti kısa ömrüne rağmen, Türk siyasal yaşamında etkili olmuştur. Daha fazlası için bak. Diren Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", *Akademik Bakış*, (II), S.3, 2008.

¹⁴⁰ Aşgın, *a.g.e.*, s.72.

¹⁴¹ Eroğlu, *a.g.e.*, s.114.

¹⁴² Ahmad, *a.g.e.*, s.82.

¹⁴³ Birand, *a.g.e.*, s.87.

¹⁴⁴ Eroğlu, *a.g.e.*, s.117.

¹⁴⁵ Karpat, *a.g.e.*, s.504.

muhalefet yapmaya başladı. Bununla paralel olarak DP'den ayrılan isimlerin kurduğu Hürriyet Partisi etkisini artırıyordu. 1957 seçimlerinde DP'nin çekindiği bu parti 1957 seçimlerine kadar mecliste 32 üyesi ile ana muhalefet olarak faaliyet gösterdi¹⁴⁶. Fakat umulduğu gibi olmadı ve Hürriyet Partisi istediği halk desteğini toplayamadı.

1.10. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri ve V. Menderes Hükümetinin Kuruluşu

DP açısından her şey 1956-1957 yılları boyunca da kötü gitmekteydi. DP içerisinde istifa edenlerin sayısı artıkcça muhalefet DP'ye daha sert bir muhalif tutum sergiledi. Normal şartlarda 1958'de yapılması gereken genel seçimlerin 11 Eylül'de TBMM'nin feshedilmesiyle 27 Ekim 1957'de yapıldı¹⁴⁷.

Muhalefet partileri Hürriyet Partisi, CMP ve CHP, İnönü liderliğinde DP'nin otokrat ve baskıcı yönetimine karşı birleşme ve ittifak kurma kararı aldı. Muhalefetin birleşmesi ile DP iktidarının sonlanacağına dair umutlu bir hava vardı. Fakat DP seçim kararı öncesi yaptığı yeni seçim kanunu ile bu ittifakın yolunu tıkadı. Seçim kanununda yapılan değişiklik ile partilerin radyodan yararlanmaları yasaklanmış; gösteriler- yürüyüşler yasaklanmış; muhalif basın hapis ve cezalarla sindirilmiş, CMP'nin tek milletvekili olan Osman Bölükbaşı dahi tutuklanmıştı¹⁴⁸. Muhalefet partileri arasında planlanan ittifak kurulmamış; partiler arası sadece destek konusunda fikir birliğine varıldı¹⁴⁹.

DP, tüm olumsuzluklara rağmen avantajın kendisinde olduğunu bilmekteydi. Özellikle seçmen kitlesini oluşturan çiftçi kesim için şartlar iyileştirilmiş ve kredileri ertelenmiş, tarım ürünü fiyatları ise yüksek tutulmuştur. Bunun aksine özellikle CHP destekçileri aydınlar ve üniversitelilerden oluşmuş; DP ise muhalefetin imkânlarını daraltmak için çaba sarfetmekteydi.

Türk siyasi hayatında en gergin ve çatışmalı diyebileceğimiz çok partili genel seçimi 27 Ekim 1957'de yapılmıştır. Katılım oranının önceki yıllara göre daha düşük olduğu bu seçimler neticesinde DP'nin oyu %47'ye gerilemiş ancak mevcut seçim sistemi dolayısıyla 424 sandalyeye sahip olmuştur. CHP: 178, CMP: 4 ve HP:4 milletvekili ile meclise girmiştir¹⁵⁰. 1957 seçimleri sonrasında ortaya çıkan en önemli gelişme oyların artmasından güç alan CHP'nin daha sert ve aktif bir muhalefet yürütmeye başlaması olmuştur.

¹⁴⁶ Ahmad, *a.g.e.*, s.84.

¹⁴⁷ Aşgın, *a.g.e.*, s.78.

¹⁴⁸ Aynı eser, s.131.

¹⁴⁹ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, (II), S.4, 2009, s.129.

¹⁵⁰ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, s.25.

DP'nin seçimlerden beklentisi iktidara geleceğinden yana olmasına rağmen sonuçların açıklanmasından memnun kalmamıştır. DP tek başına iktidara gelmeyi başarmış olsa da oy kaybı çoktur. Sonuçların açıklanması ile TBMM'nin 2 Kasım tarihli toplantısında; Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, TBMM başkanlığına Refik Koraltan, başkan vekilliklerine İbrahim Kirazoğlu ve Fikri Apaydın seçilmiştir. Hükümet kurma görevi ise beşinci defa Adnan Menderes'e verilmiştir. DP'nin grup toplantısında ise seçim sonuçları uzun uzun değerlendirilmiş; alınan kararlar beşinci hükümetin faaliyetlerini etkilemiştir. Hayat pahalılığı, üniversitelerin iktidara karşı muhalefeti, siyasi partilerin sayısında yaşanan artış vb. meseleler gündemin konularını belirlemiştir. Tartışılan meseleler arasında memurlar, basın ve üniversiteler ile ilgili yeni kanunlar çerçevesinde düzenlemelere gidilmesi gibi konular vardır. Bu konular üzerinde görüş birliğine varılmıştır ki, bu uygulamalar hükümetin 1957-1960 arasındaki icraatlarına da damgasını vurmuştur. Yeni kabinenin kurulmasında oldukça titiz davranan Menderes, kabinesini 25 Kasım'da ilan etmiştir. 4 Aralık 1957'de, Hükümet Programı Başbakan Adnan Menderes tarafından açıklanmış, 536 kişinin oy kullandığı güven oylamasında Hükümet 133 ret, 403 kabul oyu ile güvenoyu almıştır¹⁵¹.

1.11. Demokrat Parti'nin Son İktidar Dönemi

Yeni iktidar döneminde Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Adnan Menderes ise Başbakanlığa gelmiştir. Tartışma ve şiddet ortamında gelişen 27 Ekim 1957 seçimlerinin etkisi seçimlerden sonra da devam etmiştir. 1946 seçimlerine benzer bir durum yaşanmış; DP'nin seçime hile karıştırdığı iddiası üzerine Kayseri, Antep, Giresun, Samsun ve Çanakkale'de protestolar yapılmış; halk bu duruma tepki göstermiştir. DP iktidarı ise muhalefete daha fazla yüklenmesi gerektiğini düşünerek protesto ve tepkilere şiddetle karşılık vermiştir¹⁵². Bahsi geçen protestolar ve iktidarın gösterdiği tepki 1957-1960 arası dönemin nasıl geçeceğinin bir kanıtı niteliğinde olmuştur.

DP'nin ilk icraatlarından biri meclis iç tüzüğünü değiştirerek meclis denetimini zorlaştırmak olmuştur. Siyasi örgütlenme, protesto haklarının kısıtlanması ve basının sindirilmesi gibi muhalefetin elindeki birçok itiraz alanı zaten kısıtlanmışken meclis iç tüzüğünün değiştirilmesi ile mecliste de muhalefet partilerinin muhalefet yapma alanları kısıtlanmıştır¹⁵³. Meclis iç tüzüğünün değişimi akademisyenlerce eleştirilmiş ve üniversite öğrencileri tarafından protestolarla karşılanmıştır.

¹⁵¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 131-132.

¹⁵² Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.217.

¹⁵³ Eroğlu, *a.g.e.*, s.140.

DP iktidarının 1954 yılından beri maruz kaldığı iktisadi sıkıntılar bu dönemde de devam etmiş; karaborsa, paranın değerinin düşmesi, pahalılık, Kıbrıs meselesinde İngiltere'nin Yunanistan'a yakınlaşması, dış yardımların kesilmesi gibi gelişmeler halk tarafından hoşnutsuzluğa sebep olurken Menderes hükümeti tedbir amaçlı Batı ülkelerinden destek ve kredi taleplerinde bulunmuştur¹⁵⁴. Buna karşın DP, 4 Ağustos kararları olarak bilinen kararları alarak Türk parasının değerini düşürmüş, Türkiye ekonomisi üzerinde denetime izin vermiş, Avrupa ekonomi politikasına bağlı kalmayı taahhüt etmiştir¹⁵⁵.

Özellikle 1958'de Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin başarısızlığı ve Irak'ta yaşanan kanlı devrim gibi meseleler iç politikada ihtilalin sürekli konuşulmasına sebep olmuştur. İktidar-muhalefet ilişkisinin iyice gerginleştiği bu dönemde iktidar, CHP'yi halkı ayaklandırmak, orduyu kışkırtmakla suçlarken CHP, DP'yi diktatörlükle suçlamıştır¹⁵⁶.

Bu bağlamda Sedef Bulut şu ifadeleri kullanmıştır: *“Muhalefetin tavrını 6 Eylül'de Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada eleştiren Menderes, muhalefetin halkı, Irak'tan örnek alarak hükümeti devirmeye karşı kışkırttığını öne sürüyordu 'Onların niyeti TBMM denilen aziz kabeyi itibardan düşürmek ve memlekete işte mecliste kalmamıştır diyerek, seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelmektir.' diyordu. Menderes'in ortaya koyduğu bu tehditkâr demokrasi anlayışına İnönü'den sert bir cevap gelmiştir. Muhalefette ciddi bir toparlanma yoluna gidilirken Köylü Partisi, CMP ile birleşmiş, HP ise CHP'ye katılmıştır. CHP'nin 14. Kurultayında yayınladığı ilk hedefler beyannamesinde muhalefet güç birliğinin varmak istediği amaçları on madde ile sıralamış, Menderes ise bu güç birliğini 'Haçlı İttifakı' olarak nitelendirmiştir”*¹⁵⁷. Çok partili hayatın en önemli iki partisinden iktidar olan DP ve ana muhalefet partisi CHP artık çatışmalarını meclisle sınırlı tutmuyor ve halka indiriyordu. Muhalefetin CHP çatısı altında birleşirken DP gelecek herhangi bir saldırıya karşı kendi taraftarlarını *“Vatan Cephesi”* etrafında toplamış; Yine bu cephe bünyesinde ülkenin her yanına *“Cephe Ocakları”* türemiştir. Çok kısa sürede devlet radyosunda Cephe Ocaklarına katılanların isimleri okunarak halk, *Vatan Cephesi'ne* katılım için teşvik edilmiştir¹⁵⁸.

Adnan Menderes'in 1959'un Şubat ayında Londra'da geçirdiği uçak kazasından kurtulması gergin olan iktidar-muhalefet ilişkisini bir süreliğine durdurmuştur. Uçak kazasında bakan, milletvekilleri ve dışişleri görevlilerinin de bulunduğu birçok kişinin hayatını

¹⁵⁴ Bulut, *a.g.m.*, s.133.

¹⁵⁵ Eroğlu, *a.g.e.*, s.141.

¹⁵⁶ Bulut, *a.g.m.*, s.134.

¹⁵⁷ *Aynı eser*, s.134.

¹⁵⁸ Birand, *a.g.e.*, s.103.

kaybetmesi duyusal bir hava yaratmış; Menderes ülkeye döndüğünde büyük sevgi tezahüratları ve görkemli törenlerle karşılanmıştır. Menderes'in ülkeye dönüşünde İsmet İnönü'de tren garında karşılama törenine katılarak Menderes'e geçmiş olsun dileklerini iletmıştır. Söz konusu kaza ve karşılama ülke genelinde hâkim gerginliği bir süreliğine yumuşatmıştır¹⁵⁹. Fakat bu olumlu hava daha fazla devam etmemiş; bu süreci ülke içindeki şiddet takip etmiştir. Uzun süredir CHP ve DP, tarafından ön hazırlıkları yapılan ve psikolojik olarak hazırlanan taraftarlar 1959 yılı boyunca birbirlerine karşı saldırgan politikalar uygulamıştır. CHP, akademisyenler ve öğrenciler vasıtasıyla sokak gösterilerini artırmış ve İnönü'yü destekleyen eylemlerde bulunmuş; DP ise kurduğu Vatan Cephesi ile kendi taraftarlarını bir çatı altında toplamış ve polis teşkilatı ile öğrenci eylemlerini bastırarak eylemlere yasaklar getirmiştir¹⁶⁰.

1.11.1. Tahkikat Komisyonu ve 27 Mayıs 1960 Askeri İhtilali

CHP-DP mücadelesi yıllara yayılmış fakat 1959 yılından itibaren tartışmalarda artış yaşanmıştır. 1957 seçimlerinde de DP'nin iktidara gelmesi İnönü'yü öfkelenmiştir, İnönü adeta DP'ye savaş ilan etmiştir. İnönü "*Büyük Taarruz*" adı ile Türkiye gezisine çıkmış, ilk uğradığı adres ise Millî Mücadele sırasında Yunan Başkumandanı Trikopolis'in esir alındığı yer olan Uşak olmuştur¹⁶¹. Parti liderlerinin birbirlerini hedef göstermeleri halk nezdinde karşılık bulmuş; İnönü Nisan 1960'da gerçekleştirdiği Uşak ziyareti sırasında atılan bir taş ile yaralanmış, İstanbul Topkapı'da linç edilmekten son anda kurtulmuş ve Kayseri'ye gitmek isterken yolda Yeşilhisar'da idari kuvvetler tarafından şehre girişi engellenmiştir¹⁶². Bahsi geçen olaylara halk kitleleri ve karşı guruplar dâhil olmuş; özellikle DP karşıtları üniversiteler ve üniversite öğrencileri sokak gösterileri yapmıştır. DP karşıtlığı gösterilerden dolayı iktidar, CHP ve İnönü'yü suçlamıştır. Bu olayların tespiti ve araştırılması için *Tahkikat Komisyonu* adı ile bir komisyon kurulmuş; bu komisyon DP'ye karşı yükselen muhalif sesin sert tedbirlerle bastırılmasını sağlamıştır. Meclisteki komisyonun oluşumu ve yetki kanununun onay süreci tartışmalarında, CHP liderine meclisten 12 celse uzaklaştırma cezası verilmesi, siyasi ortamı daha da kötüleştirmiştir¹⁶³.

Halkın iki kutup şeklinde her alanda birbirine düşman kesilmesine sebep olan Tahkikat Komisyonu CHP için iyi bir propaganda malzemesi olmuş, özellikle akademisyenler,

¹⁵⁹ Bulut, *a.g.m*, s.135.

¹⁶⁰ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e*, s.220.

¹⁶¹ Birand, *a.g.e*, s.110.

¹⁶² Sefa Salih Aydemir, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite'nin Etkisi", *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, (I), S.1, 2016, s.12.

¹⁶³ Aynı eser, s.13.

öğrenciler, basın ve bürokratlar CHP'den yana tavır takınmıştır. Bunun bir göstergesi olarak Tahkikat Komisyonu'nu eleştiren bazı akademisyenler MEB bünyesine alınca akademisyenlere destek amacıyla İstanbul ve Ankara'da öğrenci gösterileri yapılmıştır¹⁶⁴. DP ise Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler tanımış; muhalif siyasi faaliyetler, basın özgürlüğü, eleştiri ve yürüyüş yapmak gibi bütün temel haklar kısıtlanmıştır. Özellikle İnönü'nün askerî müdahaleye ışık yakan “*şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam*” türü sözleri DP'nin baskıyı artırmasına sebep olmuştur¹⁶⁵. Söz konusu baskıların 1960 seçimlerine ön hazırlık olması tartışılan bir konu iken Tahkikat Komisyonu'nun yarattığı baskıların 27 Mayıs askerî darbesinin önemli bir sebebi olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Söz konusu öğrenci gösterileri ve Ankara ile İstanbul'da çıkan olaylar ihtilal için uygun zemini hazırlamıştır.

Türk siyasi tarihine 27 Mayıs 1960 Darbesi olarak geçen askerî müdahale DP iktidarına karşı CHP ve akademisyenlerin açık veya gizli desteği ile yapılmış, İnönü ise gerek askere olan yakınlığı gerekse sokak gösterilerinin kışkırtıcısı olarak 27 Mayıs askerî müdahalenin baş sorumlularından biri olarak kabul edilmektedir¹⁶⁶.

İktidara karşı askerler tarafından duyulan rahatsızlık 1950 yılından itibaren başlamış; DP'nin subaylara ve inkılaplara karşı tutumu askeriyei rahatsız etmiş; özellikle 1954 seçimlerinden sonra özgürlüklerin kısıtlanması ve birtakım haklara karşı hassasiyet gösterilmemesi DP iktidarına karşı askeri örgütlenmeyi teşvik etmiştir. 1955'te cuntacı hareketler görülmüş; 1959'da ise bu hareketler yoğunlaşmıştır¹⁶⁷. 1958'de yaşanan ve “9 Subay Olayı” ile ihtilal düşüncesi ilk defa açık olarak uygulanmaya başlanmıştır¹⁶⁸. 1960 yılının ilk ayları ise ihtilal fikrinin yoğun bir şekilde dillendirildiği bir dönemdir. DP'nin baskıcı tutumu, Tahkikat Komisyonu, CHP'nin ihtilale olumlu bakışı, üniversitelerin ihtilal talebi askerî müdahaleyi hızlandırmıştır. Nisan 1960'da yoğun bir şekilde yapılan öğrenci gösterileri ve iktidarın gösterilere karşı tutumu uzun süredir örgütlenmiş bir şekilde bekleyen ordu için uygun zemini hazırlamıştır.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Çankaya'da 27 Mayıs 1960'ta teslim alınırken Başbakan Adnan Menderes ise Eskişehir gezisi sırasında tutuklanarak Yassıada'ya gönderilmiştir¹⁶⁹.

¹⁶⁴Abdulvahap Akıncı, “Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (IX), S.1, 2014, s.60.

¹⁶⁵ Bulut, *a.g.m.*, s.139.

¹⁶⁶ Şeyhanlıoğlu, *a.g.e.*, s.223.

¹⁶⁷ Bulut, *a.g.m.*, s.141.

¹⁶⁸ Birand, *a.g.e.*, s.100.

¹⁶⁹ Eroğlu, *a.g.e.*, s.161.

Tarihe 27 Mayıs askerî darbesi olarak geçen bu ihtilalin liderliği Cemal Gürsel (1961-1966) tarafından üstlenilmiştir.

Bu süreçten sonra tarihe kara leke olarak geçen *Yassıada Yargılamaları* başlamıştır. “*Yassıada duruşmaları 14 Ekim 1960 günü ‘Anayasa’yı ihlal davası’ ile başlamıştır. Başsavcı, Bayar ve Menderes ile Bakanların, Tahkikat Komisyonu kuruluş önergesi veren üç milletvekili ile komisyon üyelerinin TCK’nın 146/1 maddesine göre idamlarına, diğer sanıkların ise 146/3 gereğince 5-15 yıl arasında hapis cezasına çarptırılmasını istemiştir. Bu dava 11 Ağustos 1961’de sona ermiştir*”¹⁷⁰ Bir yıldan daha uzun süren bu yargılamalarda Demokrat Partili liderler oldukça basit ve kayda değer olmayan suçlamalardan yargılanmıştır. Bayar’ın yargılandığı “*Köpek Davası*”, Menderes’in yargılandığı “*Bebek Davası*” açılan ilk davalar olmuştur. *6-7 Eylül Olayları* davası, Vinileks Şirketi Davası, Dolandırıcılık Davası, Değirmen Davası, Ali İpar Davası, Örtülü Ödenek Davası, Radyo Davası, Arsa Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale Olayı Davası, Kayseri Olayı Davası, Demokrat İzmir Davası, İstimlak Davası, Üniversite Olayları Davası, Vatan Cephesi Davası gibi davalar birbirini izlemiştir¹⁷¹.

İhtilalin resmî teşkilatı olan Milli Birlik Komitesi’nin emriyle 592 sanık yargılanmış; bunlardan 15 tanesine idam, sayısız müebbet ve ağır cezaya çarptırılan kişi bulunurken Cumhurbaşkanı Celal Bayar yaş haddinden dolayı idam edilmekten kurtulmuştur. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise idam edilmiştir. Bayar ve birçok DP’li bakan ve milletvekili Kayseri cezaevinde tutulmuştur. Bu devlet adamlarından bir kısmı intihar etmiş, bazıları ise cezaevinde ağır şartlardan dolayı hayatını kaybetmiştir¹⁷².

DP, 1946’da kurulan 15 senelik bir ömre sahip bir partidir. Ömrünün 10 senesini Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetimine aday olan DP, 27 Mayıs 1960 tarihinde ihtilal için gerekçe olamayacak sebeplerle iktidardan indirilmiş; aynı yıl içerisinde kapatılmıştır. Türkiye siyasi tarihi açısından birçok yeniliğe imza atan DP Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk askeri müdahalesi ile tarihteki yerini almıştır.

¹⁷⁰ Bulut, *a.g.m*, s.143.

¹⁷¹ Birand, *a.g.e*, s.183.

¹⁷² Şeyhanlıoğlu, *a.g.e*, s.224.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ VAN YAPILANMASI VE SEÇİMLER

2.1. DP Van Yapılanması

Van, Doğu Anadolu'nun gözde şehirlerinden biri olarak I. Dünya Savaşı'nın yıkımını derin bir şekilde hissetmiş ve bu yıkım telafi edilmeden II. Dünya Savaşı'nın yoksulluğuna maruz kalmıştır¹⁷³. Yapısı itibari ile feodal bir yapıya sahip olan Van'da ağa, şeyh ve aşiret reisi hakimiyeti görülmekteydi. Van'ın sürekli artan nüfusu işsizlik ve karaborsacılık ile mücadele etmek zorundaydı. Tek Parti Döneminde Van, coğrafi konumu dolayısıyla yaşama koşulları ve ulaşımı zor, dağlık, ekonomik imkanları sınırlı kısaca gelişmemiş bir şehirdi¹⁷⁴.

DP 1946'da kurulduktan sonra hemen teşkilatlanma ve yapılanma faaliyetlerine girişti. İlk teşkilatlanmalar, İstanbul, Ankara ve İzmir'de yapıldı. Özellikle parti kurucuları memleketin farklı yerlerine dağılarak teşkilatlanma sürecini hızlandırdı. Fuat Köprülü Ege'de, Refik Koraltan İç Anadolu'da, Adnan Menderes memleketi olan Aydın'da, Celal Bayar ise Samsun'da yapılanma faaliyetlerini yürüttü¹⁷⁵. Bazı bölgelerde ise CHP'den istifa edenler tarafından DP il ve ilçe teşkilatları kuruldu, hatta bazı CHP tabelaları kaldırılarak yerine DP tabelaları asıldı. Celal Bayar'ın ifadelerine göre yaklaşık bir buçuk ayda 26 il ve 75 ilçede parti teşkilatı kuruldu¹⁷⁶.

Van'da DP yapılanması ve teşkilatlanması diğer bölgelere göre farklılık gösterir; Van, DP'nin en son teşkilatını kurabildiği yerlerdendir. 27 yıl gibi uzun bir süre iktidarda kalan CHP'de 1950'li yıllara kadar Van'da parti teşkilatını tam kuramamıştır. Bölgenin ekonomik, siyasi, kültürel ve jeopolitik şartlar bakımından farklı niteliklere sahip olması ihmal edilmesine sebep oldu. Cumhuriyetin ilanı ile bölge *Ağrı İsyanı*, *Şeyh Said İsyanı* gibi çeşitli isyanlarla gündeme geldi¹⁷⁷. Bunun yanı sıra Doğu Anadolu aşiret beylerinin yönetiminde feodal bir nitelik de taşımaktaydı. Zorlu bir coğrafyaya sahip olması, eğitim seviyesinin düşük olması, ekonomik yönden zayıf olması gibi sebepler de bölgenin ihmal edilmesinde etkilidir. Bunlara ek olarak uzun süreli savaşlardan sonra kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti de henüz kendini toparlayamamışken ve bölge üzerinde tam hakimiyet kuramamışken II. Dünya Savaşının baş göstermesi bu ihmalin bir süre daha devam etmesine sebep oldu¹⁷⁸. CHP, Van parti

¹⁷³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 030.10.70.461-3.

¹⁷⁴ Şerif Demir, "Van'da Siyasi Yaşam 1945-1960", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, s.135.

¹⁷⁵ Şahin, a.g.m. s.42.

¹⁷⁶ Karpat, a.g.e. s.324.

¹⁷⁷ Süreyya Polat, *1950-1960 Yılları Arasında Van'da siyasi Yaşam*, Yüksek Lisans Tezi, Van 2019, s.7.

¹⁷⁸ Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, s.98-100.

yapılanmasını ancak DP kurulduktan ve Doğu Anadolu’da faaliyet yürüttükten sonra tamamlayabildi. DP’nin Van başta olmak üzere Doğu Anadolu’da gösterdiği çabalar bir yönüyle CHP’yi harekete geçirmiş ve ortaya çıkan rekabet ortamı iki partinin de hızlı bir şekilde teşkilatlanmasına sebep oldu¹⁷⁹.

“Siyasî partilerin Doğu Anadolu’ya artan ilgisi, CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gibi DP Genel Başkan Celal Bayar’ın da bu dönemde yapmış olduğu konuşmalara yansımıştır. DP, Genel Başkan Bayar’ın 1946 Seçimlerinden hemen sonra bir konuşmasında yer verdiği “*Şark’ta jandarma ve ordumuz varsa da, orada lisanımız, kültürümüz hülasa hiçbir şeyimiz yoktur. Bu itibarla, DP Şark’a gitmek zorundadır*” ifadeleri doğrultusunda, 1946 seçimlerinden sonra Doğu illerinde teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır.”¹⁸⁰

DP, Van teşkilatını 20 Ocak 1946 tarihinde resmen kurdu¹⁸¹. DP Van teşkilatı çeşitli mesleklerle uğraşan Ahmet Metin¹⁸² (Parti Başkanı), Bahri Toktamış (Parti Muhasebecisi), Orhan Kayhan (Yazman), Ahmet Özbayram (üye), Burhan Aktürk (üye), Halil Aktürk(üye), Bahri Oskay(üye) tarafından kuruldu. Yukarıda da bahsedildiği gibi kısa sürede ve maddi imkansızlıklarla bir an önce yapılanmaya çalışan DP, tüm çabalarına rağmen 1946 seçimlerine kadar teşkilatlanmasını tamamlayamadı. Bu yüzden 1946 seçimlerine Van’dan aday gösteremedi ve CHP’ye karşılık bağımsız adayları desteklemek zorunda kaldı¹⁸³.

1946 seçimleri öncesi her iki siyasi partinin de Doğu Anadolu teşkilatlanması bulunmamasına rağmen CHP bu açığı Halkevleri vasıtasıyla kapatmıştır. Bu yüzden girilen seçimlerde iki siyasi partinin de teşkilatlanmadığı bölgelerdeki (Doğu-Güneydoğu Anadolu) 79 milletvekillin tamamını CHP almıştır¹⁸⁴. DP Van teşkilatlanma sürecini CHP de yakından takip etmiştir. CHP Van İdare Kurulu Başkanı Bahri Çağlar ile CHP Genel Sekreterliği arasındaki yazışmalarda sık sık DP yapılanmasına değinildiğini görmek mümkündür. Çağlar, DP hakkında gizli bir araştırma yapıldığını ve DP’nin 16 Ocak 1947 tarihi itibari ile sadece Van merkezde yapıldığını, ilçelerde henüz tesir etmediğini Genel Merkeze bildirmiştir. DP’nin yapılanması

¹⁷⁹ Demir, *Van’da Siyasi*, s.136.

¹⁸⁰ Barış Ertem, “1950 Genel Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşkilatlanması”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (IX), S.19, 2017, s.174.

¹⁸¹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*.490.01/441.1825.1-31.

¹⁸² Ahmet Metin DP’nin Van teşkilatını kurarak DP’nin Van’da faaliyet yürütmesini sağlamış hata onun kurduğu teşkilat 1954 seçimlerinde Van’daki milletvekili seçimlerinde, milletvekillerinin tamamını almıştır. 1949 yıllarında ise DP Van teşkilatında adam kayırma, ilgisizlik, gerekli önemin verilmemesi, CHP’lilerle yakın ilişki olması gibi sebeplerle Van DP Teşkilatında istifalar yaşanmıştır. İstifa edenlerden birisi de Ahmet Metin’dir. DP’den istifa ettikten sonra Haziran 1949 yılında Van’da Millet Partisi (MP) teşkilatını kurmuş ve İl İdare Kurulu Başkanlığını yapmıştır. *Van Sesi*, 11 Haziran 1949.

¹⁸³ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*. 490.01/441.1825.1-31. *Van*, 27 Temmuz 1946.

¹⁸⁴ Ertem, *CHP ve DP’nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması*, s.171.

ve üyeleri hakkında verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Ahmet Metin ve Bahri Toktamış Vanlı değildir. Ahmet Özbayram, Burhan Aktürk, Halil Aktürk ve Bahri Oskay'ın ise Vanlıdır. Buna ek olarak Ahmet Özbayram'ın DP kurucuları arasında yer almasına rağmen, eğer talep edilirse istifa ettirilip CHP'ye geçişi istenmektedir¹⁸⁵. Anlaşıldığı üzere DP Van teşkilatlanmasını kurarken türlü zorluk ve takibe alınmış bazı üyeleri istifa ettirilmek istenmiş ve mümkün olduğu takdirde üyelerin CHP'ye dahil olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Mehmet Pınar konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “*CHP, Ahmet Metin'in itibarını kaybettiği için DP'ye geçtiğini, askerî hastane işinde suistimale karıştığını, Hükümet Konağı inşaatı için müteahhitten 4.000 lira rüşvet aldığı için 6 aya mahkûm edildiğini öne sürmüştür*”¹⁸⁶ CHP'de ihraç edilen veya parti kuralları gereği CHP'ye alınmayan bazı kimselerin DP'ye rağbet ettiği de anlaşılmaktadır.

DP, 1 Aralık 1947'de Van Halkevinde il kongresini topladı¹⁸⁷. Van teşkilatlanmasının ve de teşkilatlanma sırasında karşılaşılan güçlüklerin görüşüldüğü bu kongreye 150 kadar üye katıldı. Basın mensuplarının yer aldığı kongre DP il idare kurulu başkanı Ahmet Metin'in konuşması ile başladı. DP'nin vizyon ve misyonundan bahseden Metin, aynı zamanda DP kuruluşu sırasında karşılaşılan CHP baskılarını önlediği; demokrasi ortamı oluşturduğu için İsmet İnönü ve Celal Bayar'a teşekkür etti. Söz konusu teşekkür, Türkiye genelinde yaşanan gerginliği önleyen *12 Temmuz Beyannamesine*¹⁸⁸ yöneliktir. Metin'in konuşmasından sonra yapılan divan kurulu seçimlerinde Başkanlığa Hilmi Durmaz, katipliklere de Fikri Özbayram ve Mustafa Metin seçildi¹⁸⁹. DP Van teşkilatlanması adına önemli bir adım daha atıldı; teşkilatlanma daha düzenli bir misyon çerçevesinde yürütülmeye başlandı.

Van'da 1946 yılından itibaren yapılanmaya başlayan DP bu çabayı 1950 yıllarına kadar sürdürdü. 1950'de iktidara gelen DP ülke içindeki başarısını her ne kadar Van'da gösterememiş olsa da teşkilat yapısının kurulması bakımından oldukça mesafe kat etti. Örneğin Muhtarlık seçimlerine de tekabül eden 1947'de DP'nin Doğu Anadolu'da yalnızca Muş ve Van'da teşkilatlandığını ve bu bölgelerde de yeterince aktif olmadığı görülebilir. Ayrıca girilen muhtarlık seçiminde de mahalle ve köylerin çok büyük bir kısmı CHP tarafından alındı¹⁹⁰. Fakat

¹⁸⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01/441.1825.1-28.

¹⁸⁶ Mehmet Pınar, “Van'da Demokrat Parti Teşkilatlanması”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, (II), S.1, 2013, s.33.

¹⁸⁷ *Yeni Yurd*, 1 Aralık 1947.

¹⁸⁸ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947 yılında DP ile CHP'nin arasını bulduğu ve uzun süredir devam eden saldırgan politikalara son verdiği, aynı zamanda bir muhalefet partisinin varlığını güvence altına aldığı belgedir. Müstakil Demokratlar Gurubu, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸⁹ *Yeni Yurd*, 1 Aralık 1947.

¹⁹⁰ Bu konuya ayrıca “1946 Seçimleri” başlığı altında değinilmiştir.

bunu takip eden üç yıllık süreçte 1950’de teşkilatının yayılım alanı CHP’yi tedirgin edecek seviyeye ulaştı. Bu dönemde CHP’nin iktidarda bulunmasının avantajı ile DP teşkilatlarına baskı yaptığını da söylemek mümkündür.

CHP’nin Muş ve Van Bölge Müfettişi olan Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, 1947’de DP için; DP’nin gelecek vadetmediği, sadece seçim döneminde toplulukları hareket geçiren bir heves olduğu, DP’nin yarattığı bu hareketin ortadan kalktığı; halkın artık günlük işleri ile meşgul olduğu, hatta bazı DP teşkilatlarının altı aylık kiralarını ödeyemediği için kapandığı, Doğu Anadolu’da asla rağbet görmeyeceği şeklinde öngöründe bulunmuştur¹⁹¹. Fakat düşünüldüğü gibi olmamış; DP Van’da aynı tarihlerde ilçe teşkilatlarını da kurmuştur. Olgun, 1947’nin son günlerinde genel merkeze gönderdiği bir belgede: *“Teşkilatımızın uyusuk tavrından ve birbiri ile olan mücadelesinden dolayı DP son zamanlarda güç kazandı. Özellikle Ahmet Metin’in gayretli çabaları sayesinde bizden daha geniş bir teşkilat ağı kurdular. Ahmet Metin devlet kurumlarında dahi saygı gören bir isim, köylere kadar nüfuz ederek halkı kazanma peşinde, bölgenin eşraf ve saygın isimleri ile ilişki kurmuş ve onlar vasıtasıyla yayılım göstermektedir. Girilecek herhangi bir seçimi şu durumda kaybedeceğimizi düşünmekteyim.”* diyerek DP hakkındaki fikrini değiştirdiği gibi; bize de DP Van teşkilatlanması hakkında önemli bilgiler vermektedir¹⁹².

DP Van ilçe teşkilatlarının kuruluşu yine Ahmet Metin’in çabaları ile başlamıştır. Van’ın Özalp ilçesindeki DP teşkilatı Kasım 1947’de kurulmuştur. Selahattin Araz’ın¹⁹³ daha önce CHP’de görevli olduğu fakat buradan istifa ettikten sonra Özalp’ta DP teşkilatını kurduğu bilinmektedir¹⁹⁴. CHP’nin Özalp’ta zayıf durumda olmasından kaynaklı bunu bir fırsat olarak değerlendiren Selahattin Araz, DP teşkilatını kurduktan sonra CHP’nin tepkisini çekmiştir. Yapılan yazışmalarda CHP’nin merkezi idareden Selahattin Araz için bir tedbir alınması da talep edilmiştir¹⁹⁵. Söz konusu yıllar, CHP’nin iktidarda olduğu yıllardır; bu yüzden yeni kurulan DP teşkilatlarına karşı CHP’nin baskısı söz konusudur. Selahattin Araz 1947’de Özalp DP teşkilatını kurmuş fakat 1954’te yanındaki 30 kişi ile DP’den istifa ederek tekrar CHP’ye geçmiştir¹⁹⁶. Selahattin örneğinden yola çıkarak Özalp DP teşkilatının kendi iç meseleleri ve

¹⁹¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-26.

¹⁹² Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-21.

¹⁹³ Konu ile ilgili yukarıda da verilen arşiv belgelerinin bazılarında Özalp teşkilatını kuran ve 1954’te istifa edip CHP’ye geçen kişinin Selahattin olduğu belirtilirken bazı belgelerde ise Selahattin Araz şeklinde soy isim belirtilmiştir. İkisinin aynı kişi olmayabileceği ihtimali bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-23.

¹⁹⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-24.

¹⁹⁶ Van Postası, 15 Mart 1954.

şahısların kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman saf değiştirdiğini de söylemek mümkündür.

Siyasi düşünceden ziyade bireysel çıkarlardan kaynaklı kişilerin sık sık saf değiştirdiği ileriki tarihlerde daha sık görülmektedir. 1949'da DP ile CHP arasında Özalp'ta kıyasıya bir mücadele vardı. CHP elindeki devlet gücünden yararlanarak Şahvelettin ve oğullarına ait eski hırsızlık suçlarını¹⁹⁷ ortaya çıkardığı ve tutuklattığı bu sayede siyasi havanın CHP lehine değiştiği anlaşılmaktadır¹⁹⁸. Bahsedilen bu tarihte sadece Özalp'ta DP'ye ait 66 teşkilatı bulunmaktadır¹⁹⁹.

DP, 1947'de Van Gevaş ilçe teşkilatı Fevzi Fayat tarafından kurulmuştur. Bunun yanı sıra Kurubaş, İskele, Gemde Ocak Teşkilatları faaliyetlerini artırarak bölgedeki nüfuzunu ve faaliyet genişletmiştir. DP; merkeze bağlı Edremit Köyü, İskele Köyü, Gevaş İlçesi'ne bağlı Mückanis Köyü ile Pugnış Köyü'nde birer ocak teşkilatı kurmuştur. Köylerde, İhtiyar Heyetleri, çoğunlukla DP'nin nüfusu altına girmiş, Muradiye İlçesi'nde de Çaldıran Nahiye Müdürü'nün emirleri üzerine Nazarova Jandarma Başçavuşu Zafer Bey, DP Başkanı ile birlikte Çaldıran'ın köylerini gezerek birçok köyde DP Ocak Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Tahir Öztürk isimli bir şahsın Şikak Aşireti'nin verdiği destekle Başkale Teşkilatını kurduğu bilinmektedir²⁰⁰.

DP, 1949 Merkez İlçe Kongresini düzenlemiştir; DP'nin kat ettiği mesafeye rağmen teşkilatlarının aksayan yönleri olduğu bu kongre sayesinde ortaya çıkmıştır. 10 Nisan 1949'da yapılan kongre sert tartışmalara sahne olmuştur; 140 üyeden sadece 32'sinin katıldığı kongrede delegelerden biri DP Van yapılanmasındaki aksaklıkları eleştirmiştir. Üyelerin gerekli ilgiyi göstermediği, maddi destek sağlamadığı, DP'nin Van'da varlık gösteremediği, DP Genel Merkezden gelen tebligatlardan kimsenin haberdar edilmediği şeklinde eleştiri yapılmıştır. Buna karşılık Şükrü Altaylı ve DP Van teşkilat kurucularından Ahmet Metin bu eleştirilere elinden geleni yapmaya çalışmalarına rağmen bazı ihmallerinin de bulunabileceği şeklinde cevap vermiştir. Benzer tartışmalar oylama sırasında da yaşanmış ve DP'li üyelere bir kısmı salonu terk etmiştir²⁰¹. Gürpınar ilçe teşkilatında da benzer tartışmalar yaşanmış; Gürpınar ilçe teşkilatına bağlı birkaç köyün üyeleri *Van Sesi* gazetesine yazdıkları bir mektupta açıkça

¹⁹⁷ Daha önce tekelden içki kaçırmak ve bunları kaçak yollarla İran'a götürüp satmak ile suçlanmışlardır. Bunun yanı sıra adam yaralama ve yağmacılık gibi çeşitli suçlardan da sabıkalı oldukları bilinmektedir.

¹⁹⁸ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 490.01.441.1825.1-15.

¹⁹⁹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 490.01.441.1825.1-11.

²⁰⁰ Pınar, *a.g.m.* s.36.

²⁰¹ *Van Sesi*, 11 Nisan 1949.

DP İl Teşkilatını şikâyet etmiş; İl Başkanlığına ancak Ahmet Metin getirilirse DP'ye bağlı kalacaklarını bildirmişlerdir. Bu ve benzeri tartışmalar DP teşkilatında çözümlere sebep olmuş; örneğin 16 Haziran 1953'te Şükrü Yavrutürk, Zeyden Erdoğan, Abdurahman Süleyman ve diğer 15 arkadaşları DP Muradiye ilçe kurulundan istifa ederek Muradiye Millet Partisi ilçe teşkilatını oluşturmuşlardır²⁰².

Çeşitli zamanlarda yapılan istifaların ve teşkilatlardaki çözümlerin bir örneği de 1953'te Erciş'te yaşanmış; Erciş'in Ekrek köyünden Fethi Çelik, yanındaki 30 kişi ile DP'den istifa ederek CHP saflarına geçeceğini belirtmiştir. Erciş'teki bu çözümlenin sebebi ise yine tasvip edilmeyen bazı DP icraatlarıdır²⁰³. Yine 27 Nisan 1949'da Doğan Pasta salonunda yapılan Van DP İl İdare Kurulu toplantısı sırasında DP içerisinde çözümler ve aksayan yönler tartışılmıştır. Yerel basının ve halkın yakinen takip ettiği bir kongrede, Şükrü Altaylı gerek CHP iktidarını gerekse yönetimin aksayan yönlerini eleştiren etkili bir konuşma yapmıştır. Van DP yapılanmasındaki aksaklıkların gündeme geldiği bu kongrede İl İdare Kurul Başkanlığına Özalp ilçe başkanı B. Şahvelet Arslan seçilmiştir. Bunu müteakip İl İdare Kurul üyeleri seçimleri yapılmış ve kongre son bulmuştur. DP'nin Van'daki varlığı bakımından oldukça önemli olan 1949 yıllık DP İl Kongresi beraberinde istifaları da getirmiştir. Van'a bağlı Ahuran ve Kurubaş köylerindeki 802 kişi, bu kongreye katılan üyelerin bir kısmının CHP Teşkilatı ile yakın ilişkisi olduğunu, DP ilçe ve köylerdeki teşkilatlarına gerekli önemin ve desteğin verilmediğini gerekçe gösterilerek DP'den istifa etmiştir²⁰⁴. Mart 1950'de seçimlerin hemen öncesinde Gevaş'a bağlı Nokkiş ve Vurkanıs köylerinde de DP teşkilatı çözümlenerek 500 kişi ile CHP saflarına geçtiğini bildirmiştir²⁰⁵.

DP, CHP tarafından çıkarılan zorluklara, engellemelere ve istifalara rağmen başarılı bir şekilde 1950 seçimlerine girmiş ve tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Van'da üç milletvekilinden sadece bir tanesini kazanmasına rağmen etkili bir konuma yükselmiştir. İktidar olduktan sonra devletin sunduğu imkânlardan yararlanmış ve teşkilatlarının güçlenmesi için bu imkânları kullanmıştır. Özellikle Van'da üye sayısı artırmak ve taraftar kazanmak için *Marshall Planı* çerçevesinde alınan yardımlar, DP taraftarlarına kredi olarak verilmiştir. Bu konuda CHP'li kimselere Ziraat Bankası aracılığıyla zorluklar çıkarıldığı, köylülerden oluşan DP taraftarlarına çeşitli iş imkânlarının sunulduğu ise Van CHP kongrelerinde eleştirilen

²⁰² *Van Postası*, 16 Haziran 1953.

²⁰³ *Van Postası*, 16 Eylül 1953.

²⁰⁴ *Van Sesi*, 28 -29 Nisan 1949.

²⁰⁵ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 490.01.441.1825.1-8.

konulardır²⁰⁶. Örneğin İskele DP Ocak Başkanı Süleyman Hamzadayı, durumu iyi olmayan yoksul köylülere partiye yakınlaştırmak için iskelede yükleme ve boşaltma işlerinde hamalların yanında belli bir ücret karşılığında köylülere de iş imkânı sağlamıştır²⁰⁷.

DP iktidar olduktan sonra seçilen DP'li milletvekillerin ve bazı devlet adamlarının ziyaretleri ve özel çabaları ile Van DP teşkilatı genişlemeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1950'nin Ekim ayında Van'a geleceği meselesi gündeme gelmiştir. Gerek Van halkı ve gerekse DP'liler tarafından hazırlıklar yapılmış ve heyecanlı bir bekleyiş yaşanmıştır. 4 Ekim'de 1950'de Celal Bayar'ın gönderdiği telgraf ile gelemeyeceğini bildirmesi ile bekleyiş sona ermiştir. Karadeniz ve İç Anadolu'da gerçekleşen bu gezi hava muhalefetinden dolayı Van'a yapılamamış; fakat yankısı ve gezinin ileri bir tarihe ertelenmesi teşkilat açısından faydalı olmuştur²⁰⁸. Celal Bayar söz verdiği gibi ileriki bir tarihte bu ziyareti gerçekleştirmiş; 3 Ağustos 1951'de Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu, Van Milletvekili İzzet Akın ve Eğitim Bakanı Tevfik İleri ile Van'a gitmiştir. Ziyaretin başlıca sebebi Van'da yapılması planlanan Doğu Üniversitesi²⁰⁹ ve Hidroelektrik tesisidir. Halkın yoğun ilgisi ile karşılaşan Cumhurbaşkanı, halkın dertlerini dinlemiş; yol, su gibi problemleri ile yakından ilgilenmiştir. DP Van yapılanması ve DP'nin Van'da güç kazanması adına oldukça kıymetli bir ziyaret olduğunu söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanı'nın bu şehirle yakından ilgilenmesi hem basının hem de halkın dikkatini çekmiştir²¹⁰. Bu ziyaretin faydasını DP Van teşkilatı kısa süre sonra görmüş, 24 Eylül'de CHP Özalp teşkilatından Hazara'da 50, Resan'da ise 40 kişi istifa ederek DP'ye geçtiğini ilan etmiştir²¹¹. Farklı zamanlarda CHP içerisinde bu süreci takip eden istifalar da gerçekleşmiş ve genellikle istifa edenlerin tercih ettiği parti DP olmuştur.

Celal Bayar'dan sonra da DP'li yetkililerce bu ziyaretler devam etmiş; Ağustos 1952'de Sağlık Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ (ö.15 Haziran 1956), 19 Eylül 1952'de İçişleri Bakanı Ethem Menderes (ö.18 Eylül 1992) ziyarette bulunmuştur. 24 Eylül 1954'te ise bizzat Başbakan Adnan Menderes Van ziyareti gerçekleştirmiştir.

²⁰⁶ *Van Postası*, 12 Kasım 1953.

²⁰⁷ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 490.01.441.1825.1-21.

²⁰⁸ *Van Sesi*, 8-9-10 Ekim 1950.

²⁰⁹ Atatürk tarafından Van Gölü sahilinde kurulması önerilen üniversite, II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle ertelenmiş, savaştan sonra Van'da bir üniversite inşaatına başlanırsa da önemli bir aşama kaydedilemeden planlar tekrar değişmiştir. DP döneminde, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Van ziyaretleri sırasında gündeme gelmiş, belli çalışmalar yapılsa da bu üniversitenin Erzurum'a yapılmasına karar verilmiştir. Demokrat Parti hükümeti Doğu'da bir üniversite kurulması için ödenek ayırmışsa da Amerika'nın Nebraska Üniversitesi'yle yapılan iş birliği sonucu üniversite Erzurum'da kurulmuştur. Abdulaziz Kardaş, "Demokrat Parti İktidarı Döneminde Doğuda Bir Üniversite Kurma Çabaları (1950-1958)", *History Studies*, (6), S.6, 2014, s. 149-163.

²¹⁰ *Van Sesi*, 4 Ağustos 1949.

²¹¹ *Van Sesi*, 25 Eylül 1951.

Menderes'in ziyaretinin özel sebebi seçimlerdir. 1954 seçimlerinden sonra DP Van'da dört milletvekilinin tamamını aldı. DP'nin bu başarısı Menderes ve DP yönetiminin de dikkatini çekti. Adnan Menderes bu vesileyle geldiği Van ziyaretinde, sevgi gösterisi ile karşılandı; miting sırasında yaptığı konuşmada Van'ın ihmal edildiği ve ihtiyaçlarının tespit edildiğini belirtmiştir. Hidroelektrik tesisi ve çimento fabrikasının kurulması meselesi üzerinde durmuş; birtakım ziyaret gerçekleştirdikten sonra ise 25 Eylül'de Diyarbakır'a uğurlanmıştır. DP Van teşkilatı için oldukça faydalı olan bu ziyaret, halkın da ilgi ve sevgisini kazanmıştır²¹². 27 Mayıs 1955'te Van'ı ziyaret eden bir diğer isim İçişleri Bakanı Namık Gedik olmuş bunu takiden 5 Ekim 1956'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Van'a bir ziyareti daha bulunmaktadır.

Van DP milletvekillerinin düzenli olarak Van'a yaptığı ziyaretler, İl Kongrelerinin disiplin içerisinde yapılması ve ihtiyaç halinde kongrelerde öz eleştiri yapılması, DP'nin Van'da güç kazanmasını sağlamıştır. 20 Mayıs 1952'de DP Merkez İlçe Kongresi düzenlenmiş ve kongre başkanlığına Hilmi Durmaz seçilmiştir. 63 üyenin katılım sağladığı bu kongrede Belediye Başkanı Şükrü Karesioğlu da hazır bulunmuş; Van'ın problemlerinin yanı sıra, DP yıllık faaliyet raporu değerlendirilmiştir²¹³. Bunu 29 Haziran'da DP İl Kongresi takip etmiş X. Dönem DP Van milletvekillerinin tamamı (Hilmi Durmaz, Muhlis Görentaş, Kemal Yörükoğlu, Hamit Kartal) ve IX. Dönem milletvekilli İzzet Akın katılmıştır. 15 Ekim 1953'te 185 kişinin katılımı ile sinema salonunda yapılan DP il Kongresi'nde Muhlis Görentaş başkanlığa, Behçet Bilici ikinci başkanlığa ve Mehmet Timuçin ile Remzi Perihanoğlu katipliğe seçilmiştir. Muhlis Görentaş'ın konuşması ile idare kurulu seçimine geçilmiştir²¹⁴. Kongrede Van Milletvekilli İzzet Akın ve Gümüşhane Milletvekilli Kemal Yörükoğlu da hazır bulunanlar arasındadır.

Van DP teşkilatlanmasına yönelik olumlu örnekleri DP iktidarı boyunca görmek mümkündür. Hatta DP'nin ülke genelinde güç kaybetmeye başladığı, ekonomik sıkıntıların yaşandığı, DP'nin tehdit altında hissettiği dönemlerde dahi DP Van'da güç kazanmıştır. DP müfettişi Ömer Sanaç, Van milletvekillerinden Hilmi Durmaz, Muslih Görentaş ve Hamit Kartal, Eylül 1956'da nahiye, köy ve kazalarda ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler sırasında seçmenler ile yakın temasa geçmiş; DP, müfettiş ve milletvekillerinin yaptığı bu ziyaret DP'ye binlerce üye kazandırmıştır. *Zafer* gazetesinin haberine göre bu ziyaretler sırasında Türkiye Köylü Partisi'nin Van'daki tüm teşkilatları çözülmüş ve tamamen DP'ye geçmiştir. Bir önceki belediye seçimlerinde Van'da atak yapan Türkiye Köylü Partisi'nin başta

²¹² *Van Sesi*, 25 Eylül 1954.

²¹³ *Van Sesi*, 21 Mayıs 1952.

²¹⁴ *Van Postası*, 16 Eylül-17 Ekim 1953. *Van Sesi*, 16 Ekim 1953.

Özalp, Muradiye ve Erciş olmak üzere tüm ilçe teşkilatlarının tabelaları DP tabelaları ile değiştirilmiştir²¹⁵.

DP, Van Teşkilatını 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne kadar sürekli dinamik tutmaya çalışmıştır. 1946 seçimlerinde bağımsız adayları destekleyen DP, 1950 seçimlerinde kurduğu teşkilatın yararlarını görmeye başlamış ve üç milletvekilinden birini almıştır. 1954 seçimlerinden ülke genelinde kazandığı güç ve Van DP teşkilatının gayretli çabaları sayesinde dört milletvekilinin tamamını almıştır. En güçlü olduğu dönemde dahi teşkilatlanmalarını aksatmayan DP, farklı zamanlarda kendi içerisinde çatışmalar yaşamış ve üye kaybetmiştir²¹⁶. 1957 seçimlerinde ise teşkilat yapısındaki bozulmalar, gerekli ihtimamın gösterilmemesi ve CHP'nin politika değiştirmesi gibi sebeplerle mücadeleyi kaybetmiştir²¹⁷. 1957 seçimlerinde Van milletvekillerinden beşini de CHP almıştır. DP'nin yaşadığı bu kayıp ülke genelinde olduğu gibi Van'da da yeni kararlar almasını zorunlu kılmıştır. 1957 seçimlerinden sonra DP "Vatan Cephesi" adıyla teşkilat yapılanmasında ciddi bir düzenleme yoluna girmiş; bu süreç 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar DP'ye üye kazandırmıştır; Van DP teşkilatlanması adına dönüm noktası olmuş; 1957 seçimlerini kaybetse de teşkilatının her daim dinamik kalmasını sağlamıştır. DP'nin Van'da teşkilatlanmasını sağlayan; vatan cephesi adıyla düzenlemeye gitmesi, CHP ile olan mücadelesi, aşiret ve cemaat ile olan ilişkileri, yerel basının yapılanmada katkısı gibi etkenler aşağıda başlıklar şeklinde ele alınmıştır.

2.1.1. Van'da Vatan Cephesi

DP ile CHP arasındaki kıyasıya mücadele 1957 seçimlerinden sonra Türk siyasetinin keskin bir şekilde ikiye bölünmesine sebep oldu. 1954 seçimlerinde DP %50'nin üzerinde bir oy oranı ile tekrar iktidar oldu; fakat 1957 seçimlerinde ciddi bir oy kaybı yaşadı. Bu vesileyle zaten uzun süredir DP'ye karşı yakın ilişki içerisine giren muhalif partiler bir araya gelerek Milli Muhalefet Cephesi'ni kurdu. 16 Ekim 1958 'de TKP (Türkiye Köylü Partisi) ile CMP birleşmiş, Hürriyet Partisi 24 Kasım 1958'de kendisini fesih ederek CHP'ye katılarak Millî

²¹⁵ *Van Postası*, 4-8 Eylül 1956.

²¹⁶ DP teşkilatının Van'da güç kazandığı dönemlerde parti içerisinde menfaat çıkarları, partililerin çatışmasına ya da istifalarına sebep olmuştur. DP IX. Dönem Milletvekili Kemal Yörükoğlu'nun himayesinde akrabaları Cemal ve Cevdet Yörük bir hizip oluşturmuş ve Van Belediye Başkanı Şükrü Köserisoğlu ile karşı karşıya gelmiştir. Bu çatışma ortamı Cevdet ve Cemal Yörük'ün DP'den istifa etmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Köserisoğlu'nun yolsuzlukla suçlanmış ve soruşturulmasına sebep olmuştur. Köserisoğlu da bu suçlamaların asılsız olduğunu söyleyerek hizmetlerinden bahsettiği ve Kemal Yörükoğlu'nu suçladığı bir mektup yazarak Kemal Yörükoğlu'na göndermiştir. Söz konusu çatışma ortamını DP iktidarı boyunca Van DP teşkilatında görmek mümkündür. Daha fazla bilgi için bak. Şükrü Köserisoğlu, *Gümüşhane Milletvekilli Kemal Yörükoğlu'na Açık Mektup*, Ankara.

²¹⁷ Erkan Avşar, "Van'da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958- 27 Mayıs 1960)", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 2021, s.224.

Muhalefet Cephesinin kuruluşu tamamladı²¹⁸. İnönü ile Menderes arasında çok ciddi tartışmalar ve iddiaların ortaya atıldığı 1958 yılında ihtilal kavramı sık sık kullanılmakta ve parti liderleri birbirlerini diktatörlük ile suçlamaktaydı. Muhalefetin kurduğu Milli Muhalefet Cephesi'ne karşılık Menderes, 1958 Ekim ayında Manisa'da yaptığı bir konuşmada DP'nin de yeni bir yapılanma içerine girmesi gerektiğini söyleyerek halkı vatan savunması adı ile DP'ye davet etti²¹⁹. Bu şekilde ülke siyaseti kutuplaşarak iki farklı uç noktaya bölündü.

Siyasi partiler arasında yaşanan gerginlik Van'da da yankı buldu. Menderes'in çağrısı ile Van DP İl Teşkilatı çalışmalarına başladı. Bu çağrı, 1957 seçimlerinin hezimetinden dolayı kendi partilerinin eksikleri üzerinde tartışmaya yol açtı. Yapılan bu öz eleştiri aynı zamanda yeniden yapılanma anlamına gelmekteydi. 1957'de toplanan DP Van il kongresinde Van milletvekillerinden Hilmi Durmaz, Hamit Kartal, Muhlis Görentaş 'da hazır bulundu. İl idare kurul başkanlığına ise Mesut Görentaş getirildi.²²⁰ 28 Eylül 1958'de DP yıllık il idare seçimleri yapıldı. 1958 DP İl İdare Kurulu Başkanlığına Cemal Yörük ve ikinci başkanlığa Mesut Görentaş getirildi²²¹. Bu kongre aynı zaman da teşkilat yapısında yeniden yapılanma anlamına gelmekteydi. İl İdare Başkanlığına seçilen Cemal Yörük, Vatan Cephesi'nin kuruluşu ile DP'ye katılımın arttığını özellikle CHP'den istifa edenlerin DP'ye geçtiğini ve DP'ye katılımın devam edeceğini DP Genel Merkez'e bildirmekteydi²²². Beklendiği gibi olmuş; Vatan Cephesi'nin kuruluşu ile Van'da istifa edenlerin veya bağımsızların Menderese bizzat telgraf göndererek gerekçelerini de sunarak DP'ye geçtiklerini bildirmekteydi. DP Van teşkilatının gayretli çabaları sonucunda 22 Nisan 1959'da Erçek Nahiyesi'ne Bağlı Ağzı Kara Köyü Muhtarı Kamil Karol Menderese gönderdiği telgrafta “1957 seçimlerinde reylerimizi Van DP teşkilatı içindeki geçimsizlik yüzünden üzümlere muhalefete verdik. Genel Kurulun isabetli kararı ile Van'da Müteşebbis Heyeti'nin kurulduğunu memnuniyetle duyduk bundan sonra bütün seçimlerde kahir ekseriyetle Van'da DP'nin kazanacağına inanmışız. Yaptığımız hatadan müteessiriz şimdi ise yüz yetmiş beş arkadaşımın CHP'den istifa ederek Vatan Cephesi saflarına iltihak ettik” demiştir²²³. Bu örneği çoğaltmak oldukça mümkün, fakat CHP'den istifa ederek DP'ye geçenlerden en dikkat çeken şu şekildedir: “1957 seçimlerinde CHP'den Van Milletvekili seçilen Abdülvahap Altınkaynak'ın istifa edip DP'ye geçmiştir. DP iktidarının kalkınma

²¹⁸ Çiğdem Aydoğmuş, “Milli Muhalefet Cephesine Karşı İktidarın Yanıtı: Vatan Cephesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (8), S.3, 2021, s.1181.

²¹⁹ Aynı eser, s.1183.

²²⁰ *Van Sesi*, 29 Ağustos 1957.

²²¹ *Van Postası*, 30 Eylül 1958.

²²² Avşar, a.g.m, s.223.

²²³ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 010.09.218.676-1.

yolundaki hizmetlerinin, mensubu bulunduğu CHP tarafından inkâr edilmesine daha fazla dayanamayacağını ifade eden Altınkaynak, bu nedenle ailesi içindeki 50 seçmenle birlikte CHP'den istifa ederek DP saflarına katılmak istediklerini belirten 1 Eylül 1959 tarihli telgrafi Başbakan Adnan Menderes'e iletmiştir"²²⁴. Daha nice örnek verilebilecek bu istifalar ve DP'ye geçişler 27 Mayıs 1960 darbesine kadar devam etti. DP Van teşkilatının özellikle son yıllarında gayretli bir mücadele sarfettiğini ve teşkilat yapısını dinamik tutmaya çalıştığı söylemek mümkündür.

2.1.2. Van'da DP-CHP Mücadelesi

CHP, 1950 yılına kadar iktidarda kalmış bu süreçte DP teşkilatlanmalarına devlet gücünden yararlanarak bazı sıkıntılar çıkarmıştır. Aynı süreç, 1950'den sonra DP lehine değişmiş; DP iktidar döneminde devlet gücünden yararlanarak CHP yapılanmalarına sıkıntılar çıkarmıştır. Örneğin 1949'da Van'ın Özalp ilçesinde DP'den Şahvellettin ve oğulları Van'da yaşanan 33 Kurşun Olayını²²⁵ siyaset malzemesi yaparak CHP aleyhine ciddi propaganda yürütmüştür. Özalp'ta üstünlüğünü kaybetmekten çekinen CHP, Şahvellettin ve oğulları hakkında temyize giden dava dosyasını çalmak ve tekel soymak suçlarından tutuklanmalarını sağlamıştır. Bu tutuklanma, Özalp'ta siyasi atmosferin CHP lehine değişmesini sağlamıştır²²⁶. Yine 1948'de DP İl Başkanı Ahmet Metin'in hâkim Hasan Dağa, Zekeriya Moto ve Savcı Ahmet Adaman'a iftira attığı gerekçesi ile hükümet tarafından soruşturma yapılması talep edilmiş; talebin sahibi CHP Van İl Teşkilatı olup olayın da sıkı takipçisi olmuştur²²⁷.

Siyasi baskının yanı sıra siyasi partilerin teşkilat başkanları ile anlaşarak taraf değiştirmelerini sağlamak sıkça uygulanan bir yöntemdir. Tutukluğundan sonra Şahvelet tekrar DP Özalp teşkilat başkanlığına geçmişti. Eski CHP İl Başkanı Bahri Çağlar, CHP Genel Merkez'in bilgisi dâhilinde Şahvelet ile gizli görüşme yapmış; CHP'ye geçişini sağlamak için

²²⁴ Avşar, a.g.m, s.223.

²²⁵ 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde 33 kişinin Orgeneral Mustafa Muğlalı tarafından kaçakçılık yaptığı iddiasıyla yakalanması ve ifadelerinin alınması ile serbest bırakılması, bunu takip eden gecenin sabahında aynı kişilerin alınarak yargılanmadan infaz edilmesi olayıdır. Muğlalı Olayı olarak da bilinir. İlk defa 1950 Seçimlerinden önce, 3 Aralık 1948'de DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik'in olayı meclis gündemine getirmesi ile olay yeniden alevlenmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da güç sahibi olan Nakşiler de soruşturmayı destekleyince, 19 Ocak 1949'da Muğlalının soruşturulmasına başlanmıştır. DP bu davayı CHP'ye karşı Tek Parti dönemiyle özdeşleştirerek kullanmış, söz konusu dava siyasi bir gösteriye dönüşmüştür. Daha sonra 2 Mart 1950'de Muğlalı önce idam cezasına, sonra yaşından dolayı 20 yıl hapse mahkûm edilmiştir. 27 Eylül 1950'de sağlık sorunları nedeniyle tahliye edilmiştir. Daha fazlası için bak. Songül Mıftakhov, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Parlamento'da Temsili: 1946- 1960", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, (6), S.2, 2018, s.8. Merak Akbaş, "Vakitler Tenha, Şafak Kusursuz, Yıl 1943'ken", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, (1), S.2, 2014, s.326-336.

²²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-15.

²²⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-16.

uğraşmıştır. Çağlar, Genel Merkeze gönderdiği bir yazıda Şahvelet'in masraflarının karşılanması şartıyla CHP'ye geçebileceğini söylemiş ve destek istemiştir²²⁸. Bunun yanı sıra ilçe ve köylerdeki parti teşkilatlarını toplu bir şekilde istifa ettirip kendi partilerine çekmek, istifaları basın yolu ile halka duyurup yeni katılımları teşvik etmek sıkça uygulanan bir yöntem olmuştur. Özellikle CHP Van İl İdare Kurulu, CHP Genel Merkeziyle bu konuda sıkı bir koordinasyon içerisinde çalışmış ve yeni katılımları artırmak için çaba sarfetmiştir. Örneğin 1950'de Van Gevaş'a bağlı Pısvanık, Vukunıs, İsgirt, Mıckanıs ve Harutis köylerindeki DP teşkilatlarının tamamen çözülüp CHP tarafına geçişi CHP İl İdaresi tarafından sevinçle karşılanmış ve merkeze bildirilmiştir²²⁹.

DP ile CHP arasındaki mücadele kendilerine bağlı kurumlarca da yürütülmüş; bu mücadele özellikle seçim döneminde daha sık görülmektedir. CHP'nin hala iktidarda olduğu 1950 öncesi bazı devlet görevlerinin tarafsız davranmayarak DP'lilere baskı uyguladığı en çok dile getirilen sorunlardan biridir. Ülke genelinde olduğu gibi Van'da da 1950 seçimlerinde Vali'nin tarafsız davranmadığı DP'lilere baskı uyguladığı, adaylar tarafından mitingler sırasında dile getirilmiştir. Dönemin Van Valisi Niyazi Dalokay (ö.3 Temmuz 1967) tarafından muhtar ve aşiret liderlerinin çağrılıp tehdit edildiği ve baskı uygulandığı iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra Gevaş Kaymakamının CHP'lilerin parti arabalarına binerek CHP adına oy talebinde bulunduğu dile getirilmiştir. Vali Niyazi Dalokay bu iddialara karşı sessiz kalmamış; *Van Sesi* gazetesine yazdığı açık mektupla tarafsız davrandığını ve tarafsızlığı korumak adına, demokratik bir seçimin yapılması için gerekli tedbirleri aldığını söylemiştir²³⁰.

Siyasi mücadele özellikle sınırların iyice gerildiği seçim döneminde halk nezdinde kendini şiddet yolu ile göstermiştir. Örneğin 1950 seçimlerinden sonra muhtarlık seçimlerinin kesin sonuçları açıklandığında bazı köylerde CHP ile DP'liler arasında ciddi tartışmalar ve kavgalar yaşanmış; Ataköy'de çıkan kavgada yaralılar olmuş ve hastaneye kaldırılmıştır. Yine Gürpınar ilçesine bağlı Havasor köyünde benzer şekilde olaylar meydana gelmiştir. Milletvekilliğine seçilen DP'li aday Albay izzet Akın Havasorda'ki yaralıları ziyaret etmiştir²³¹. Bu olayı takiben 4 Eylül'de belediye seçimleri sırasında da CHP ile DP'liler arasında kavgalar yaşanmış; iki DP'li dövülmüştür. Yukarıda ismi farklı olaylarla anılan DP Özalp İlçe Başkanı Şahvelet ve oğulları, partilerin fiziksel kavgalarında da bizzat varlık göstermiş; 22 Mayıs 1950'de CHP ile MP üyelerine karşı sözlü tacizin yanı sıra ölüm tehdidinde bulunmuştur.

²²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-13.

²²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.441.1825.1-1.

²³⁰ *Van Sesi*, 6 Mayıs 1950.

²³¹ *Van Sesi*, 15 Ağustos 1950.

Taraflar arasında çıkan tartışma kavgaya dönüşmüş ve dava sürecine girmiştir. CHP ise Van'da en güçlü hissettiği bölgenin Özalp olması hasebiyle olayla yakından ilgilenmiştir²³². Benzer bir olay yine Özalp ilçesine bağlı Taşrumi bucağında yaşanmış; DP Taşrumi Teşkilat Başkanı Yusuf Kaplan, yazılanlara göre ortada hiçbir sebep yokken CHP'lilere saldırmış ve tehditlerde bulunmuştur. Yine dava sürecine giren bu olay da Şahvelet davasıyla birlikte CHP tarafından takip edilmiştir²³³.

DP-CHP mücadelesi her alanda olduğu gibi basın yolu ile de yapılmıştır. Bu mücadelenin en bariz örneği yerel gazetelerin bu partiler lehine ve aleyhine yazılar yazması ya da haber yapması şeklindedir²³⁴

Van DP ile CHP arasında yaşanan mücadeleyi milletvekilleri arasında ve meydanlarda görmek de mümkündür. Örneğin 8 Eylül 1953'te Van'a ziyarete bulunan Kasım Gülek²³⁵ Van'da yaptığı bir mitingde DP'ye eleştiriler yağdırmıştır. Bunu müteakip IX. ve X. Dönem Milletvekili Kemal Yörükoğlu ve IX. Dönem DP Van Milletvekili İzzet Akın'da Van'da DP adına miting düzenlemiş; Kasım Gülek'e sert eleştirilerde bulunmuştur. İzzet Akın ve Kemal Yörükoğlu yanlarında Şükrü Altaylı ile bu mitingi tamamen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in bir gün önce ortaya attığı iddiaları yalanlamak için düzenlemiş; halkın yoğun katılımı ile yapılan bu mitingde ayrı ayrı tüm iddialara cevap verilmiştir²³⁶.

2.1.3. Van Demokrat Parti Yapılanmasında Yerel Basının Etkisi

Yerel basın; yayımlandığı yörede, bireylerin sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak, bireyler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlamak, yerel düzeydeki kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmak ve bu arada yerel yönetimleri bir ölçüde denetleyip eleştirerek kamu görevi yapmaktır²³⁷. Ulusal basının yanı sıra yerel basın da siyasi partilerin yapılanmasında ve güç kazanmasında önemli bir güçtür. Basın çeşitli dönemlerde hükümetler ve siyasi partiler için birer kontrol mekanizması görevi de görmüştür.

Van'da Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkler tarafından kurulan ilk gazete *Yeni Yurd*'dur. Daha sonra sırasıyla *Van*, *Van Sesi*, *Van Postası* ve *İki Nisan* Van'da kurulan diğer

²³² Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.0.0.459.1887.5-4.

²³³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.0.0.459.1887.5-2.

²³⁴ "Parti Yapılanmasında Yerel Basının Etkisi" başlığı altında daha geniş bilgi bulabilirsiniz. s.52-53.

²³⁵ 8 Eylül'de CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, içinde Van CHP Milletvekili Ferit Melen'in de bulunduğu bir heyetle ile çeşitli temaslarda bulunmuştur. 1954 Genel Seçimleri öncesinde yapılan bu ziyaret mitingler ve çeşitli ziyaretlerle devam etmiştir. Van'ın Erciş ve Muradiye gibi çeşitli ilçelerine de yapılan bu ziyaretler halkın bir kısmı tarafından coşku ile karşılanmıştır. *Van Postası*, 16 Eylül 1953.

²³⁶ *Van Postası*, 15 Eylül 1953. *Van Sesi*, 15 Eylül 1953.

²³⁷ Yunus Özduygün, "Türkiye'de Siyaset-Basın İlişkileri: Van Örneği (1937-1960)", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, s.284.

yerel basın kuruluşlarıdır. 1937'den 1960 yıllarına kadarki faaliyetleri ele alınacak bu gazeteler, çeşitli dönemlerde farklı siyasi partiler ile ilişki kurmuş ve partilerin Van'da yapılanmasına büyük katkı sağlamıştır. Farklı dönemlerde iktidar ve muhalefet partilerinden aldıkları destekler veya resmi ilanlar ile ayakta durmaya çalışmışlardır. Özellikle 1950-1960 sürecinde aktif bir şekilde siyasi haberlere yer veren *Van Sesi* ve *Van Postası* adlı gazeteler DP Van teşkilatlanması adına oldukça önemlidir.

2.1.3.1. Yeni Yurd

Van'da Türkler tarafından kurulan yerel basın kuruluşlarından ilkidir. 1937'de M. İhsan Yazman tarafından kurulan bu gazete, tek parti dönemi siyasi ortamında, diğer basın kuruluşlarından farklı olarak CHP'ye karşı muhalif bir tavır takınmıştır. Hükümet politikalarını eleştirdiği, pahalılıktan şikâyet ettiği bazı yazılarından dolayı, dönemin Van Valisi Süheyp Karafakoğlu (ö.18 Ekim 1967) tarafından İçişleri Bakanlığına şikâyet edilmiştir. Karafakoğlu, *Yeni Yurd* gazetesine maddi desteğin verilmemesini istemiştir²³⁸. *Yeni Yurd* gazetesinin sahibi Yazman ile Van Valisi Karafakoğlu arasında yaşanan bu gerginlik ve gazetenin içine düştüğü maddi sıkıntılar, gazetenin el değiştirmesine sebep olacaktır. Yazman'ın eleştirel yazılarına rağmen CHP ile barışık olduğu ve sorun teşkil etmeyen yayınları da bulunmaktaydı. Özellikle 1939 yılında *Yeni Yurd*, İlyas Kitapçı ve Remzi Perihan tarafından satın alınmış, bu tarihten sonra ise muhalif yapısını terk etmiştir. *Yeni Yurd* gazetesi destek alamadığı için kapanmış, 1943'te *Van*, 1948'de ise *Van Sesi* olarak isim değiştirmiştir²³⁹.

2.1.3.2. Van

Van'da yerel basın kuruluşlarının varlığına yönelik çok fazla örnek bulunmamaktadır. İlk yerel kuruluş olan *Yeni Yurd'un* kapanması ile muhalif denilebilecek herhangi bir basın kuruluşu yoktur. MKP ve DP'nin kuruluşu ile çok partili hayata geçildiğinde ise Van'da sadece *Van* adlı gazete yayın yapmaktaydı. *Van* gazetesi de çok partili dönemin ilk zamanlarında CHP'yi desteklemiştir. Gazetenin mensuplarından Ahmet Kuralkan, 18 Mayıs 1946'da DP'nin kuruluşu ile ilgili kaleme aldığı yazıda muhalif partilerin kurulmasının memleket demokrasisine katkı sağlayacağını, ancak bunun muhaliflerin memleket hizmetinde ulvi hisler taşımaları halinde mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Kuralkan'a göre CHP ise idealist çizgisinden sapmayacak, azimli bir şekilde millet hizmetine devam edecektir²⁴⁰. Oldukça kısa ömürlü olan bu gazetenin faaliyetleri çoğunlukla CHP lehine olmuştur.

²³⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.100.85.558.10-3.

²³⁹ Özduygün, *Siyaset-Basin*. s.288-293.

²⁴⁰ Özduygün, *Siyaset-Basin*. s.294.

2.1.3.3. Van Sesi

Kapanan *Yeni Yurd* gazetesinin sahibi İlyas Kitapçı'nın çabalarıyla 1948'de isim değişikliği ile tekrar yayın hayatına başlayan ve çok partili hayatın Van'da yayın yapan önemli gazetelerinden birisi de *Van Sesi*'dir. Uzun ömürlü olmasının yanı sıra çeşitli dönemlerde, farklı siyasi partilerle yakın ilişki kurmuştur. Siyasi olaylar ve siyasi partilerle yakından ilgilenen haberlerinde ekonomi, politika ve yerel olaylara yer veren bir gazetedir. Yayın hayatının ilk yıllarında CHP lehine, 1949 yılından itibaren DP lehine, daha sonra ise MP lehine haberler yapmıştır²⁴¹.

Van Sesi, 1953'te kurulacak olan *Van Postasına* göre daha tarafsız bir yol izlese de zaman zaman siyasi partiler lehine ve aleyhine haber yaptığını görülmektedir. 1949'da DP içerisinde yaşanan aksaklıkları CHP'ye göre daha sık dile getirmiştir. Örneğin DP'nin 1949 İl İdare Kongresinde yaşanan sorunları ve ertesi gün bu kongreden kaynaklı Ahulan ve Kurubaş köylerinde yaşanan istifaları manşet olarak vermiştir²⁴². Bu haber, sıradan bir haber olarak görülse de yerel basının özellikle siyasi partilere olan yakınlığı daha çok lehte ve aleyhte haberlerin verilmesi şeklindedir. Burada da sadece DP aleyhine haberler verildiği için tarafsız bir gazeteden bahsetmek mümkün değildir. Bu durumu destekleyen bir haber olarak *Van Sesi* gazetesinin 9 Mayıs 1949 yılındaki Arıkan köyündeki 497 istifa haberini DP aleyhinde bir dil kullanarak yayınlamasıdır. 1950 yıllarında CHP Van Bölge Müfettişi ve Çorum Milletvekili Süheyp Karafakoğlu, CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği bir belgede *Van Sesi* için şu ifadeleri kullanmıştır: “*Van'da çıkan günlük ve tarafsız Van Sesi gazetesini partimizden ziyade muhalefete meyal buldum. Van Valisi iken kuruluşuna destek olduğun bu gazetenin sahibi İlyas Kitapçı gazete kurulduğunda maddi durumu iyiymen şimdi sıkıntılı günler yaşamaktadır. Kendisi ile yaptığım görüşmeler sonucunda öğrendim ki muhalefete meyletme sebebi maddi sıkıntılardır. Kendisi ile görüşüp gerekli desteğin verilmesi halinde bu haftadan itibaren lehimize haber yapacaktır. Acilen destek amacıyla Van Sesi gazetesine en az bir ton kâğıt bağış verilmesi gerektiğini saygılarımla arz ederim*” demiştir²⁴³. Yazışmaların devamından anlaşıldığına göre söz konusu kâğıt desteğinin yapılması uygun görülmüş ve 26 Nisan 1950 tarihinde *Van Sesi* gazetesine 500 kilo kâğıt yardımı gönderilmiştir²⁴⁴.

Van Sesi gazetesi 1950 seçimlerinden sonra siyasi düşüncelerinde bir değişikliğe giderek DP lehine haberler yapmaya başlamıştır. 1950 seçimlerinde, Van'da seçimi CHP

²⁴¹ Özduygün, *Siyaset-Basın*. s.294.

²⁴² *Van Sesi*, 28-29 Nisan 1949.

²⁴³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.1825.274.5-3

²⁴⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.1825.274.5-4

kazansa da DP ülke genelinde oyların çoğunluğunu alarak iktidar olmuş ve basın kuruluşlarıyla da ilişkilerini geliştirmiştir. *Van Sesi* gazetesi de DP ile ilişkilerini düzelteren kuruluşlardandır²⁴⁵. Örneğin 12 Eylül 1953'te CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Van ziyareti kastedilerek "*Kasım Gülek'in Ayağı Uğurlu Gelmemiş*" başlıklı bir haber yapılmıştır. *Van Sesi* gazetesinin bu haberine göre Gülek Çukurca'ya gider gitmez CHP'liler tamamıyla istifa ederek DP'ye geçmiştir. Kinayeli bir dil kullanılarak yapılan bu haberden, *Van Sesi* gazetesinin tarafı görülmektedir.

Van Sesi gazetesinde karşılaştığımız bir diğer haber şekli ise 1949'da Van'da Millet Partisi'nin kurulması ile MP lehine yaptığı haberlerdir. MP yaptığı, yapmayı düşündüğü her yeni gelişmeyi *Van Sesi* aracılığıyla halka duyurmuştur²⁴⁶. *Van Sesi* gazetesinin genellikle daha yumuşak bir dil kullanarak CHP, DP ve MP lehine ve aleyhine yaptığı haber sayısını artırmak mümkündür. Fakat 1960 yıllarına kadar daha çok DP lehine haberlere yer verilmiş ve önemli DP'li devlet adamlarının Van ziyaretleri haber konusu yapılmıştır. DP dönemi boyunca benzer haberlere devam eden gazete, 1957 Seçimleri arifesinde 14 Ekim'de "*Demokrat Partililer her gittikleri yerde vatandaşların sevgi tezahüratıyla karşılanmakta, samimi bağlılık duyguları izhar edildiğini müşahede etmektedirler. Önümüzdeki bir iki gün içinde şehrimizde meydan toplantıları yapılması ve hatiplerin seçim hitabelerinde bulunması kuvvetle söylenmektedir*" şeklinde yaptığı haber yine DP'ye desteğin açık göstergesidir²⁴⁷.

2.1.3.4. Van Postası

Van Postası, 1953'te İhsan Akyol tarafından Van'da kurulmuş yerel bir gazetedir. Kendisini günlük siyasi, iktisadi ve tarafsız gazete olarak tanımlamıştır. Kurulduğunda Van'da sadece *Van Sesi* yayın yapmakta ve DP taraftarı bir tutum sergilemekteydi. *Van Postası* kurulur kurulmaz CHP lehine haberler yapmaya başlayan, DP'ye muhalif bir gazete olmuştur. Ekonomi konusunda; CHP Van Milletvekili Ferit Melen de *Van Postası*'nda yazılar yazmış; bu yazılar, CHP döneminde kurulan fabrikaların ve diğer hizmetlerin DP tarafından sahiplendiğine yönelik eleştirel yazılardır²⁴⁸. 1954 Seçimleri öncesinde muhalefetini artıran *Van Postası*, 15 Mart 1954 yılındaki yayınında Vehbi Taş tarafından kaleme alınan yazısında muhalif bir tavır sergilemiş ve dönemin basın politikasını eleştirmiştir. O yıllarda meclis ve ulusal basın tarafından da dillendirilen "*besleme basın*" tabirini kullanan Taş, DP'nin devlet kasasından milyonlarca lira

²⁴⁵ Özduygün, *Siyaset-Basın*. s.297.

²⁴⁶ *Van Sesi*, 6 Mart 1950.

²⁴⁷ *Van Sesi*, 14 Ekim 1957.

²⁴⁸ Özduygün, *Siyaset-Basın*. s.297.

harcayarak kendisini destekleyen basını beslediğini, diğerlerini ise ötekileştirdiğini iddia etmiştir²⁴⁹.

CHP ile yakın ilişki içerisinde olduğu 1954 seçimleri öncesinde *Van Postası*, DP'lilerin birbirine girdiğine dair haber yapmıştır. *Van Postası*, “DP Bitlis Belediye Başkanının da aralarında bulunduğu bu tartışmada, Bitlis’te doktor olan bir zatın Belediye Reisi Adil Şerefhan tarafından görevinden alınması üzerine çıkmıştır. Belediye Başkanının bir doktoru görevden alacak yetkiye sahip olmadığına yönelik tartışmada, doktoru savunan Paşa Barutçu ile Belediye Başkanı taraftarları arasında ciddi bir arbeye yaşandı ve silahlar çekildi” şeklinde haberler yapmıştır.²⁵⁰ Aynı gazetenin bir diğer haberi Siirt Ziraat Müdürü’nün cipinin DP’lilere tahsis edildiğine yönelik olup hükümetin buna bir an önce müdahale etmesine yönelik çağrı yapılmıştır.²⁵¹

Van Postası, Van DP ilçe kongresine yönelik yaptığı haberde çeşitli iddialarda bulunmuştur. “11 Temmuz 1953 yılında DP Van Merkez İlçe Kongresi toplandı. Her köyden birkaç kişinin katıldığı bu kongrede oy pusulaları önceden dağıtılmıştır.” Gelen delegelerin şikeli bir seçime katıldıklarından bahsederek daha önce örneği görülmemiş bir kongre olduğunu yazmıştır. Oy kullanmak için toplanan kişi ve delegelerin bir kısmının DP teşkilatında bulunmadığını, İl Başkanlığınca üyeliklerinin henüz onaylanmadığını, bir kısmının CHP’ye üye olduğunu belirtmiştir. Hata seçime katılacak bu kimselerden sadece kollarında kırmızı işaret bulunanların kongreye alındığına, gerisinin alınmadığına yönelik ciddi iddialar da ortaya atılmıştır²⁵².

CHP lehine yapılan haberlerde dönemin önemli siyaset adamlarından ve eski Başbakanlarından Nihat Erim’in (1971-1972) yazılarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Van CHP Milletvekili Ferit Melen de düzenli olarak *Van Postası* gazetesinde yazılar yazmış ve DP aleyhinde olay ve söylemler sık sık kendisine bu gazete de yer bulmuştur²⁵³.

Van Postası’nın 1953’te kurulması ile DP ve CHP, kamuoyu oluşturmak amacıyla faaliyetlerini basın yoluyla yürütmüştür. *Van Sesi* DP için, *Van Postası* ise CHP için adeta birer propaganda aracı olarak kullanılmıştır. 17 Ekim 1953’te *Van Postası* şu habere yer vermiştir: “DP, Van ilçelerine yaptığı gezileri tamamlayıp Van’a döner dönmez *Van Sesi* gazetesine uğrar ve şunları CHP’den istifa ettirip DP’ye üye yaptık gibi bilgiler vererek sözde çalışmalarını ve

²⁴⁹ Özduygün, *Siyaset-Basın*. s.298.

²⁵⁰ *Van Postası*, 20 Haziran 1953.

²⁵¹ *Van Postası*, 20 Haziran 1953.

²⁵² *Van Postası*, 13 Temmuz 1953.

²⁵³ *Van Postası*, 4 Eylül 1953.

başarılı anlatmak isterler. *Van Sesi* ise bu bilgilerin doğruluğunu teyit ettirme gereği duymadan bunları gazetelerinde basarlar. Yakın zamanda CHP Muradiye ilçe teşkilatında bulunan Mazhar Dede'nin de CHP'den istifa ettirilip DP'ye katıldığına dair bir haber yapıldı. Fakat Mazhar Dede gazetemize yazdığı bir mektupta *Van Sesi* gazetesinin yalan haber yaptığını ve kendisinin CHP'den istifa etmediğini, Hala Muradiye CHP teşkilatını oluşturduğunu belirtti.”²⁵⁴ Özellikle bu dönemde basın sık sık gerçeğe uygun olmayan istifa haberlerine ve partilere yeni katılım olduğuna yönelik habere yer vermiştir. Haliyle gazetelerin gündemi yalnız siyasi partilerin propagandasını yapmakla sınırlı kalmamıştır. Karşıt partinin haberlerini belgelerle yalanlamak da gazetenin görevlerinden kabul edilmiştir.

Yerel basın örneği üzerinden bahsedilen *Van Postası*, CHP ile olan ilişkisini açık bir şekilde yürütmüş; çoğu zaman CHP'nin günlük haber kanalı gibi hareket etmiştir. *Van Postası* “DP'den Niçin Ayrılıyorlar” ve “CHP Seçim Beyannamesinden Kesitler” adlarıyla günlük yazılan seriler dahi düzenlemiştir. Bu gazetenin CHP ile yakınlığı ve Van'da CHP lehine yaptığı haberleri, 1954 seçimlerine kadar devam etmiştir. 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde DP'li adayların tamamı milletvekili seçilmiş; CHP ise Van'da hezimete uğramıştır. Bu tarihten sonra *Van Postası* adlı gazetenin sahibi olan İhsan Akyol, CHP Van İl İdare Kurulu azalığından Erciş İlçesi CHP Genel Meclisten ve CHP içerisindeki tüm görevlerinden istifa etmiştir. Bizzat sahibi olduğu gazetede istifasını haberleştirmiş ve DP'ye geçtiğini ilan etmiştir. DP üyeliğinden sonra yaptığı haberler de genellikle DP lehine ve CHP aleyhine haberlerdir²⁵⁵.

Van Postası 1954 seçimlerinden sonra mevcut siyasi görüşlerinin tam aksine bir istikamette hareket etmiş; 27 Mayıs 1960 yılına kadar DP lehine haberler yapmaya devam etmiştir. Bunlar, genellikle DP'nin kalkınma faaliyetleriyle ilgili haberlerdir. Mesela, 2 Eylül 1954'teki sayıda Van'a çimento fabrikası kurulması için ilgili makamlara müracaatta bulunulduğundan bahsedilmiştir. 16 Ekim 1958'de de Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'nin 1958 mali yılında, Van'ın su ve yol işleri için 10 milyon lira ayrıldığına yönelik sözlerini gazete sütunlarına taşınmıştır. 24 Mart 1960 tarihli sayısında Başbakan Adnan Menderes'in Van'dan Ankara'ya giden heyeti kabul ettiğini, Van'a şeker ve çimento fabrikaları ile köy okulları, cami gibi konularda destek sözü verdiğini yazmıştır²⁵⁶.

1954 Seçimlerinden sonra Van'da aktif çalışan *Van Sesi* ve *Van Postası*, DP'yi desteklemiş; fakat farklı zaman dilimlerinde nadir de olsa *Van Postası*'nin DP'yi eleştirdiğine

²⁵⁴ *Van Postası*, 17 Ekim 1953.

²⁵⁵ *Van Postası*, 13 Temmuz 1954.

²⁵⁶ Özduygün, *Siyaset-Basin*. s.298.

yönelik haberlerini görmek mümkündür. Örneğin 1955 yılında DP lehine yapılan haberlere şahit olurken, 16 Mart 1956'da DP yapılanması sert bir dile eleştirilmiştir. “*Huzursuzluk Var*” başlıklı bu haber DP Van yapılanmasında ciddi bir usulsüzlük yapıldığı, adam kayırmaların gerçekleştiği, istifa sayısının arttığı, yapılan haklı istifaların kimse tarafından kayda değer görülüp durumun düzeltilmeye çalışılmadığı şeklinde özetlenebilir.

2.1.3.5. İki Nisan

Van'da dönemin bir diğer yerel gazetesi *İki Nisan*, 1957'de yayın hayatına başlamış, siyasi haberlerdeki tercihlerinde DP lehine bir tutum sergilemiştir²⁵⁷. Daha çok kalkınmaya yönelik haberler yapan *İki Nisan*, CHP dönemi ile DP dönemi mukayesesi yaparak DP döneminde yapılan hizmetleri haber yapmıştır. Örneğin “*DP iktidarının memleket şümul yapıcı hamleleri ve onun bilhassa Nafia hizmetleri bakımından taşıdığı büyük ehemmiyeti her vakit takdirle andığımız bir günde Sayın Nafia Vekilimiz Tevfik İleri'nin Van'ımıza şeref bahşetmesinin misilsiz heyecanını yaşıyoruz.*”²⁵⁸ şeklinde yaptığı haberi DP taraftarlığının açık bir göstergesidir.

2.1.4. Van'da Parti Yapılanmalarında Cemaat ve Aşiretlerin Etkisi

2.1.4.1. Van'da Siyaset-Aşiret İlişkisi

Doğu Anadolu, Osmanlı döneminde büyük toprak sahiplerinin bulunduğu ve feodal nitelikte bir bölgeydi. Topraklar çoğunlukla ağa-eşraf denilen kişilerin elindeydi. Ağa ve eşrafın elindeki güç ve yönetimdeki bu anlayış, cumhuriyetin kuruluşu ile de devam etti; fakat cumhuriyet döneminde devlet için tehlike oluşturabilecek önemli ağa ve aşiret liderleri bölgeden zorunlu göçe tabi tutularak daha batıya nakledilmekteydi. Buna karşılık Tek Parti Döneminde, CHP ile iş birliği içerisinde olan aşiret liderleri de bulunmaktaydı. Bu iş birliği daha çok aşiretlerin kendi aralarındaki iç çatışmalara ve aşiretlerin ayrılıkçı faaliyetlerine dayanmaktaydı²⁵⁹.

Çok partili hayata geçilmesi, siyasi partiler nezdinde devletin büyük toprak sahiplerine olan bakışını değiştirdi. Aşiretler, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da siyasi partiler için oy deposu olarak görüldü. Siyasi partiler çoğunlukla bir bölgenin oyunu alabilmek için aşiret reisleriyle iyi geçindi veya seçim yatırımlarını aşiret reislerinin refahını göz önünde

²⁵⁷ Özduğun, *Siyaset-Basın*. s.300.

²⁵⁸ *İki Nisan*, 12 Ekim 1958.

²⁵⁹ David McDOWALL *Modern Kürt Tarihi*, Ankara, s.528.

bulundurarak yaptı. Özellikle 1946'dan sonra CHP ve DP Van Teşkilatlarını güçlendirmeye çalışırken paralel olarak bölge halkını kazanmak için farklı metotlar takip etti.

CHP, 18 Haziran 1947'de 1097 sayılı *İskân Kanunu*'nun²⁶⁰ kaldırılmasına yönelik bir teklifi meclise sundu. Daha önce *Zorunlu Göç Kanunu* ile yerlerinden göç ettirilen aşiret reisleri, ağa ve şeyhlerin birçoğu bu kanun ile yerlerine geri döndü. Oldukça nüfuzlu olan bu kimseler, aynı zamanda kendisine bağlı binlerce oyun nereye gideceğine karar veren bir güce sahipti. CHP, bu kanun ile aşiret reislerini kazanmaya çalıştı²⁶¹; aşiret reislerinin geri dönmesine müsaade eden bu kanun ile yaklaşık 200 ağa ailesi ile birlikte kendi topraklarına döndü. Siyasi rekabetten kaynaklı çıkarılan bu kanun DP'nin iktidar olmasında önemli bir etkidir²⁶². Kuruluşundan beri Van DP Teşkilatında aktif çalışan ve 1954 seçimlerinde Van milletvekili olan Hamit Kartal ve 1960'larda milletvekili seçilen Kinyas Kartal da sürgünden dönen bir ailenin mensuplarıdır²⁶³.

Sürgünden dönen aşiret reisleri çoğunlukla DP'ye yakınlık göstermişlerdir. DP'nin köylüye ve aşiret reislerine olan yardımları, büyük toprak sahipleri ile kurduğu yakın ilişki bu desteğin elde edilmesinde oldukça etkilidir. DP, aynı zamanda aşiret reislerinin bölgede mahallî güç olarak ortaya çıkmasına göz yummuştur. 27 Mayıs askerî darbesinde, DP'nin aşiret reislerinin güçlenmesine ve Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı düşüncesi askerî darbenin bir sebebi olarak gösterilmiştir²⁶⁴. Genel itibari ile DP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da güç kazanması birkaç sebebe dayanmaktaydı. Birincisi, Müslümanlık üzerinden tanımlanabilir; Said Nursi, Mevlâna Halid Nakşibendi hareketi ve Kadiriler genel olarak DP'yi desteklemiştir. DP'yi destekleyenler arasında, Tek Parti döneminde kaybettikleri güçleri yeniden kazanma şansını yakalamak isteyen kesimi de katmak gerekir. İkinci grubu, büyük toprak sahipleri, aşiret liderleri ve yerel eşraf oluşturmuştur. DP'nin yerel eşrafla kurduğu iş birliğinin en güçlü ve kanadı ise *Mecburi İskân Kanunu*'nun mağduru olan, sürgün aileleridir.

²⁶⁰ Şeyh Said ve 1930 Ağrı İsyanları neticesinde Doğu Anadolu'da güvenliği sağlamak amacıyla bölgede tehlike oluşturabilecek ağa ve eşrafın Batı'ya zorunlu göç ettirilmesine dair konudur. İsyan bölgesi de bu kanun ile boşaltılmış ve halkın elindeki toprak ve yapılar devlet hazinesine aktarılmıştır. Göçe tabi tutulan ağlar binlerce kişilik aileleri ile daha Batıda ülkenin çeşitli yerlerine yerleşmiş ve uzun yıllar hak arayışı içerisine girmiştir. DP'nin kurulması ile CHP, oy deposu olarak görülen aşiretleri yanına çekebilmek için göçe tabi tutulan ağaların bölgelerine dönmelerine izin vermiş fakat kendilerine ait bölgelerin ve toprakların teslimi ancak DP iktidarında X. Dönem milletvekilli Kemal Yörükoğlu'nun çabalarıyla sağlanmıştır. 3. Bölümde Kemal Yörükoğlu'nun faaliyetleri kısmında ayrıca değinilecektir.

²⁶¹ Ertem, *CHP ve DP'nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması*, s.174.

²⁶² McDOWALL, *a.g.e.*, s.528.

²⁶³ McDOWALL, *a.g.e.*, s.529.

²⁶⁴ Sait Ebinç, *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)*, Doktora Tezi, Ankara 2008, s.218.

DP'nin 1950 seçimlerindeki zaferinin arkasında bu sürgün ailelerin desteği görülmüş; bu destek 1950'ler sonrası açık bir ittifaka da dönüşmüştür²⁶⁵.

DP 1946'da aday gösteremediği illerden başlayarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde nüfuz sahibi aşiret liderleri ve din adamları ile yakın ilişkiler kurarak, bölgedeki etkisini kısa sürede artırdı. 1947'de çıkarılan kanunla, daha önce Batı bölgelerinde zorunlu iskâna gönderilmiş olan aşiret liderlerinin bölgeye dönme hakkı kazanması da bu duruma katkı sağladı²⁶⁶. DP, aşiret reisleri ile sıkı bir bağ kurarak onları kendisine çekti. DP, *Tek Parti Dönemi'nin* doğu vilayetleri için benimsemiş olduğu baskı ve devlet kontrollü yapıdan vazgeçeceğine dair Kürtlere güvence vermek, aşiret reislerinin milletvekilli olarak meclise girmesini sağlamak, siyasal ve dinsel bir üst yapı olan şeyhlerin iade-i itibarlarının vermek, köylünün kalkınması için ekonomik düzeni değiştirmek gibi politikalarla Doğu-Güneydoğu Anadolu'dan her zaman zaferle çıktı²⁶⁷.

DP'nin özellikle makineleşme ve krediler ile aşiret reisleriyle yakınlık kurmaya çalışması, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Ulus* gazetesindeki yazısına konu olmuştur. Yalçın, Ekim 1953'te yazdığı bir yazıda DP'nin bu politikasını ciddi bir şekilde eleştirmiş, toprak ağalarına verilen desteğin ve makineleşme sürecinin yoksul halka yaramadığını, bunun DP vaatlerine aykırı bir tutum olduğunu dile getirmiştir²⁶⁸.

DP, 1954 seçimlerinde Doğu'da uyguladığı politikaların meyvelerini toplarken 1957 seçimlerinde CHP'de benzer politikaları uyguladığı için güç dengesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP lehine değişmiştir. CHP'nin 1954 Genel Seçimlerinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kazanmış olduğu tek il Tunceli'dir, CHP Tunceli'de aday olarak Kureyşan Aşireti Reisi Arslan Boran Bey'i seçmiştir. Bir sonraki seçim döneminde CHP, DP ile benzer bir politika izlemiş ve aşiretler ile daha sıkı ilişki kurmuştur. Farklı sebeplerle DP'ye küsen aşiretler de bu ilgiye karşılık vermiştir. 1957 Seçimlerinde Erzincan'da Şah Hüseyinoğulları Aşireti'nden Hüseyin Hüseyinoğulları, CHP listesinden milletvekili olmayı başarmıştır. Bu bağlamda Ahmet İlyas şu ifadeleri kullanmıştır: “*Şanlı Urfa'da ise Kırvar Aşireti Reisi Abdurrahman Odabaşı, Davaran Aşireti Reisi Ömer Yüksel, Şeddadi Aşireti Reisi Aziz Gökkan, Barazi Aşireti Reisi Yaşar Alhas CHP milletvekili seçilmiştir. Tunceli'de ise*

²⁶⁵ Mıftakhov, a.g.m, s.23.

²⁶⁶ Ertem, *CHP ve DP'nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması*, s.174.

²⁶⁷ Ahmet İlyas, “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies*, (IX), S.4, 2014, s.566.

²⁶⁸ *Van Postası*, 16 Ekim 1953.

Koçgiri Aşireti'nden Hızır Aydın, Kureyşan Aşireti Reisi Arslan Boran, CHP listesinden parlamentoya girmiştir"²⁶⁹

DP'nin yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiretlere yönelik politikasını belirlenen adayların özelliklerinde görmek mümkündür. 1950 seçimlerinde Ağrı'da seçilen Halis Bey, Halikan Aşireti'nin Reisi'dir; Ağrı İsyanı'na katılmış, Kasım Kührevi ise Şemsiki Aşireti reisidir. Urfa'dan seçilen Hacı Ömer Cevheri Şeyhanlı aşireti mensubudur. Bunların yanı sıra Bingöl, Bitlis, Diyarbakır ve Tunceli'de DP'den seçilenler de aşiret mensubu veya reisleridir. DP'nin aşiret-cemaat politikası 1950 Seçimlerinde, Doğu'da CHP'nin sekiz milletvekiline karşılık DP'nin 45 milletvekili almasını sağlamıştır²⁷⁰. 1954 Seçimlerinde de DP benzer bir uygulamaya gitmiş; bu politikalara Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması eklenmiştir. Bunun bir neticesi olarak 1954 seçimlerinde CHP Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan iki milletvekili alırken, DP 63 milletvekili almıştır²⁷¹. Van özelinde değerlendirdiğimizde ise aşiretlerin milletvekilli belirlemede ağırlığı olduğu görülmüştür. 1954 Seçimlerinde Bruki Aşireti lideri Hamit Kartal²⁷² ve Görentaş Aşireti reisi Muslih Görentaş bu bölgeden DP milletvekili olarak seçilmişlerdir²⁷³.

DP'nin Van'daki aşiret reislerini kazanmaya çalıştığını yine İzzet Akın örneği üzerinden görmek mümkündür. 6 Kasım 1953'te CHP Özalp Kongresinin yapıldığına yönelik bir haber yapıldı; bu haberde DP Van Milletvekilli İzzet Akın²⁷⁴ hakkında ortaya bazı iddialar atıldı. Bahsedilen iddialar, İzzet Akın'ın milletvekilliğinden önce yazdığı I. Dünya Savaşı'ndaki anılarına dayanmaktadır. Söz konusu yazıda İzzet Akın'ın savaş sırasında, Özalp civarından bazı aşiretlerin ve reislerinin İran'a sığındığına ve Osmanlı ordusuna ihanet ettiğine yönelik iddialardır. İzzet Akın, bu iddiaları yalanlamak amacıyla *Van Sesi* gazetesine uzun uzadıya kendisini açıkladığı bir yazı yazmış; "1948 'da bir öğrenci derneğinin hazırladığı bir dergi için 'Hacı İbo' adıyla benim de bir yazım neşredildi. Bu yazımda savaş sırasında bazı aşiretlerin

²⁶⁹ İlyas, a.g.m. s.172.

²⁷⁰ Aynı eser. s.566.

²⁷¹ Aynı eser s.569.

²⁷² Hamit Kartal başlığı altından tekrar değinilecektir. Fakat torunu ile yapılan röportajda Hamit Kartal'ın milletvekili seçilmesinde aşiret reisi olmasının etkisi yoktur. Zira Hamit Kartal Ankara'daki memurluğu sırasında Menderes ile yakın ilişkisinden dolayı Van DP teşkilatını idare etmesi için görevlendirilmiştir. Milletvekilli seçildikten sonra ise saygınlığı daha da artmış ve aşiret reisi olarak kabul edilmiştir.

19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

²⁷³ Mıftakhov, a.g.m, s.16.

²⁷⁴ Asker kökenli bir milletvekili olması, I. Dünya Savaşı'nda doğuda Ruslara karşı mücadele etmesi gibi sebeplerden dolayı Doğu'da yaşanan olaylara hakimdir. Özellikle Tek Parti Dönemi'nde yaşanmış ve istenmeyen bazı olaylarda da hala askerlik vazifesini yürütmekteydi. Bu sebeplerden dolayı çeşitli dönemlerde suçlamalara maruz bırakılmış ya da söyledikleri bu örnekte olduğu gibi siyasete atıldıktan sonra, aleyhinde kullanılabilmiştir. Son ölümde hayatı daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

İran'a kaçtığıını fakat düşmanla iş birliği yapıp yapmadığını bilemediğimizi söyledim. 30 yıldır Van'ı ve aşiretlerini bilen, yakından tanıyan biriyim. Hiç kimse aşiretleri benim kadar tanımaz ve sevmeyiz” diyerek aşiret reislerini küstürecek herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermek istememiştir. *Zilan Olayı*'ndan²⁷⁵ dolayı boşaltılan Zilan bölgesinin yerleşime açılması, toprakların iade edilmesi için meclis içerisinde yaptığı çalışmalarından ve bu durumun aşiretlere olan yararından da bahsetmiştir²⁷⁶. Gerçekten de 1953 yıllı Toprak ve İskân için yapılan bütçe görüşmelerinde Akın'ın çabasını ve gayretini görmek mümkündür²⁷⁷. Aşiretler hakkında söylenen ve yapılan her şeyin, siyasi partiler için bu dönemde bir propaganda malzemesi olduğu görülmektedir.

DP'nin aşiretler ile olan yakın ilişkisi 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sırasında da gündeme gelmiştir. DP'nin kurduğu bu yakın ilişki ayrılıkçı eylemleri tetiklediği gerekçesi ile tehlike olarak görülmüş; askerî darbeden sonra kurulan MBK (Milli Birlik Komitesi) Doğu-Güneydoğu Anadolu'daki 55 aşiret reisini sürgün etme ve topraklarını köylüye dağıtma kararı almıştır²⁷⁸. Fakat askerî idare yetkisini sivil bir yapıya devreder etmez, 1961'de sürgün edilen aşiret reisleri topraklarına geri dönmüş ve bu isimlerden bazıları milletvekilliğine seçilmişlerdir²⁷⁹.

2.1.4.2. Van'da Siyaset-Cemaat İlişkisi

CHP'nin cemaat ilişkisine bakıldığında iki farklı dönemden bahsetmek mümkündür. *Çok Partili Dönem*e geçinceye kadar, CHP her zaman aşiretlere ve cemaatlere karşı mesafeli davranmıştır. Bu dönemde, cumhuriyet fikrinin yerleşebilmesi amacıyla cemaat ve şeyhlik gibi kurumlara mümkün olduğunca izin verilmemiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması-Halifeliğin kaldırılması ile aşırı dinci faaliyetlere son verildiği düşünülse de bu mümkün

²⁷⁵ 1926-1927 Ağrı İsyanlarının devamı niteliğinde 1930 yılında da Ağrı İsyanı gerçekleşmiş ve buna Zilan Olayı da denilmiştir. İsyancıların İsyan sonunda Ağrı bölgesinden kaçarak İran'a sığınması, iki ülkenin ilişkilerini germiştir. Yapılan bir ortak operasyon ile isyancılar tasfiye edilmiş, bölge İran ile anlaşarak Türkiye'de başka bir toprak parçası ile takas edilmiştir. Bahsedilen bölge yerleşime kapatılmış ve orada yaşayan halkın topraklarına devlet tarafından el konulmuştur. Bu topraklar, İzzet Akın'ın yerleşmeye açılması ve toprağın sahiplerine iade edilmesi için uğraştığı topraklardır. Laçin İdil Öztüğ, “Küçük Ağrı Krizi: Türkiye-İran İlişkilerinde bir Kriz Yönetimi Örneği”, *Avrasya Etüdleri*, (54), S.2, 2018, s.151-177.

²⁷⁶ *Van Sesi*, 25 Kasım 1953.

²⁷⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*,20/48, s575-576.

²⁷⁸ Buna Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza Fırat, torunu Melik Fırat; IX. Dönem DP Van Milletvekili Hamit Kartal, kardeşi XI. Dönem Van milletvekili Kinyas Kartal dahildir. McDOWALL, *a.g.e.*, s.531.

Hamit Kartal'ın torunu ile yapılan röportajda Kartal ailesinin asker darbenin mağduru olduklarından, DP'li mağdur ailelere iade-i itibar yapılırken kendilerine bu iade-i itibarın yapılmadığından bu yüzden dava açtıklarından bahsetmiştir. 19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

²⁷⁹ McDOWALL, *a.g.e.*, s.532.

olmamıştır. Özellikle Doğu Anadolu’da dinî faaliyetler cemaatler aracılığıyla *Tek Parti Dönemi*’nde de yeraltında yürütülmekteydi²⁸⁰.

Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi için CHP, aşiret reisleri ile cemaat ve tarikatlara karşı mesafeli davranmıştır. Bu mesafenin konulmasında aşiret reislerinin Kürtçü politika izlemesi, *Ağrı İsyanı*, *Şeyh Said İsyanı* gibi olaylar da etkili olmuştur. Cumhuriyet fikrine karşı muhtemel eylemlere karşı, CHP, 1097 sayılı *Zorunlu İskân Kanunu*’nu çıkarmış²⁸¹. Bu kanun ile önemli aşiret reisleri, cemaat liderleri ve ağalar daha batıda zorunlu göçe tabi tutulmuştur. 1947 yılına kadar, sayılan sebeplerden kaynaklı CHP’nin aşiretler ve cemaatler arasında bir mesafe söz konusudur. Fakat istisna da olsa olumlu ilişkiye dair örnekler mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren İbrahim Arvas²⁸² bir cemaat lideri olarak CHP’de aktif siyaset yapan istisna örneklerdendir. Buna ilişkin Sait Aşkın şu ifadeleri kullanmıştır: “*İbrahim Arvas, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden başlayarak 1950 yılına kadar aralıksız olarak 30 yıl boyunca CHP’den Van milletvekilliği yapmıştı. Nakşibendî tarikatının en güçlü kolu olan bu aile, hemen her dönem parlamentoya temsilci göndermişti. Taha-ı Nehri’nin devamı olan Arvasiler aşiret ve cemaat başlarının iç içe geçtiği ekonomik ve siyasal güç olarak nüfuzlarını ve güçlerini bütün hükümetler dönemlerinde sürdürmüşlerdi*”²⁸³. İbrahim Arvas 1950 seçimlerinde de aday adayı olmuş fakat CHP tarafından aday gösterilmemiştir.

3 Mart 1924’te Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra dinî nitelikli *Şeyh Said İsyanı* da bastırılmış; bu gelişmeler tarikatların 20 yıllık bir suskunluk dönemine girmesine sebep oldu. DP’nin iktidara gelmesiyle de tarikatların faaliyetlerinde artış yaşandı. 1950’li

²⁸⁰ McDOWALL, a.g.e s.526.

²⁸¹ İlk defa 1927 yılında Şeyh Said İsyanı sebebiyle çıkarıldı. Bu kanun ile I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yanında yer alan aşiretler hariç kalanların tedbir amaçlı Batı’ya göç ettirilmesine yöneliktir. Bu kanun düzenli olarak uygulanmakla birlikte 1930 yılında Ağrı isyanı sebebiyle kapsamı genişletildi. 1937 yılı Dersim olayları ile daha kapsamlı hale geldi. Kanun neticesinde Rus komünist propagandası etkisi altında kalabilecek olan aşiretler ve sayılan isyanlar ile bağlantısı olan, muhtemel bir isyana sebep olabilecek olanları kapsamıştır. Kanun DP’nin kurulması ile Doğu Anadolu’ya ilgi göstermesi sonucu CHP hükümeti tarafından seçim kaygısı sebebiyle kaldırıldı. Kanun sonucunda göç ettirilen kişilerin geri dönüşlerine ise izin verildi. Daha fazlası için bak. Muhammed Sarı, “Atatürk Dönemi’nin İskân Politikasında İç İskâna Yönelik Çalışmalar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (7) S.14, 2011, s.102.

²⁸² Nakşibendî tarikatının bir kolu olan Arvasilerin önemli bir temsilcisidir. Arvasiler 1800’lü yıllarından itibaren Hakkâri, Başkale ve Van bölgelerinde tanınan saygı duyulan bir aile olmuştur. İbrahim Arvasi’nin büyük dedeleri Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Molla Muhammed ailenin tanınan isimleri olarak bu bölgede özellikle medrese eğitimi ve tasavvuf ile yakından ilgilenmişlerdir. İbrahim Arvas da babası Şeyh Hamid Paşa’nın II. Abdülhamid ile arasının iyi olmasından dolayı Galatasaray Sultanisi’nde okumuştur. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Osmanlı Devleti’yle, Millî Mücadele sırasında ise Ankara hükümeti ile sıkı bir ilişki kurmuştur. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da CHP tarafından kabullenen ailelerden olmuştur. İbrahim Arvas 1950 yılına kadar aralıksız 30 yıl milletvekilliği yapmıştır. Daha fazlası için bak. Volkan Tunç, “Van Milletvekilli İbrahim Arvas’ın Biyografisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (6), S.2, 2019.

²⁸³ Ebinç, a.g.e, s.112.

yıllarda başlayan kentleşme ve köyden kente göç süreciyle, kentlerde biriken nüfusun yeni anlam ve kimlik arayışları tarikatların yeniden güçlenmesine sebep oldu²⁸⁴. CHP'nin cemaat ve dinî gruplara karşı bu tutumunu fırsat olarak gören DP, kuruluşundan hemen sonra bu cemaatleri kendisine çekmeye yönelik faaliyetler yürütmeye başladı. DP'nin dinî özgürlüklere karşı gösterdiği hassasiyet CHP'yi tedirgin etti. CHP 1947'de devlet okullarında dinî eğitimlerin verilmesine ve devlet okulları dışında İslami eğitim veren okulların açılmasına izin verdi; fakat bu çalışmalarında geç kaldı, çünkü cemaatler çoğunlukla DP'ye yakınlık gösterdi. Örneğin Said Nursi, müritlerinin hararetle DP'yi desteklemelerini sağladı. Yine Said Nursi ile yakın bağları olan Bitlis ve Khizan civarındaki Mevlâna Halid Nakşibendi hareketi de Kadiriler gibi DP'yi destekledi²⁸⁵. DP'nin cemaatlerle kurduğu bu yakın ilişki bir süre DP'ye fayda sağlasa da 1952'de Atatürk heykeline olan saldırı gibi sebeplerden dolayı, DP bu cemaatler ile arasına mesafe koydu. 1950 yılları boyunca da Doğu Anadolu'daki Nurculuk faaliyetlerini engelledi²⁸⁶. Yine de DP'nin din konusunda gösterdiği hassasiyet, Arapça ezan okuma yasağının kaldırılmasından ve dinî faaliyetlerin daha rahat yapılmasına izin verilmesi cemaatlerin CHP'ye kıyasla DP'ye daha ılımlı yaklaşmasını sağlamıştır.

2.2. Van'da 1945-1960 Yılları Arasında Yapılan Seçimler

Çok partili hayatın ilk seçimleri olan 1946 seçimleri, Van başta olmak üzere Doğu-Güneydoğu Anadolu'nun tüm illeri için önem arz etmektedir. Zira bu seçimler öncesinde, Doğu-Güneydoğu'da bir siyasî parti teşkilatlanmasına rastlamak mümkün değildi. Çok Partili Dönem, beraberinde rekabeti getirmiş; bu da beraberinde Van'a gereken önemin gösterilmesini sağlamıştır. Bayar'ın "*Şarkta bir jandarma ve ordumuz varsa da orada lisanımız, kültürümüz hülâsa bir şeyimiz yoktur. Bu itibarla DP Şarka gitmek kararındadır.*" sözüyle durumun önemini görmek mümkündür²⁸⁷. Van'da 1946 seçimlerini takriben 1950, 1954 ve 1957 seçimleri de huzur ve güven ortamında yapılmıştır. Van siyasi partilerin çeşitli dönemlerde birbirine üstünlük sağladığı ve siyasi rekabetin sürekli canlı olduğu bir il olmuştur.

2.2.1. 21 Temmuz 1946 Seçimleri

İsmet İnönü, herhangi bir siyasi parti teşkilatının Doğu ve Güneydoğu'da varlığını, milletin bütünlüğü adına tehlike oluşturabileceği endişesi duymuştur. CHP, DP'nin Van ve civarında yeni teşkilat kurmaması karşılığında var olan teşkilatlarını lağvetmeyi dahi teklif

²⁸⁴ Ebinç, *a.g.e*, s.224.

²⁸⁵ McDOWALL, *a.g.e*, s.526.

²⁸⁶ McDOWALL, *a.g.e*, s.527.

²⁸⁷ Yunus Özduygün, "Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu'da Seçimlere Bir Örnek: Siirt Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Kalkınma Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (IX), S.45, 2016, s.289.

etmiştir. Bu konuyu Barış Ertem şu ifadeleri kullanmış: “*Celal Bayar, DP'nin kurulması aşamasında İsmet İnönü ile Çankaya'da birkaç kez bir araya gelerek yeni parti meselesini görüşmüştür. Bu görüşmelerden birinde, partilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da teşkilatlanması konusu da açılmıştır. İsmet İnönü, yeni partinin bu bölgelerde teşkilatlanmasına karşı olduğunu söylemiş ve CHP'nin bölgedeki teşkilatlarını lâğvetmesi karşılığında DP'nin de bölgede teşkilat kurmamasını istemiştir. İnönü, bölge halkının 'vuruşkan ve ateşli' kimseler olduklarından, partiliğin bölgedeki millî birliği bozmasından endişe duyduğunu ifade etmiştir.*”²⁸⁸ Fakat CHP, teşkilatının olmadığı bölgelerde faaliyetlerini Halkevleri vasıtasıyla yürütmüştür²⁸⁹. Tüm Doğu-Güneydoğu Anadolu'da olduğu gibi Van'da işler Halkevleri aracılığıyla sürdürülmüştür. Buna karşılık DP ülke genelinde olduğu gibi Van'da da teşkilatını kurmaya çalıştı; fakat DP'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra 1946 seçimlerinin yapıyor olması DP'yi Doğu Anadolu'da zor durumda bırakmıştır²⁹⁰.

1946 Seçimleri ile 1876'dan beri uygulanan iki dereceli sistem terk edilmiş; tek dereceli çoğunluk esasına geçilmiştir²⁹¹. DP gerek hazır olmadan seçime gitmesi gerekse seçim sürecinde yapılan hilelerden dolayı ülke genelinde sadece 62 milletvekili çıkarabilmiştir. Hiçbir Doğu ilinde ise vekil çıkaramamış; Doğu'daki bütün milletvekilliklerini CHP almıştır²⁹².

DP ve CHP 1946 Seçimlerinde, Van'da kayda değer bir teşkilat kuramadığı için ülke genelinde yaşanan rekabet ortamını Van'da görmek mümkün olmamıştır. Partilerin adaylarına bakıldığında ise CHP 1946 seçimlerinde Van'da İbrahim Arvas, Muzaffer Koçak ve Rüştü Oktar'ı milletvekili adayları olarak gösterdi. DP ise henüz Van Teşkilatını kurmadığı için bağımsız adaylardan Emin Kürdüvan ve Edip Berkman'ı destekleme kararı almıştır²⁹³.

Seçimlerden yaklaşık bir ay önce başlayan seçim çalışmaları ve hareketlilik seçimden bir gün önce son buldu. Bir gün önce DP taraftarlarınca da gezip kontrol edilen sandıklarda

²⁸⁸ Ertem, *CHP ve DP'nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması*, s.170.

²⁸⁹ Güneş Şahin, “Van Halkevi ve Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (31), S.52,2012, s.123.

²⁹⁰ Özduğun, *Siirt Seçimleri*, s.289.

²⁹¹ İki dereceli seçim sisteminde halk kendi adlarına milletvekilli seçmesi amacıyla bir grubu seçer, seçilen bu grup da halk adına daha doğru karar verebilir düşüncesi ile milletvekillerini seçer. Tek Parti Dönemi boyunca uygulanan seçim sistemidir. Fakat çeşitli dönemlerde tartışmalara sebep olmuştur. İlk defa 1931 yılında tartışmaya açılmış, 1946 seçimlerinde ise muhalefetin baskısı ile değişiklik yapılmıştır. 1946'da Tek dereceli seçim sistemine geçildi. Tek dereceli seçim sistemi aracı olmadan halkın bizzat temsilcilerini seçtiği seçim sistemidir. Eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde uygulanmıştır. 1946 seçimlerinde de seçim öncesi yapılan düzenleme ile uygulanmıştır. Tek dereceli sistem ile yapılan ilk seçimler 1946 seçimleridir. Daha fazlası için bak. Mehmet Ö. ALKAN, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Milyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, (22), s.1, 2006, s.133-165.

²⁹² Bilal Nergiz, “Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş Sonrası Doğu’da Genel Seçimler ve Milletvekillerinin Demografik Özellikleri (1945-1960)”, *Trakya Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), S.1, 2020, s.480.

²⁹³ Pınar, *a.g.m.* s.34.

herhangi bir sorun olmadığı gözlemlendi²⁹⁴. Demokrasi havası içerisinde ve yoğun katılımın olduğu bu seçimler, 21 Temmuz akşamı 17.00 itibari ile son buldu. 1946 Seçimlerinden sonra ülke genelinde CHP 391, DP 62 ve Bağımsızlar yedi milletvekili çıkardı²⁹⁵. Van da ise CHP, milletvekillerinin tamamını aldı. 1946 seçimleri sonucunda İbrahim Arvas, Muzaffer Koçak ve Rüştü Oktar CHP'nin Van milletvekilleri oldular²⁹⁶.

Henüz yeni kurulan ve teşkilatlanmasını tamamlayamayan DP, olağanüstü şartlarda seçimlere dahil olmak zorunda kalmıştır. Teşkilat yapısını kuramadığı illerin hiçbirinde kendi adayını gösterememiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu, DP'nin kendi adayını gösteremediği bölgelerin başında gelmektedir. Henüz yerel halk ile kaynaşmamış olan DP aşiretlerin ve cemaatlerin de mesafeli davrandığı bir yapıdadır. Olağanüstü şartları özellikle Doğu ve Güneydoğu'da kendi lehine iyi değerlendirebilen CHP, bölgeden zaferle çıkmış ve bölgenin tüm milletvekillerini kazanmıştır.

Tablo 1: 1946 Genel Seçimleri Doğu ve Güneydoğu seçim sonuçları şu şekildedir:²⁹⁷

il	Toplam	CHP	DP	il	Toplam	CHP	DP
Ağrı	3	3	-	Siirt	4	4	-
Bingöl	2	2	-	Tunceli	2	2	-
Bitlis	2	2	-	Urfa	6	6	-
Diyarbakır	7	7	-	Erzincan	5	5	-
Hakkâri	1	1	-	Van	3	3	-
Mardin	7	7	-	Elâzığ	5	5	-
Muş	2	2	-	Erzurum	10	10	-
Kars	9	9	-	Malatya	11	11	-

²⁹⁴ Van, 27 Temmuz 1946.

²⁹⁵ Nergiz, a.g.m. s.480.

²⁹⁶ Van, 27 Temmuz 1946.

²⁹⁷ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 8.

2.2.2. 14 Mayıs 1950 Seçimleri

1950 Seçimleri, Türk siyasal hayatında serbest bir iradeyle yapılan, seçmenin tercihini hür bir şekilde sandığa yansıttığı bir seçim olmuştur. Hasan Saka Hükümeti'nin 14 Ocak 1949'da istifasını sunmasından sonra, onun yerine kurulan Şemsettin Günaltay (1949-1950) Hükümeti, seçim kanununun değiştirileceğine yönelik sinyaller vermişti²⁹⁸. Seçimlerin öncesinde DP ile CHP arasında 1946 seçimlerinin tartışması devam etmekteydi. DP, 1946 seçimlerine hile karıştırıldığını iddia etmekteydi ve seçim kanununda düzenleme yapılmasını istiyordu. Tek dereceli seçim sistemi ilk defa 1946 Seçimlerinden uygulandı fakat açık oy gizli sayım ilkesi şaibe yaratmaktaydı. Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılmadığı takdirde DP'nin seçimlere katılmayacağını söylemesi CHP'yi zor durumda bıraktı. Bunun üzerine CHP Hükümeti, 1950 Şubat'ında Milletvekili Seçim Kanunu tasarısını meclis gündemine alarak kabul edilmesini sağlamıştır. Milletvekili Seçim Kanunu'na göre; Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır ilkesi uygulanmıştır²⁹⁹. Seçim Kanunundaki düzenlemeden hemen sonra ise 14 Mayıs 1950 seçimlerinin yapılmasına karar verildi.

Tüm ülkede olduğu gibi Van'da da seçim hazırlıkları aylar öncesinden başladı. CHP 9 Nisan 1950'de merkez üyelerini toplayarak bir seçim yoklaması yaptırdı. Burada CHP içerisinde milletvekili aday olacak olanlar için oylama yapıldı; kesin olarak CHP aday olacak iki isim belirlendi; Ferit Melen ve Celal Çeliker CHP'nin Van İl İdaresi tarafında belirlenen iki adaydır³⁰⁰. Aynı seçim denemesinden aday olan diğer iki önemli isim ise hali hazırda CHP Van Milletvekili olan Rüştü Oktar ve İbrahim Arvas'tır. Adayların %70'i İl Kurulu, %30'u ise CHP Genel Merkezi tarafından belirlenmekteydi. Genel Merkez bu hakkını kendisinden emin olan Rüştü Oktar'dan yana kullandı. Oktar'ın sağlık sorunları sebebiyle adaylık hakkından feragat etmesiyle General Kazım Özalp, Ferit Melen ve Celal Çeliker ile birlikte CHP Van milletvekili aday olarak belirlendi³⁰¹.

DP Van İl İdaresi 12 Nisan'da bir toplantı düzenlemiş ve kendi adaylarını belirlemiştir. Kimlerin aday olduğu ve kaç oy aldıkları bilinmemektedir. Fakat DP'den Albay İzzet Akın, Şükrü Altay ve Hamit Kartal'ın belirlenen milletvekilli adaylar olması kararıyla toplantı sona

²⁹⁸ Özduygün, *Siirt Seçimleri*, s.289.

²⁹⁹ Cevdet Teke, "1950 Genel Seçimlerinde Van", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, s.201.

³⁰⁰ *Van Sesi*, 10 Nisan 1950.

³⁰¹ Teke, *a.g.m.* s.202.

ermiştir. İbrahim Arvas ve Şefik Karcıoğlu ise 1950 seçimlerinde bağımsız milletvekili adaylarıdır³⁰²

DP'liler 10 Nisan 1950'de yaklaşan seçimlerin Van'da ilk mitingini düzenledi: uzun ve etkili konuşmaların yapıldığı bu mitinge yaklaşık 600 dinleyici katıldı. Şükrü Altaylı, DP adına CHP iktidarına sert eleştirilerde bulundu³⁰³. Ayrıca Van'ın I. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele sırasında gösterdiği başarıya, Türk kültür ve medeniyetinde demokrasinin önemine, bunun Osmanlı Devleti'ndeki etkilerine vurgu yaptı. Demokrasinin gelişim aşamalarını DP'nin kuruluşuna bağlayarak halk kitlesinin manevi duygularına hitap eden konuşmalar yaptı. DP'lilerin bu miting ve konuşması CHP'liler tarafından da takip edildi. Bu mitingin ertesi günü VIII. Dönem CHP Van Milletvekili İbrahim Arvas, DP'lilere cevap verir nitelikte bir konuşma yaptı. Halkevinde Arvas tarafından düzenlenen bu mitinge yaklaşık 800 kişi katıldı. Arvas, CHP Dönemi icraatlarını, Van için yapılan çalışma ve hizmetleri, ayrıca dinî konularda da hassasiyet gösterdiklerinden bahsetti. Millî Mücadele ve Sevr ile bağlantılı olarak CHP'nin vatan kavramına olan hassasiyeti de yine Arvas'ın değindiği başlıca konulardır³⁰⁴.

DP'lilerin düzenlediği ikinci bir miting ise 28 Nisan 1950 tarihindedir. Halkın yoğun katılımı ve ilgisi ile takip edildi. 29 Nisan'da da DP'liler tarafından 1000 kişinin katılım sağladığı bir miting düzenlendi; bu mitingde İl İdare Kurul Başkanı Şükrü Altaylı ve IX. Dönem DP Van Milletvekili aday İzzet Akın etkili konuşmalar yaptı³⁰⁵. Bunu takiben miting ve ziyaretlerini artıran DP'liler yine Şükrü Altaylı, DP adaylarından Albay İzzet Akın ve Hamit Kartal ile birlikte 2 Mayıs'ta Muradiye ve Erciş mitinglerini düzenledi. Bu mitingi ise Gürpınar ziyareti takip etti³⁰⁶.

CHP'nin bu seçimler sırasında yoğun bir tempo ile hareket ettiği görülmektedir. CHP milletvekili adaylarının Mayıs başında Erciş ve Muradiye seyahatlerini tamamlayarak merkeze döndüğünü oradan da diğer ilçelere ziyaretler düzenlenmekteydi³⁰⁷. CHP heyetinin bir sonraki durağı Özalp olmuş; CHP Çorum Milletvekili ve Van Bölge Müfettişi Süheyip Karafakoğlu, Van CHP milletvekili adayları Ferit Melen, General Kazım Özalp ve Celal Çeliker 2 Mayıs'ta yanındaki bir heyetle Özalp'ta bir miting düzenledi; CHP asıl büyük mitingini ise 8 Mayıs'ta yaptı. Binlerce kişinin katılımı ile düzenlenen bu mitingde CHP'li adaylar Kazım Özalp, Ferit

---

³⁰² Pınar, *a.g.m.* s.44.

³⁰³ *Van Sesi*, 11 Nisan 1950.

³⁰⁴ *Van Sesi*, 12 Nisan 1950.

³⁰⁵ *Van Sesi*, 29 Nisan 1950.

³⁰⁶ Teke, *a.g.m.* s.204.

³⁰⁷ *Van Sesi*, 2 Mayıs 1950.

Melen ve Van Milletvekili Muzaffer Koçak etkili birer konuşma gerçekleştirdi. Koçak, DP'nin yeni ve deneyimsiz bir parti olduğunu ve iktidara gelirse Türkiye için çok zararlı olacağına dikkat çekti³⁰⁸.

Van özelindeki 14 Mayıs seçimlerine bakıldığında, 61'i merkez ilçede olmak üzere toplam 690 sandık bölgesi kuruldu ve halkın rahatça oylarını verebilmeleri için gerekli tedbirler alındı. Barış ve güven ortamı içerisinde yapılan 1950 Genel Seçimleri 14 Mayıs sabah 08.00 itibari ile başladı³⁰⁹. 690 sandık bölgesi ve 51 bin seçmenin bulunduğu Van'da toplam bağımsızlar dahil 8 aday bulunmaktaydı. Aynı gün akşam 17.00'ye kadar oylar kullanıldı; seçimler sorunsuz bir şekilde tamamlanmış oldu³¹⁰.

1950 Seçimlerinde Van'da siyasi partilerin seçim sonuçlarına bakılacak olursa toplam seçmen sayısı 51500'dür. CHP 20653 oy ile milletvekillerinden ikisini alırken, DP 16753 oy ile bir milletvekili aldı³¹¹. Kesin sonuçlardan sonra DP IX. Dönem Van Milletvekilliğine seçilen Albay İzzet Akın 17.986 oy³¹² olarak DP'nin Van'dan aldığı ilk milletvekili oldu. Ferit Melen 24.622³¹³ oy, Kazım Özalp ise 20.349³¹⁴ oy olarak CHP IX. Dönem Van milletvekilleri oldular.

Tablo 2:14 Mayıs 1950 Seçimlerinde seçilen Van milletvekillerinin bilgileri şu şekildedir³¹⁵.

Milletvekilinin Adı	Seçildiği il	Doğum Yeri	Yaşı	Mesleği	Öğrenimi	Partisi
Mehmet İzzet Akın	Van	Van	61	Asker	Harp Okulu	DP
Ferit Melen	Van	Van	44	Memur	Üniversite	CHP
Kazım Özalp	Van	Van	68	Asker	Harp Akademisi	CHP

³⁰⁸ Van Sesi, 9 Mayıs 1950.

³⁰⁹ Teke, a.g.m. s.205.

³¹⁰ Van Sesi, 15 Mayıs 1950.

³¹¹ Ertem, CHP ve DP'nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması, s.178.

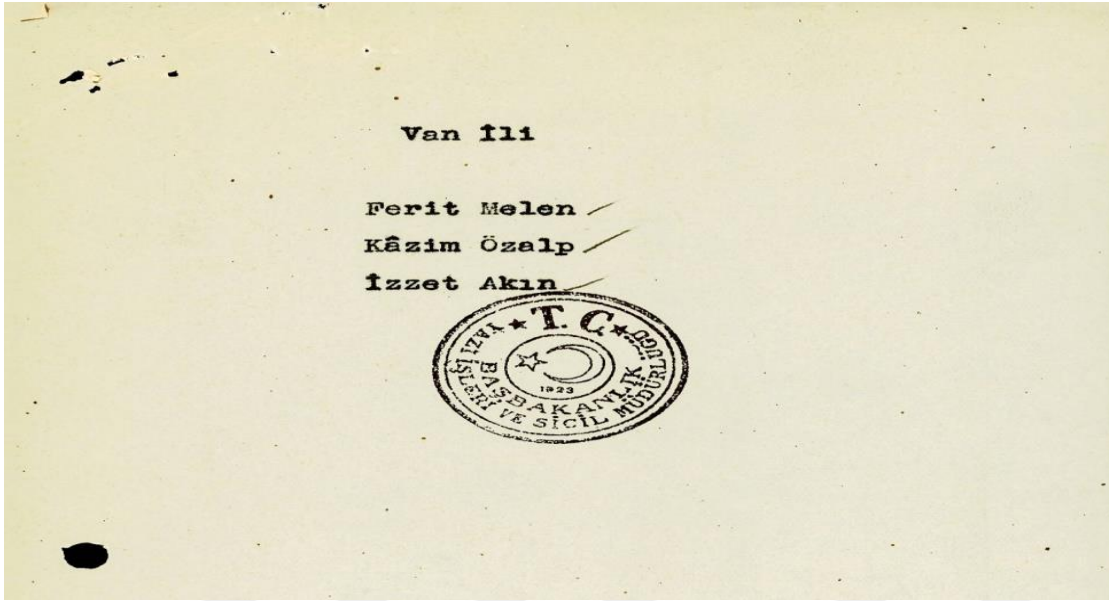
³¹² TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:1908.

³¹³ TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:1909.

³¹⁴ TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:254.

³¹⁵ Ertem, CHP ve DP'nin Doğu-Güneydoğu Teşkilatlanması, s.181.

Türkiye'nin demokrasi tarihi açısından 1950 seçimleri oldukça önemlidir. Demokratik bir ortamda yapılan bu seçimler sonucunda 27 yıllık CHP iktidarı sona erdi. İlk defa demokratik yollarla iktidar el değiştirdi. Van özelinde de 1950 seçimleri önem arz etmektedir. Seçimlerden sonra, DP'nin Van başta olmak üzere Doğu-Güneydoğu'ya olan ilgisi arttı; bu vesileyle DP hükûmeti tarafından çeşitli dönemlerde Van'a ziyaretler yapıldı. DP'nin gösterdiği bu yakın ilgi 1954 seçimlerinde, DP'nin Van milletvekillerinin tamamını almasını sağladı³¹⁶.

Görsel 1:1950 Seçimlerinde Van'da seçilen milletvekilleri³¹⁷.

2.2.3. 2 Mayıs 1954 Seçimleri

Türkiye genelinde Mart 1954 yılı itibari ile seçim hazırlıklarına başlanmış, ülke genelinde olduğu gibi Van'da da siyasi partiler birbiri aleyhine faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler genellikle teşkilat yapıları ve de basın yolu ile yürütülmüştür. İsmet İnönü, DP'yi diktatörlük ile suçluyor; basın ve üniversiteler üzerindeki baskısından dem vuruyordu. DP ise din konusunda gösterdiği hassasiyeti devam ettirmiş, çeşitli alanlarda vaatler vererek oy

³¹⁶ Genel seçimlerin yanı sıra 4 Eylül 1950 Belediye Seçimleri de rekabet dolu bir ortam içerisinde yapıldı. Belediye Seçimleri sebebiyle 17 Ağustos 1950'de DP Van Milletvekili İzzet Akın, DP Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu ve DP Van İl İdare Kurulu Başkanı Şükrü Altay bir miting düzenledi; büyük dinleyici kitlesini etkileyen konuşmalar yaptılar. Benzer bir mitingi CHP de Halkevinde düzenledi; bu mitinge CHP Van Milletvekili Ferit Melen de katıldı. 4 Eylül seçimlerinin sonuçları ise Van'da DP lehinedir. Merkez, Başkale ve Özalp'ta belediyeyi DP alırken; Çatak, Erciş ve Muradiye'de CHP; Gevaş'ta ise bağımsızlar aldı. Bu seçimler sonucunda Van Belediye Başkanlığına DP'den Şükrü Kösereisöğlü getirildi. DP Van Teşkilatlanması içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Kösereisöğlü 4 Eylül 1950 Belediye Seçimlerinde Van merkez Belediye Başkanlığına seçildi. 1954 Belediye Seçimlerinde tekrar aday olarak 2. Defa belediye başkanlığı koltuğuna oturdu. 1957 genel seçimlerinde Belediye Başkanlığı görevinden istifa ederek DP Van listesinden milletvekili adayı olmuş fakat CHP'nin 5 milletvekillinin tamamını alması ile Şükrü Kösereisöğlü seçilemedi. Bunun üzerine tekrar belediye başkanlığı görevine döndü. *Van Sesi*, 4 Eylül 1950.

³¹⁷ 1950 Seçimlerinde Van milletvekilliğine seçilen kişilerin seçildiğine dair onay belgesidir. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 30.10.0.0.77.510.11-3.

toplamaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da DP amblemlili bastonu ile şehir şehir geziyor; DP adına oy istiyordu. DP, Seçim Kanununda da değişiklik yapmış; “*memurların aday olmak için 6 ay önceden istifa etmesi gerekiyor*” şeklinde bazı düzenlemeler ile CHP’ye zorluk oluşturabilecek yenilikler getirmiştir³¹⁸.

Tüm ülkede olduğu gibi Van’da da seçim hazırlıkları aylar öncesinden başlamıştır. Van’da siyasi partiler gazeteler vasıtasıyla birbiri aleyhine haberler ve yazılar yayınlamıştır. *Van Postası* gazetesi 1954 Seçimleri öncesinde yaptığı haberlerle gerek DP iktidarını eleştirmiş gerekse vadedip yapmadığı icraatlar üzerinden durmuştur. Ayrıca DP’nin yaklaşan seçimleri kaybetme korkusu yaşadığını ve bu korku ile yüzleştiğinde ise seçimi kaybedeceğini yazmıştır. Bahsi geçen yazıda “*Son haftalarda DP’de telaş ve sinirlilik alametleri görülmüştür. Anlaşıldığına göre bu hal yaklaşmakta olan umumi seçimleri kaybetme endişesinden doğmaktadır. İktidarı kaybetme ihtimali gün geçtikçe büyüyen bir hayalet gibi DP kodamanlarının rüyasına girmekte ve rüyalarını kaçırmaktadır.*” denilmektedir³¹⁹. *Van Postasına* ait bir diğer iddia, DP’nin dış destek aldığıdır. 1954 Genel Seçimlerinde DP’nin seçimlere hazırlandığını ve bu hazırlık için Amerika’dan bir milyar dolarlık bir yardım aldığı iddia etmekteydi³²⁰.

DP’nin 1954 Seçimlerinde Van Milletvekili adayları, 421 delegenin katıldığı oylama ile IX. Dönem Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu, DP İl İdare Kurulu Başkanı Hilmi Durmaz, DP İl İdare Kurulu Üyesi Hamit Kartal, Gevaş Belediye ve İlçe Başkanı Muslih Görentaş olarak belirlenmiştir. CHP ise 518 delegenin katılımı ile CHP’nin Van milletvekili adayları Ferit Melen, Şaban Boysan, Sait Erdinç ve Rüştü Oktar olarak belirlenmiştir³²¹. Adaylar belirlendikten sonra siyasi partiler arasında sıkı bir mücadele de başlamıştır. 1954 Seçimlerinde CHP ve DP’nin yanı sıra MP’de aday göstermiştir. Fakat 1954 Seçimleri öncesinde, DP İlçe İdare kurulundan Şükrü Yavrutürk, Zeydan Erdoğan, Abdurahman Süleyman’ın on beş kişiyle DP’den istifa etmesiyle Muradiye ilçe teşkilatını kurmuş olan MP, seçimde varlık gösterecek kadar yapılanmamıştır³²².

CHP milletvekilli adayları, adaylıkları beli olduktan hemen sonra seçim bölgelerinde seçim kampanyaları düzenleyerek halk ile buluşmaya başladı. CHP milletvekilli adayları Ferit Melen, Şaban Boysan, Rüştü Oktar ve Sait Erdinç 20 Nisan 1954’de Van Edremit’te, hemen

³¹⁸ Özduygün, *Siirt Seçimleri*, s.291.

³¹⁹ *Van Postası*, 23 Temmuz 1953.

³²⁰ *Van Postası*, 9 Eylül 1953.

³²¹ Pınar, *a.g.m.* s.47.

³²² Polat, *a.g.e.* s.90.

ardından ise Gevaş'ta açık hava toplantıları tertipleledi³²³. Edremit ve Gevaş'ta yapılan bu mitinglerde halkın yoğun ilgisi ile karşılaşan CHP adayları, halkın dertlerini dinledikten sonra Van merkezdeki büyük miting alanına doğru hareket etti. Adayların tek tek, uzun ve coşkulu konuşmalarına halkın yoğun ilgisi sonrasında Ferit Melen'in yaptığı konuşma ile son buldu.³²⁴. CHP'nin milletvekilleri adayları Saray ve Özalp'taki mitinglerini 25 Nisan'da gerçekleştirdi.

DP'nin 16 Nisan 1954'te Erciş'te gerçekleştirdiği miting gergin bir hava içerisinde geçmiş; DP'li konuşmacılar CHP'yi suçlayan bir konuşma dili tercih etmiştir. CHP'ye yakınlığı ile bilinen *Van Postası* gazetesinin yazdıklarına göre milli hisleri yaralayan bir konuşma yaptığı için Kemal Yörükoğlu protesto edilmiştir. DP'nin konuşmalarına ve sert tutumuna yönelik CHP taraftarlarınca da aynı gün karşı bir miting düzenlenmiştir.³²⁵.

28 Nisan itibari ile seçim faaliyetlerine son verilmiş ve seçim güvenliği için gerekli tedbirler alınmıştır. 2 Mayıs sabah saatleri itibariyle de oylar kullanılmaya başlanmış ve herhangi bir sorunun yaşanmamıştır. Van'da, bu seçimde 59.959 seçmen bulunurken, 55.060 seçmen sandıklara giderek oy kullanmıştır³²⁶. Van'da, 2 Mayıs 1954'te Pazar günü yapılan milletvekilleri seçimi sonucunda, DP,36.252 oyla %64,10; CHP ise 20.299 oyla seçmenin %35'ini kazanmıştır³²⁷.

Seçimlerden sonra alınan kesin sonuçlara göre, Van'da DP adaylarından Muslih Görentaş,36.253 oy³²⁸, Hilmi Durmaz 33.288 oy³²⁹, Kemal Yörükoğlu 33.012 oy³³⁰, Hamit Kartal ise 32.001 oyla³³¹ Van Milletvekili olarak seçilmişlerdir. 1954 seçimlerinde Van'da dört milletvekillinden tamamını DP alırken CHP Van'da seçimi kaybetmiştir³³².

2 Mayıs Genel Seçimlerini kazanan DP'li Milletvekilleri Kemal Yörükoğlu, Muhlis Görentaş, Hilmi Durmaz ve Hamit Kartal 9 Mayıs'ta coşku ile Van Valisi ve DP'liler tarafından Ankara'ya uğurlanmıştır³³³.

CHP milletvekilli adayları olarak Van'daki seçimi kaybeden Ferit Melen, 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerin sonuçlarını değerlendirmiştir: "*Halk rakiplerimizi tercih etmiştir.*

³²³ *Van Sesi*, 21 Nisan 1954.

³²⁴ *Van Postası*, 21-22 Nisan 1954.

³²⁵ *Van Postası*, 19 Nisan 1954.

³²⁶ Polat, a.g.e, s.92.

³²⁷ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 030.01.51.309.7-12.

³²⁸ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2197.

³²⁹ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2196.

³³⁰ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:1695.

³³¹ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No: 2198.

³³² *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1954.

³³³ *Van Postası*, 11 Mayıs 1954.

Halkımızın tercihini saygıyla karşılıyorum. Dört sene halkımıza hizmet ettim ve bu seçim sonuçları beni hizmet etmekten alıkoymayacaktır. Bizi seçen hemşerilerimize teşekkür ederim” demiştir³³⁴. Bu beyanatından sonra Ferit Melen’de Van’dan ayrılmıştır.

DP yalnızca Van’da değil ülke genelinde büyük bir başarı elde etmiş; kullanılan 9.095.617 oydan 5.151.550 tanesini alarak %57,61 oranında başarı sağlamış; 541 milletvekilinden 503’ünü almıştır. Buna karşılık CHP sadece 31 milletvekilini meclise sokmayı başarmıştır³³⁵. Van’da kazandığı dört milletvekili³³⁶ DP’nin Doğu Anadolu’ya olan ilgisini yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.

DP’nin Van’daki bu başarısından sonra hükümet sonuçlardan çok memnun kalmış ve Menderes yanındaki önemli bir heyetle 24 Eylül 1954’te Van’a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyareti Adnan Menderes, yanında devlet Bakanı Mükerrer Sarol (ö.8 Kasım 1995), Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan (ö.16 Eylül 1961), Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu (ö. 17 Şubat 1959), 3. Ordu Müfettişi Korgenereal Nurettin Aknoz (ö.21 Haziran 1964) ve gazetecilerle gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında şehrin sorunları ile yakından ilgilenen Adnan Menderes Van’da Doğu Üniversitesinin kurulması, hava alanının inşası, elektrik ve yakıt probleminin çözülmesi ve de çimento fabrikasının açılması gibi meselelerle ilgilenmiştir³³⁷.

2.2.4. 27 Ekim 1957 Seçimleri

Çeşitli siyasi sebeplerden ve DP’nin kaygılarından dolayı 1958 ‘de yapılması gereken seçimler erkene çekilmiştir. Seçim öncesinde muhalefet partilerinin kendi aralarında yakın ilişki kurduğu görülmektedir. Muhtemel bir ittifaktan çekinen DP seçimi erkene almış, *Seçim Kanunu*’nda ise düzenleme yaparak muhalefet partilerin bir çatı altında seçime girmelerini önlemek istemiştir. Böyle bir ortamda 1957 seçim hazırlıklarına başlanmış; CHP, DP, CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ve HP (Hürriyet Partisi) ayrı ayrı seçime katılan dört siyasi parti olmuştur³³⁸.

Seçim tarihinin ilanından sonra tüm ülkede olduğu gibi Van’da da siyasi partilerin kıyasıya mücadeleye giriştiği aşıkardır. 30 Eylül 1957 itibari ile partiler seçim çalışmalarına

³³⁴ *Van Postası*, 5 Mayıs 1954.

³³⁵ TÜİK, *Milletvekilli Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, s.10.

³³⁶ Bahsi geçen milletvekilleri çalışmanın ana konusunu oluşturduğundan son bölümde ayrıntıları ile tekrar incelenecektir.

³³⁷ Polat, *a.g.e.*, s.97.

³³⁸ Karpat, *a.g.e.* s.97.

başlamıştır. Aday adayları bu tarihten itibaren başvurularını yapmış ve partilerin adaylarını belirleme sürecine girilmiştir³³⁹.

DP, 1957 Seçimlerinde göstereceği milletvekilli adaylarını merkez tarafından belirlemiş ve Van milletvekilli adaylarını 7 Ekim’de ilan etmiştir. DP, Van’da IX. Dönem Milletvekili Muslih Görentaş, Van Belediye Başkanı Şükrü Kösereisöğlü³⁴⁰, IX. Dönem Milletvekili Kemal Yörükoğlu, Ebubekir Ertuş ve Nimet Sümer’i³⁴¹ aday göstermiştir³⁴².

Van’da seçim çalışmaları CHP’nin 30 Eylül’de parti denemesi yapması ile başlamıştır. Parti denemesi yoluyla Van adaylarını belirlenen CHP adayları: CHP meclisi üyesi ve IX. Dönem Van Milletvekili Ferit Melen, Avukat ve Van İl İdare Kurulu Başkanı Tevfik Doğuşiker, Avukat ve Erciş CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Sait Erdinç, Karamürsel Fabrikası Muhasebe Müdürü Abdülhakim Arvas ve çiftçi Abdülvehap Altınkaynak Beyler olarak tespit edilmiştir³⁴³.

Van’da aktif faaliyet gösteren bir diğer önemli siyasi parti ise CMP’dir. CMP, Van’da 1957 Seçimlerinde Emekli Albay Hamit Camuşcuoğlu, Emekli Memur Ekrem Demiroğlu, Fehmi Şeker, Müteahhit Mehmet Dünder ve Cebbar Babacanı aday göstermiştir.³⁴⁴

Van’da CMP, DP ve CHP’nin aday gösterdiği 1957 Seçimlerinde yoğun bir miting trafiği görülmüştür. Ekim başından itibaren köylere ve ilçelere ziyaretler yapılmış; CHP ve DP açısından rekabet dolu geçen seçim mücadelesi 23 Ekim’e kadar devam etmiştir.

CHP 21 Ekim’de sinema salonu bahçesinde bir açık hava toplantısı düzenlemiş; bu toplantıya yoğun bir halk kitlesi ilgi göstermiştir. Seçim sonuçları da bu ilgiyi doğrular niteliktedir. Melen ve Doğuşiker bu toplantı sırasında etkili birer konuşma yapmış; CHP’nin ülke genelinde dillendirdiği başlıca konular burada da dile getirilmiştir. Basın ve üniversitelere özgürlük alanı tanınmadığı, kanunların uygulanmadığı, baskıcı bir yönetimin olduğu ve hayat pahalılığı, üzerinde durulan meselelerdir. Melen, halkın desteğine ihtiyaç duyulduğunu ve DP’nin seçimle indirilmenin zorunluluk olduğunu *“İktidarı düşürmek sizin elinizdedir. Ona öyle*

³³⁹ Van Sesi, 30 Eylül 1957.

³⁴⁰ Uzun yıllar Van DP teşkilatında aktif bir şekilde çalışmıştır. 1954 seçimlerinde belediye başkanı olarak seçilmiş ve 1957 seçimlerinde milletvekili adaylığı için belediye başkanlığından istifa etmiştir. Fakat milletvekili seçilmediği için 1957 belediye seçimlerinde tekrar belediye başkanı olarak seçilmiştir. Polat, a.g.m, s.117.

³⁴¹ Başkalelidir. Eczacıdır. 1947 yılında Ağrı DP teşkilatını kurdu ve 1954 yılına kadar il başkanlığını yaptı. 1954 yılında Ağrı milletvekilli olarak meclise girdi. 1957 yılındaki seçimlerde ise Van DP milletvekili adayı oldu. Van Sesi, 8 Ekim 1957.

³⁴² Van Postası, 8 Ekim 1957. Van Sesi, 8 Ekim 1957.

³⁴³ Polat, a.g.m, s.117.

³⁴⁴ Van Sesi, 1 Ekim 1957.

bir tokat atın ki düşün ve öyle düşün ki ne bir sesi ne bir nefesi kalsın” cümleleri ile ifade etmiştir³⁴⁵.

CHP'nin büyük mitinginden sonra DP, sinema salonu önünde karşıt bir miting ile cevap vermiştir. Daha çok DP'nin Van'a olan hizmetleri, yapılan hava alanı pisti, açılan 130 köy okulu ve yapımı devam eden sekiz köy okulundan bahsedilmiştir. DP döneminde köylere ve köylülere yapılan hizmetler ise yine DP'nin seçim malzemesi olmuştur³⁴⁶. Siyasi partiler seçim propagandasının son günü olması sebebiyle 23 Ekim Çarşamba saat 17:00'a kadar tüm açık hava toplantılarını ve faaliyetlerini tamamlamıştır³⁴⁷.

Seçim hazırlıklarına bakıldığında Eylül ayında seçim kütükleri asılmıştır. Merkez ilçeye bağlı köy ve nahiyelerde görev alacak seçim sandık kurulları ise 24 Ekim'de görev yerlerine gitmiş, merkezde görev alacaklar da 25 Ekim'de görev yerlerine giderek hazırlıklarını tamamlamıştır. Seçimler 27 Ekim 1957'de büyük bir olgunluk havası içerisinde sona ermiştir. Herhangi bir sorunun yaşanmadığı seçimlerin ertesi günü yerel gazetelerden *Van Postası* şu haberi geçmiştir: *“Dün yapılan mebus seçimleri şehrimizde büyük bir olgunluk havası içerisinde sona erdi. Alınan son haberlere göre uzak köylerden gelmeyen birkaç sandığa rağmen Van'daki seçimleri CHP kazandı. Kesin netice şimdiye kadar merkeze gönderilmeyen birkaç sandık geldikten belli olacaktır. CHP adayları DP adaylarından 8000 bin rey fark ileri durumdadır.”*³⁴⁸

Seçimlerden bir gün sonra açıklanmayan ve henüz açılmayan 26 sandığa rağmen Van'da seçimin galibi CHP olarak belirlenmiştir³⁴⁹. Kesin sonuçların açıklanmasından sonra Van'da CHP'nin seçimi kazandığına dair iddia doğrulanmıştır. Kesin sonuçlara göre Van'da 1957 seçimlerinde 65.756 kayıtlı seçmenden 53.583 seçmen oy kullanmış; katılım oranı %81,5 olarak gerçekleşmiş³⁵⁰; kullanılan oylardan CHP 29.950 tanesini alırken DP 22.266 tanesini almıştır. CMP ise pek varlık gösterememiş; 53.583 oydan yalnızca 632 oy alabilmiştir. Bu sonuçlara göre CHP adayları Ferit Melen 178.849 oy³⁵¹, Tevfik Doğuşiker 30.15 oy³⁵², Sait

³⁴⁵ Polat, *a.g.m.* s.118.

³⁴⁶ *Aynı eser*, s.118.

³⁴⁷ *Van Postası*, 24 Ekim 1957.

³⁴⁸ *Van Postası*, 28 Ekim 1957.

³⁴⁹ *Van Sesi*, 28 Ekim 1957.

³⁵⁰ Polat, *a.g.e.* s.120.

³⁵¹ Ferit Melen hem Ankara hem Van milletvekili adayı olmuş, seçildikten sonra ise tercihini Van milletvekilliğinden yana kullanmıştır. Pınar, *a.g.m.* s.50.

³⁵² *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2501.

Erdiñ 29.913 oy³⁵³, Abdülhakim Arvas 30.015 oy³⁵⁴ ve Abdülvehap Altınkaynak 29.840 oy³⁵⁵ olarak milletvekili seçilmişlerdir. Seçimler 27 Ekim’de yapılmış TBMM ise 1 Kasım itibari ile toplanmıştır. TBMM’nin çalışmalarına başlaması ile Van’daki bu seçimin galipleri Ferit Melen, Abdülhakim Arvas, Sait Erdiñ ve Tefvik Doğuşiker 30 Ekim’de Ankara’ya gitmek üzere Van’dan ayrılmış ve çalışmalarına başlamıştır³⁵⁶.

Gerek seçimler sırasında gerekse seçimlerden sonra ülke genelinde bir karmaşanın hâkim olduğundan bahsetmek mümkündür. 1957 seçimlerinde ülke genelinde ciddi olaylar ve olaylara sert müdahaleler gerçekleşmiştir. Seçim sırasında yaşanan olayları önlemek amacıyla Menderes ile İnönü arasında telefon görüşmesi de gerçekleşmiştir. Bu kaos ortamı aynı zamanda DP döneminin bitişinin ilk adımları olmuştur³⁵⁷. Seçimler sırasında yaşanan bu gergin ortama rağmen Van’da seçimlerin güven ortamı içerisinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Van’da herhangi bir olay yaşanmamış sadece seçimlerden sonra Başkale’de kavga çıktığı ve bu kavga sırasında 16 kişinin yaralandığı tespit edilmiştir³⁵⁸.

Van açısından seçimler değerlendirildiğinde, CHP için tam bir zafer, DP açısından ise tam bir hezimettir. Van için belirlenen beş milletvekillin tamamını CHP aldı. Halbuki bir önceki seçim dönemi belirlenen dört milletvekilinin tamamını DP almıştı. 1957 Seçimlerinde ülke genelinde DP’nin güç kaybettiği görülmüş; fakat Van’da seçmenin yaşadığı keskin dönüşü ve de DP’nin güç kaybını ülkenin her yerinde görmek mümkün değildir.

DP’nin Van’da yaşadığı oy kaybını birden fazla nedene bağlamak elbette daha doğru olacaktır. Tek Parti Dönemi’nde Van, ihmal edilen Doğu Anadolu şehirlerinden biriydi. I. Dünya Savaşı sırasında uğradığı işgal yıkılmasına sebep olmuştu. Bu süreci Millî Mücadele takip etti. Dönem dönem bölgede, çeşitli isyanlar ve askerî müdahaleler de yaşandı. Cumhuriyet ilân edildiğinde ise Van’ın ekonomik kalkınmasına yatırım yapacak güçte değildi. Siyasi partilerin teşkilatlarını kurması ve Van ile ilgilenmesi dahi, çok partili hayata geçilmesi ile oldu. Böyle bir ortamda DP’nin iktidara gelmesi ve toprak sahipleri ile köylüye yatırım yapması Van’ın ilgisini cezbedi. İlk iktidar döneminde DP, Van’ın problemlerini çözmeye yönelik ciddi politikalar yürüttü. Van’a cumhurbaşkanı ve başbakan bizzat ziyaretlerde bulundu. 1950’li yıllardan itibaren alınan yardımlar; DP’nin köylüye, aşiret reislerine, cemaat liderlerine ve

³⁵³ TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:2502.

³⁵⁴ TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:2500.

³⁵⁵ TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası, Sicil No:2499.

³⁵⁶ Van Postası, 31 Ekim 1957.

³⁵⁷ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, s.301-302.

³⁵⁸ Cumhuriyet, 31 Ekim 1957

devlete küstürülmüş kesime gösterdiği ilgi Van'da güç kazanmasını sağladı. Bu politikalar çerçevesinde 1950 seçimlerinde, DP üç milletvekilinden birini aldı. 1954 seçimlerinde DP'nin ülke genelindeki olumlu politikaları Van'daki dört milletvekilinin tamamını almasını sağladı. 1957 seçimlerinde baş gösteren ekonomik sıkıntılar, köylüye ve aşiret reislerine desteğin azalması, DP'nin vadettiklerinden çok azını yapması³⁵⁹, CHP'nin Doğu Anadolu politikasında değişime gitmesi, Ferit Melen gibi önemli isimlerin Van'da CHP adına yaptığı çalışmalar, CHP'nin yerel basın ile olan yakın ilişkisi DP'nin Van'da kaybetmesine sebep oldu.

DP'nin seçimleri kaybetmesinden sonra da Van'da faaliyetleri devam etmiştir. 27 Mayıs askerî darbesine kadar, Van'da DP'ye hâlâ aktif bir şekilde katılımın olduğunu görmek mümkündür. DP Van Teşkilatı da eski milletvekilleri ile birlikte Van'da çalışmalarına devam etmiştir. IX. ve X. Dönem Milletvekillerinden Kemal Yörükoğlu, Muslih Görentaş ve Şükrü Kösereisöğlü'ndan müteşekkil Van heyeti, 13 Nisan 1958'de Adnan Menderes ile görüşmüş ve şehrin sorunları hakkında çözüm talebinde bulunmuştur³⁶⁰.

---

³⁵⁹ Avşar Erkan, *a.g.m.*, s.221.

³⁶⁰ *Van Sesi*, 14 Nisan 1958.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEMOKRAT PARTİ VAN MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

3.1. Muhlis Görentaş

3.1.1. Hayatı

Muhlis Görentaş 1923'te Van'ın Gevaş ilçesinde oldukça büyük bir nüfusa sahip olan Görentaş aşiretinin bir mensubu olarak dünyaya geldi³⁶¹. Babası Abdülhadi Bey, annesi Naciye hanımdır³⁶². Görentaş aşiretinin nüfuzu sayesinde, daha erken yaşlarında (24-25 yaş) Gevaş Belediye Başkanlığına seçildi. Siyasi hayatına CHP içerisinde başladı; DP ile ilişki kurarak daha sonra Gevaş DP İl idare Kurulu Başkanlığına seçildi. 1954'te ise milletvekilli oldu. Muhlis Görentaş'ın ailesinin bölgede oldukça sayılan ve sevgi duyulan bir aile olması, Görentaş'ın başarılarında önemli bir faktör oldu. Ailesi çiftçilik ve ticaretle uğraşmıştır.

Ortaokulu Gevaş'ta 1942'de tamamladı ve eğitim seviyesi ortaokul ile sınırlı kalarak kendisi de ailesi gibi çiftçilik ve ziraat ile uğraştı. 1943'te 20 yaşındayken 1944'e kadar Gevaş Belediyesi Katipliği ve Belediye Ofis Muhasipliği görevlerinde bulundu. 1944 ile 1947 yılları arasında askerlik vazifesini yerine getirmiştir³⁶³. Askerlikten döndükten sonra CHP adayı olarak Gevaş Belediye Başkanlığına seçildi; görevini yaklaşık iki dönem olarak 1954'e kadar devam ettirdi. Aynı dönemde Tarım Kredi Kooperatifinde ve Kızılay'da aldığı görevlerin yanı sıra Göçmenler Yardım Cemiyetleri başkanlığı görevi de yürüttü³⁶⁴.

Belediye Başkanlığı görevi sırasında DP ile ilişki kurarak faaliyetlerini DP içerisinde yürütmeye karar verdi. 1951'de Belediye Başkanlığının yanı sıra DP Gevaş İlçe İdare Kurulu Başkanlığı da yaptı. Görentaş'ın DP içerisinde 1951'de başlayan faaliyetleri DP iktidarı boyunca devam etti. Bu ilişki 1954'te Muhlis Görentaş'ın milletvekilli seçilmesini sağlayan önemli bir faktördür. Özellikle DP Van Merkez Teşkilatı'nın yapılanmasında oldukça etkili oldu. Kurul toplantılarında genellikle Kurul Başkanlığı görevlerini üstlendi ve birçok defa Van'da DP adına sözcülük görevini de o yürüttü.

X. Dönem DP Van Milletvekili olarak 1954'te Meclise giren Görentaş, Meclis içerisinde faaliyetleri ve çalışmaları ile sık sık görülebilen bir isim değildir; fakat Van'ın su ve yol problemlerinin çözümü için gayret etti. 1954-1957 yılları arası milletvekilliğinden sonra

³⁶¹ Yıldırım, *TBMM Albümü*, s.675.

³⁶² *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2197.

³⁶³ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2197.

³⁶⁴ Yıldırım, *TBMM Albümü*, s.675.

XII. XIII. XV. XVI. Ve XVIII. dönemlerde de milletvekilliğine seçildi. Bu süreçte, Dünya Parlamentolar Birliği üyeliği ve TBMM Başkanlık Divanı Kâtip üyeliği gibi bazı önemli görevleri de üstelendi.³⁶⁵.

X. Dönem milletvekilliğinden sonra XI. Dönem (1957-1960) seçimlerinde yeniden DP'den aday oldu fakat CHP'nin Van'da DP'ye karşı faaliyetlerini artırması sebebiyle milletvekilli seçilemedi. Bu süreçte de Van'da DP içerisindeki faaliyet ve çalışmalarına devam eden Görentaş, DP ile ilişkisini DP iktidarı boyunca devam ettirdi.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra idarenin sivilleşmesi ile DP seçmenini kazanmaya çalışan yeni siyasi partiler kuruldu. Bu partilerden biri de Yeni Türkiye Partisi (YTP)'dir. Muslih Görentaş, DP'den sonra siyasi faaliyetlerini YTP aracılığı ile yürüttü ve 1961'de YTP İl İdare Kurulu'nda yer aldı³⁶⁶. 1961 seçimlerinde YTP Van Milletvekili adayı olarak girdiği seçimleri kazanıp XII. Dönem (1961-1965) Van Milletvekili oldu. Bir sonraki seçim dönemi de aday olan Görentaş, XIII. Dönem (1965-1969) YTP Van Milletvekili olmayı başardı³⁶⁷. 1973'te YTP'nin kendisini kongre kararı ile fesih etmesi sonucu Muhlis Görentaş, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) içerisinde siyasi faaliyetlerini yürüttü; bu parti bünyesinde aday olduğu 1973 seçimlerinde XV. Dönem (1973-1977) Van Milletvekili olarak meclise girmeyi başardı³⁶⁸. Bir sonraki seçim döneminde de siyasi parti değiştirerek Milli Selamet Partisi'nden (MSP) aday oldu ve 1977'de yapılan seçimlerde başarılı olarak XVI. Dönem (1977-1980) MSP Van milletvekili olarak meclise girdi³⁶⁹. Görentaş, 1980 askerî darbesinden sonra da siyasi faaliyetlerine devam etti. Anavatan Partisi'nin (ANAP) kuruluşu ile ANAP'a geçmiş; 1991'e kadar siyasi faaliyetlerini bu parti vasıtası ile yürüttü. 1987'de yapılan genel seçimlerde Görentaş, ANAP Van milletvekili adayı olup seçimleri kazanarak XVIII. Dönem (1987-1991) ANAP Van Milletvekili olarak meclise girmeyi başardı³⁷⁰.

Görentaş, 1991 yılına kadar Cumhuriyet Dönemi'nin ve ömrünün büyük bir kısmını siyasetle uğraşarak geçirdi. X, XII, XIII, XV, XVI, XVIII. Dönemlerde milletvekili seçilmesiyle toplamda 6 dönem meclise girmeyi başardı. Sırası ile CHP, DP, YTP, CGP, MSP ve ANAP olmak üzere toplam 6 farklı siyasi partide aktif siyaset yaptı.

³⁶⁵ Yıldırım, *TBMM Albümü*, s.675.

³⁶⁶ Abdullah Kutalmış Yalçın, "Türk Siyasi Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)", *Gaziantep University Journal Of Social sciences*, (20), S.4, 2021, s.2017

³⁶⁷ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2195.

³⁶⁸ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2195.

³⁶⁹ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2195.

³⁷⁰ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2195.

Medeni durumu bekar olan Muhlis Görentaş, 1 Mayıs 1977 yılında emekliye ayrıldı ve 17.08.2004 tarihinde hayatını kaybetti³⁷¹.

3.1.2. Faaliyetleri

X. Dönem Milletvekilliği görevi süresince birden fazla kez Dahiliye ve Geçici Encümenliklerine seçilmiş; buna ek olarak TBMM Riyaset Divanı Katipliği görevinde bulunmuştur³⁷². Diyarbakır Lice kasabasının yerinin değiştirilmesi hakkındaki layihada (20. V. 1955 tarihinde 6610 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.) Muvakkat Encümen azası olarak seçilmiştir³⁷³. Aydın, Balıkesir, Bilecik, Edime, Eskişehir, Kırklareli ve Konya vilâyetlerinde 1955- 1956 yıllarında tabii afetlerden zarar görenlere yapılacak yardım hakkındaki layihada (22. VI. 1956 tarihinde 6746 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.) Muvakkat Encümen azası olarak görev yapmıştır³⁷⁴. Son olarak ise Giresun (Doğan Köymen) Gıda maddeleri Türk Anonim Ortaklığı (TAO) kanunu teklifinde de (20. VI. 1956 tarihinde, sahibi tarafından geri alındı.) Muvakkat Encümeni azası seçilmiştir³⁷⁵.

X. Dönem Milletvekilliği sırasında TBMM’de Muhlis Görentaş’ın faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Meclis içerisinde aktif bir çalışma yürüttüğünden bahsetmek mümkün değildir; toplamda 1 teklifi 1 tanede meclis konuşması bulunmaktadır.

Görentaş’a ait söz konusu teklif çiftçilerin desteklenmesine yöneliktir: “*Van Mebusu Muslih Görentaş’ın, Hayvanlar Vergisi Kanununun kaldırılmasına dair (kanun teklifi (2/246) (Ziraat, Maliye ve Bütçe Encümenlerine)*”³⁷⁶söz konusu kanun teklifi mecliste görüşülmesinden sonra Dahilî Nizamnamenin 69. maddesine uygun olmadığı gerekçesi ile hükümsüz kalmıştır.

Bir meclis konuşmasından da bahsettiğimiz Görentaş’ın konuşması Van’a yönelik bazı sorunların tespitine ve gerekli hassasiyetin gösterilmediğine yöneliktir. Özellikle Van’ın uzun süredir ihmal edilen su ve yol meselleri konuşmanın temelini oluşturmakla birlikte şu şekildedir: “*Muhterem arkadaşlar; Nafia Vekâletinin bilhassa 1950’den beri vatan sathındaki hummalı çalışmasını muhalif ve muvafık aklı selim sahibi her vatandaşın takdir etmemesine imkân yoktur. Memleketimizin en sarp kayalık bölgelerine dahi bugün motorlu vasıtalar rahatça gitmek imkânı sağlanmıştır ki; buralarda Devlet Demiryolları, Devlet Karayolları*

³⁷¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)*, C.II, Ankara, s.920.

³⁷² İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)*, C.I, Ankara, s.216.

³⁷³ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)*, C.IV, Ankara, s.3693.

³⁷⁴ Aynı eser, s.3699.

³⁷⁵ Aynı eser, s.3707.

³⁷⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9/27, s.223.

*değil, Devlet Katır Yollarına bile tesadüf etmek gayrimümkündü. Bunun gibi sulama, baraj ve içme suları dâvaları da aynı tempo ile yürütülmüştür*³⁷⁷. DP'nin Van'a yaptığı yatırımlarla ilgili uzun uzun yaptığı konuşmalarda çoğunlukla yol ve su meselelerinden bahsetmiştir. Şehirleşme ve ulaşım ağlarının gelişmiş medeniyetlerin göstergesi olduğundan bahisle DP döneminde yapımına başlanan Muş-Van-Kutur demiryolunun Van ekonomisi üzerinde durmuş; bu demiryolunun komşumuz İran ile olan ticarete geliştireceğinden dolayı Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkıyı anlatmıştır. Konuşmasında, bahsi geçen tren yolunun Bağdat Paktı İş Birliği Programına alınması halinde bütçeye sağlayacağı faydanın boyutları istatistikî bilgilere dayanılarak verilmiştir. Bu kadar büyük bir projenin elbette aksaklıklarının da olabileceği düşüncesiyle Van'da yol açtığı problemlerden bahseden Görentaş, yatırım için gerekli desteğin kısıtlı tutulmasının projenin aksamasına sebep olduğuna dair sitemde bulunmuştur. Ayrıca konuşmasını yapılan yatırımların yol açtığı problemden biri olan kuraklık meselesiyle ilgili şu sözlerle tamamlamıştır: *Havasor ovası denen muazzam bir ovayı Sübyan Bey arkının temizlik ve inşaatı; Cumhuriyetin ilânından beri ele alınmış, her sene ihaleye çıkar. Talip zuhur etmez, ertesi sene yine programa alınır ki, yarı inşaatına yüz binlerce lira sarf edilmiş olup tamamen heder olduğu gibi, birkaç sene evveline kadar yemyeşil olan 13 pare köy bu yüzden bugün kupkuru bir çöl haline gelmiş, meskûnu bulunan binlerce vatandaş göç etmek zoruyla karşı karşıyadır*³⁷⁸. Görentaş'ın konuşması ve ricalarından sonra konu hakkında gerekli hassasiyetin gösterileceğine yönelik yetkililerden olumlu mesajlar alınmış; Van'ın çeşitli sebeplerden ortaya çıkan temel sorunlarına yönelik çözüm Görentaş sayesinde aranmıştır.

Görentaş'ın meclis faaliyetlerine bir teklif ve konuşmasının yanı sıra yapılan oylamalarda nasıl bir yol izlediğine bakıldığında, 5545 sayılı milletvekilli seçimlerinin bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun görüşmelerinde yapılan oylamada, Hilmi Durmaz ile birlikte rey kullanmamayı tercih etmiştir³⁷⁹. 1955'te kurulan IV. Menderes Hükümeti ile ilgili yapılan oylamada diğer üç Van Milletvekili gibi güven oyu kullanmıştır. Kocaeli'ne bağlı Sakarya ilçesi ve Adıyaman'ın il olması ile ilgili yapılan oylama da ise evet reyi kullanmıştır.

İktidar- Ana muhalefet partileri olması sebebiyle CHP ile DP arasında 1954-1957 yılları boyunca sık sık gerginlik çıktığı görülmektedir. Muhlis Görentaş 'da bu mücadele sırasında yaşından dolayı bir tartışmanın odağına taşınmıştır. CHP'liler tarafından Görentaş'ın

³⁷⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17/47, s.923.

³⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17/47, s.923.

³⁷⁹ Binark, a.g.e, C.I, s.628.

milletvekilliği için gereken 30 yaş şartını yerine getirmediği gerekçesi ile meclise itirazlarda bulunmuş; YSK'daki dosyasının incelenmesi ile bu sorun aşılmıştır³⁸⁰.

Görentaş, 1954-1956 yılları arasında kendi seçim bölgesi olan Van'da, TBMM'de takip ettiğinden daha aktif bir siyaset izledi. Van'da sık sık ziyaretlerde bulunarak halkın ilgisini ve desteğini kazanmaya çalıştı. Bu ziyaretleri sırasında halkın sorunlarını da dinleme ve halkı anlama yolunu tercih etti. 15 Ekim 1953'te 185 kişinin katılımı ile gerçekleşen DP'nin Van İl Kongresine katılarak Kongre Başkanlığı yaptı. Kongrede etkili bir konuşma yapan Görentaş, CHP'ye karşı sert bir üslup takınmış ve özellikle Van CHP İl Teşkilatını topa tutmuştur.³⁸¹ Altı dönem boyunca milletvekili seçilmesinde kongrelere gösterdiği aktif katılımlar ve halka karışarak problemleriyle ilgilenmesi oldukça önemlidir.

Görentaş, yine milletvekilliği sırasında DP müfettişi Ömer Sanaç, Van milletvekillerinden Hilmi Durmaz ve Hamit Kartal ile birlikte Eylül 1956'da nahiye, köy ve kazalarda ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretler sırasında seçmenler ile yakın temasa geçmiş; bizzat akrabalarının da içinde yer aldığı binlerce CHP'li ve Türkiye Köylü Partili (TKP) DP'ye dahil oldu³⁸². Van İl Teşkilatı'nın her daim güçlü kalmasına oldukça önem vermiştir.

XI. Dönem milletvekili adayları olan Görentaş, 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP adayı olarak milletvekilliğine seçilemedi. Fakat İl Teşkilatı ile olan ilişkisini koparmayarak Van'da aktif bir siyaset takip etmeye devam etti. 26 Eylül 1958'de eski DP Van Milletvekili olarak Van'a tamamen döndü³⁸³. Parti içerisinde etkinliği fazla olan Görentaş, 1958'de yanında X. Dönem DP milletvekili Kemal Yörükoğlu ve Şükrü Kösereisioğlu ile birlikte Adnan Menderes'i ziyaret etti. Van hakkında bazı bilgiler vererek Van'ın geri kalmışlığı, özellikle hidroelektrik ve içme suyu meseleleri hakkında çözüm talep etti; sorunların çözümü hakkında destek sözü aldıktan sonra ise yanındaki heyetle birlikte Van'a döndü³⁸⁴. Görentaş, DP'li seçmen için etkili bir hamle yaparak XII. Dönem için destek kazanmaya çalıştı. Yürüttüğü çalışmalar ve gösterdiği çaba bir sonraki seçim döneminde tekrar milletvekili seçilmesini sağladı

1957 Seçimlerinden sonra niye milletvekili seçilmediği ile ilgili özeleştirisi de yapan Görentaş, Eylül 1958 yılındaki DP Vilayet Kongresinde Gevaş temsilcisi ve eski milletvekili olarak 1957'de kaybedilen seçimi değerlendirmiştir. Halkın bizzat sorunları ile ilgilenen ve

³⁸⁰ Aynı eser, s.1243.

³⁸¹ Van Postası, 16 Ekim-17 Ekim1953.

³⁸² Van Postası, 4 Eylül 1956.

³⁸³ Van Postası, 27 Eylül 1958.

³⁸⁴ Van Sesi, 14 Nisan 1958.

çözüm öğretmeye çalışan bir milletvekilidir. Seçim bölgesi olan Van'ın büyük çoğunluğu çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştığı için Görentaş da genellikle bu alana yönelik sorunlara yönelik faaliyet yürütmekteydi.

3.2. Kemal Yörükoğlu

3.2.1. Hayatı

Kendisinin ifadesi ile Hicri 1322, Miladi Takvime göre 1904-1905 yılında Van'da doğdu³⁸⁵. Fakat bazı kaynaklarda ise 1906 Van Erciş doğumlu olarak geçmektedir. Van'ın Cumhuriyet Mahallesi nüfusuna kayıtlı olup;³⁸⁶ babası Ömer Şefik, annesi Fatma hanımdır.³⁸⁷ 3 Eylül 1937'de Nahide (1921) hanımla evlendi. Canan, Selma, Betül ve Adil adında 4 çocuk babasıdır.³⁸⁸

Ortaokulu Bursa'da bitirip 1928'de İstanbul Lisesi'nden 1931'de ise İstanbul Hukuk Fakültesinden derece ile mezun oldu. Az düzeyde Fransızca da bilen Yörükoğlu Hukuk Fakültesi mezunu olup uzun süre savcı ve hakimlik görevlerini icra etti³⁸⁹.

Çalışma hayatına Müskirat İnhisârları Genel Müdürlüğü Şarap Şubesi kayıtçısı olarak başladı. 1932'de Çerkeş Cumhuriyet Savcılığına atanarak görev yerinde hizmete başladı. 14 Nisan 1934 tarihinde Alaca savcılığına atandı. Bu görevde iken askerlik görevini yapmak üzere ayrılıp ilk kıta hizmetini görmek için 9 Mayıs 1934'te Selimiye'de 16.P.A.Hz. Kıtasına katıldı. 1 Kasım 1934'te Yedek Subay Okuluna girdi. 1 Mayıs 1935'te asteğmen, 1 Kasım 1935'te teğmen oldu. Son altı aylık hizmetini 31 Ekim 1935'te 41. Tümen, 93. Piyade Alayı, 3. Bölükte tamamlayarak askerliğini bitirip 2 Kasım 1935'te eski görevine döndü³⁹⁰.

Karaburun savcılığına 22 Ocak 1937'de, Ekim 1938 'de ise Van Cumhuriyet Savcılığına tayin edildi. 1945'e kadar memleketi olan Van'da yedi yıl görev yapmış; buradaki görevi sırasında bu bölgeyi yakından tanınması ilerde Van'dan milletvekilliğini tercih etmesinde oldukça etkili olacaktır. Van'daki görevi sırasında hem Van'ın I. Dünya Savaşı'ndan kalma harabesini hem de *Muğlalı Olayı* gibi bazı kritik olayları deneyimleyerek gördü. Bu olaylar, Yörükoğlu'nun milletvekilliği sırasında TBMM'deki faaliyetlerini belirledi.

³⁸⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.325.1343.1-4.

³⁸⁶ Yıldırım, *TBMM Albümü*, s.675.

³⁸⁷ Aynı eser, s.675.

³⁸⁸ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.VII, Ankara, s.444.

³⁸⁹ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No: 1702.

³⁹⁰ Öztürk, *a.g.e.*, C.VII, s.444.

Van'daki yedi yıllık görev süresinden sonra Şubat 1945'te Isparta Cumhuriyet Savcılığına tayin edildi³⁹¹. Van ve Isparta'daki Savcılık görevlerinden sonra Gümüşhane Hakimlik görevine getirilmiş; daha sonraki görev yeri Kırşehir Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı oldu³⁹². İlk defa meclise Gümüşhane'den girmesinde Gümüşhane'de görev yapmış olmasının etkisi vardır; fakat siyasetle ile ilişkisi Isparta'daki savcılık görevi sırasındadır.

Yörükoğlu'nun siyasete atılması ilk defa CHP ile Isparta'da görevi devam ederken oldu. 1946 seçimlerinde Van'dan CHP milletvekili adaylığı olmak istedi hem memleketi hem de yedi yıllık görev yeri olması sebebiyle Van'dan aday olmayı tercih etti fakat CHP tarafından aday gösterilmedi³⁹³. Aday olarak belirlenmese de siyasetle olan ilişkisini devam ettirdi; DP Teşkilat yapısı içerisinde yer almaya başladı. Bir sonraki seçim döneminde (1950-1954) Kırşehir Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı görevinden istifasından sonra Gümüşhane DP milletvekili adaylığı oldu. Yapılan 1950 Seçim sonuçlarına göre DP'nin Gümüşhane'de tamamını aldığı altı milletvekillinden biri olarak 35. 907 oyla DP listesinden Gümüşhane Milletvekilliğine seçilerek IX. Dönem Gümüşhane Milletvekili olarak meclise girdi³⁹⁴.

Gümüşhane milletvekilliği sırasında Gümüşhane'nin yanı sıra memleketi olan Van ile yakından ilgilendi ve sık sık ziyaretlerde bulundu. Meclis faaliyetlerine bakıldığında gayretli ve sorunlara çözüm bulmaya çalışan bir milletvekili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle yeni kanun tasarılarının görüşülmesi ve değiştirilmesi gibi meselelerde hukukçu olması sebebiyle ön plana çıkan bir milletvekili oldu. IX. Dönem boyunca gösterdiği çaba bir sonraki seçim döneminde tekrar seçilmesini sağladı. 1954-1957 seçimlerinde Van'da DP listesinden aday gösterilerek milletvekilliğine seçildi. Son milletvekilliği X. Dönem Van DP milletvekilliğidir³⁹⁵. Faaliyetleri kısmında ayrıca üzerinde durulan bu dönem boyunca meclis tartışmalarında ismini sıkça geçmektedir.

Yörükoğlu, 1957 seçimlerinde, DP listesinden Van'da milletvekili adaylığı oldu; milletvekilliği sırasında gösterdiği çabaya rağmen milletvekilliğine seçilemedi. Bu dönemde CHP'nin Van'da izlediği aktif çalışmalar, seçimlerin CHP lehine sonuçlanmasını sağlamış; milletvekillerinin tamamını CHP almıştır. 1957'den sonra da Van DP Teşkilatında

³⁹¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.325.1343.1-4.

³⁹² Yıldırım, a.g.e, s.675.

³⁹³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01.325.1343.1-4.

³⁹⁴ Nermin Zahide Aydın, "Gümüşhane'de Milletvekili Seçimleri (1946-1950)", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), S.2, 2019, s.273.

³⁹⁵ Güner Sarısözen, *D.P. Milletvekili Albümü (1946-1950)*, Ankara, s. 365.

faaliyetlerine ve çalışmalarına devam etti. DP ile olan ilişkisini 27 Mayıs Askeri Müdahalesine kadar sürdürdü.

Yörükoğlu, milletvekilliği sona erdikten sonra hukukçu olarak mesleğine geri dönerek serbest avukatlık yaptı. Özellikle 1961'de yapılan *Yassıada Yargılamaları* sırasında tutuklanan ve dostluğu devam eden Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı'nın savunma avukatlığını yaptı³⁹⁶. Bu süreçte siyaset ile bağlarını tamamen koparmayan İzzet Akın ile birlikte 1961'de kurulan Yeni Demokrat Parti'nin (YDP) kurucuları arasında yer aldı. Partinin kısa süre sonra kendiliğinden dağılması ile Yörükoğlu'nun da siyasi hayatı sona erdi³⁹⁷.

Uzun yıllar çeşitli hizmetlerde bulunan Yörükoğlu, 21.05.1969 tarihinde hayatını kaybetti ve Cebeci'deki Asrı Mezarlığında toprağa verildi³⁹⁸.

3.2.2. Faaliyetleri

3.2.2.1. IX. Dönem Meclis Faaliyetleri

Kemal Yörükoğlu, Meclis'e ilk defa 1950 seçimlerinde DP'den seçilerek girmiştir. IX. Dönem milletvekili olarak aktif bir çalışma yürütmüş ve konuşmaları ile sık sık meclis gündeminde kendisine yer bulmuştur. Seçimlerden hemen sonra seçimlerin güvenilirliği ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Yörükoğlu, 1950'de Ordu milletvekillerinin seçim tutanaklarını inceleme komisyonunun raporunu incelemek münasebetiyle konuşma yapmış, seçime hile karıştırılıp karıştırılmadığı ile ilgili inceleme yapılmasının zorunluluğu üzerinde durmuştur³⁹⁹.

Yörükoğlu, ilk milletvekillik dönemi (1950-1954) olmasına rağmen meclis faaliyetleri ile takdire şayan bir performans göstermiştir. Bu süreçte *Bütçe Komisyonu*'nda çalıştı. Doğu illerindeki asayişsizlikten söz eden *Ulus Gazetesi*'ndeki yazı, mahkeme zabıt kâtipliğinin özel meslek durumuna getirilmesi, Bayburt ve Kelkit bölgesinde şeker fabrikası kurulması, Van'da ilköğretimin durumu ve şeker satışları konularında toplam dört tane sözlü sorusu; Genel Kurulda ise farklı 30 konuda toplam 87 konuşması vardır⁴⁰⁰. IX. Dönem boyunca Adnan Menderes hükümeti için yapılan iki güven oylamasında da evet yönünde rey kullanmıştır⁴⁰¹.

Yörükoğlu'nun sözlü sorusu Hüseyin Cahit Yalçın'ının *Ulus Gazetesi*'nde "*Bir Vicdan Meselesi*" başlığı ile yayımlanan yazısı üzerinedir. Hüseyin Cahit Yalçın, Doğu illerindeki silah

³⁹⁶ Berat Alacı, "Demokrat Parti Balıkesir Mebusu İbrahim Sıtkı Yırcalı'nın 27 Mayıs Sonrası Yargılanması: Anayasayı ihlal Davası", *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.49, 2020, s.73.

³⁹⁷ Yeni Demokrat Parti, *Yeni Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara, s.23.

³⁹⁸ Yıldırım, a.g.e, s.675.

³⁹⁹ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, 1/21, s.590-591.

⁴⁰⁰ Öztürk, a.g.e, C.VII, s.445.

⁴⁰¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.I, Ankara, s.346.

kaçakçılığı yapıldığını, mal ve can güvenliğinin olmadığına yönelik yazısı DP’li milletvekilleri tarafından tepkiye sebep olmuştur. Van milletvekillerinden Kemal Yörükoğlu ve İzzet Akın, konuyu açıklığa kavuşturmak için cevaplanmak üzere birer sözlü soru sormuştur. Yörükoğlu’nun da dahil olduğu ve tartışmalara konu olan yazıya yönelik sözlü sorular, Devlet Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından cevaplanmıştır. Yörükoğlu’na ait söz konusu soru şu şekildedir:

“1. Memlekette, umumi efkârı endişeye sevk ve vatandaş huzurunu bozacak mahiyette ciddî bir asayişsizlik var mıdır?

2. Doğu vilâyetlerimizde herhangi bir şuriş ve hattâ isyana delâlet eden en ufak bir hareket veya emare var mıdır ve böyle bir şey müşahe de edilmiş midir?

3. Doğulu vatandaşların şehirde, kasabada, köyde ve hattâ tarlada pürsilâh dolaştıkları ve buna rağmen idarenin ve dolayısıyla zabitanın demokrasi var diye lâkayit kaldığı ve müsamaha gösterdiği iddiası varit midir?

4. Doğu vilâyetlerimize İran'dan silâh ve hattâ makineli tüfek girdiği iddiası varit midir? Bilhassa doğulu vatandaşların millî hislerini ve vatanseverlik duygularını rencide eden ve makale sahibi tarafından iddia edildiği veçhile (ve zaten doğu taraflarında şimdi bu idare zamanında değil öteden beri yapılan tahrikler, silahlanmalar gizli hazırlıklar hepimizin malûmudur) sözlerinde bir hakikat payı var mıdır?

5. Makale sahibinin iddia ettiği gibi hakikaten şarkta iktidarla beraber hepimizi anarşiye sürükleyen ve Hükümet otoritesine açıkça meydan okuma vaka ve hareketi var mıdır?”⁴⁰²

İkinci sözlü sorusu ise Doğu Anadolu’da büyük bir eksiklik olarak görülen eğitim meselesi üzerinedir. Van ilinin 1950-1951 yılına dair eğitim faaliyetlerine dair ne düşünüldüğü Yörükoğlu tarafından sözlü soru olarak sorulmuştur. Sözlü soru Milli Eğitim Bakanı tarafından cevaplandırılmış ve meselenin üzerinde durulacağı kaydedilmiştir. Bir Vanlı olarak Gümüşhane DP milletvekili Yörükoğlu, 27 yıllık CHP döneminde Van’daki eğitim faaliyetlerini değerlendirildiği uzun bir konuşma yapmıştır. Söz konusu konuşmada CHP’ye karşı sert eleştiriler yapılmış, Yörükoğlu CHP döneminde Doğu Anadolu’ya karşı bariz bir ayrımcılık güdüldüğünü söylemiştir. Örneklerle desteklediği bu konuşmasında Van’ın CHP döneminde özellikle eğitim konusunda kaderine terkedildiğinden bahsetmiştir. Okul sayıları hakkında da bilgi veren Yörükoğlu, DP iktidara geçene kadar 500 köyü olan Van’da yalnızca

⁴⁰² Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.V, Ankara, s.6273.

51 okul olduğunu söylemiştir. Bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere Yörükoğlu'nun ilk milletvekillik döneminde Van'a ayrı bir hassasiyet gösterdiğini söylemek mümkündür⁴⁰³.

Yörükoğlu'nun TBMM'de üzerinde durduğu ve söz hakkı aldığı önemli meselelerden biri de af meselesidir. DP hükümeti kurması ile 1950'de bir genel af çıkarmış; söz konusu *Af Kanunu* görüşmelerinde, hangi suç ve cezaların affedileceği ise tartışma konusu olmuştur. Yörükoğlu bu görüşmeler sırasında özellikle siyasi suçluların affedilmesini; hile, zimmete para geçirme ve hırsızlık gibi suçların ise kesinlikle affedilmemesini istemiştir. Tecavüz suçlarıyla ilgili farklı bir bakış açısı sunarak sosyolojik durumun göz önünde bulundurulması gerektiğini, bazı evlilik ve boşanmaların yasal çerçevede olmadığı için tecavüz suçu olarak görüldüğünden bu suçların da affedilmesinin uygun olabileceğini savunmuştur⁴⁰⁴.

Adalet Bakanlığı'nın 1951 Yıllı Bütçesi münasebetiyle meclis kürsüsünde söz hakkı alan Yörükoğlu, hukukçu olarak yıllardır Adalet Bakanlığı'nın aksayan yönlerine temas etmiştir. Bu aksaklıklar hakimler gibi savcılara da güvencenin sağlanması ve hükümet baskısının yapılmamasıdır. Yargının bağımsızlığına yönelik bir çalışma yürütmüştür. Adalet Bakanlığı bünyesinde sağlıklı bir teftiş kurulunun olmadığı, yine Yörükoğlu'nun üzerinde durduğu bir konudur. Mevcut teftiş kurulunun sembolik olarak var olduğunu ya kaldırılmasının ya da düzenlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra hakimlerin kadro ve derece atlamasının neye göre yapıldığının ve sırası gelen hakimlere bunun açıkça bildirilmesini talep etmiştir. Son olarak mübaşirlerin haklarını güvence altına alan bir çalışmadan bahsetmiş; iki kişiden oluşan mübaşirlerin haklarının birbirinden farklı olmasının adaletli olmadığından yakınmış ve adaletin tesis edilmesini rica etmiştir⁴⁰⁵.

Yörükoğlu, 1951 Yıllı Gümrük Bakanlığı ve Gümrük Genel Müdürlüğü ile ilgili Bütçe görüşmelerinde gümrüklerin işlemediğine dair beyanda bulunmuş, gümrük sistemini kontrol etmekle görevli teftiş kurumuna kadro istenmesi yerine, ilgasını uygun gördüğünü belirtmiştir. Kaçakçılığın had safhaya ulaştığını ve devlete ciddi malî yük oluşturan teftiş kurumunun görevini yapmadığından yakınarak acil düzenleme talep etmiştir⁴⁰⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesinin (B) fıkrasının yorumlanması gerek olmadığına dair Maliye, Geçici ve Bütçe komisyonları raporları münasebetiyle yapılan meclis görüşmesinde Bütçe Komisyonunda görev alan Yörükoğlu,

⁴⁰³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 2/8, s.177-178.

⁴⁰⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1/22, s.64-606.

⁴⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5/48, s.475-476.

⁴⁰⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5/52, s.970-971.

komisyon adına söz almıştır. Tartışılan söz konusu madde, emekliye sevk yaşı olan 30 yıllık hizmet sonucunda, memurun resen emekli mi edilmeli yoksa takdirin idari kuruma mı bırakılması gerektiği meselesidir. Yörükoğlu, kanunun gerektirdiği gibi takdirin idari kurumda bulunduğu bu konuda değişikliğe lüzum bulunmadığına, ayrıca kanuna Danıştay'da itiraz hakkının da açık tutulması gerektiğine yönelik fikir sunmuştur⁴⁰⁷.

Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. Maddelerinin değiştirilmesine yönelik kanun ile ilgili meclis görüşmesinde Yörükoğlu söz almıştır. Söz konusu kanunda 141. Madde ile ilgili «Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile ortadan kaldırmayı hedef tutan veya» cümlesinin çıkarılmasına yönelik teklif sunulmuş ve bu mesele tartışılmıştır. Yörükoğlu ibarenin olduğu gibi kalması gerektiğini savunan ve düşünenlerden biridir. Bu cümlenin çıkarılmasının ırkçılığın önünü açabileceği endişesi taşıdığını dile getirerek cümlenin kalması yönünde oy kullanmamıştır⁴⁰⁸.

Yörükoğlu, IX. Dönem milletvekilliği sırasında çoğunlukla hukukçu olması ile ilgili kanun tasarıları ve değişikliklere yönelik meselelerle ilgilenmiş ve bunlara yönelik görüşmelerde söz hakkı almıştır. IX. dönem boyunca yaklaşık 30 farklı konu hakkında meclis faaliyeti olduğu görülmektedir. İlk milletvekilliği dönemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda oldukça başarılı ve gayretli bir milletvekili olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Ayrıca birçok komisyonda da aktif görev almış ve çoğu zaman komisyon adına Yörükoğlu söz hakkı almıştır. Özellikle üzerinde durduğu meseleler; emeklilik, adli çalışanların haklarının teslimi, adli işlerde aksayan yanların tespiti, kanun maddelerinin yorumlanması-açıklanması, kanun değişikliklerinde oluşabilecek sorunların tespiti, değişikliklerin Anayasaya uygunluğu, Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan aksaklıklar- eksiklikler, bütçe görüşmelerinde dikkat edilmesi gereken meseleler ve bütçedeki payının artırılması gerektiğini düşündüğü alanlara dikkat çekmek temel hizmetlerinin bazılarıdır.

Yörükoğlu'nun uzun uzun üzerinde durulmayan IX. Döneme ait diğer hizmetleri; basın özgürlüğü ile ilgili 36. Maddenin yorumlanması, Bayburt'a bir şeker fabrikasının kurulmasına dair kanun, Adalet Bakanlığı ile ilgili 1952 yılı Bütçe görüşmeleri, yasaklanan bazı ürünlerin yasaktan sonra ellerinde mal kalan esnafın zararına dair soru önergesi, *Cemiyetler Kanunu*'nun 33. ve 35. maddelerinin düzenlenmesine dair kanun, Doğu Anadolu'da asayişsizlikten şikayet eden *Ulus* gazetesi yazısına dair meclis görüşmesi, *Af Kanunu*'nun vergi cezaları ile ilgili maddesine yönelik meclis görüşmesi, *Türk Ceza Kanunu*'nun bazı maddelerinin düzenlenmesi

⁴⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7/77, s.286-289.

⁴⁰⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 10/11, s.313-314.

ve eklenmesi ile ilgili görüşmeler, *Emekli Sandığı Kanunu* ve emekli olacak olanlarla ilgili bazı görüşmeler, Yörükoğlu'nun aktif katılım sağladığı konulardır. Yörükoğlu, bahsi geçen meselelerin tamamı hakkında söz hakkı almış, bir kısmının belirleyicisi konumunda faaliyet yürütmüştür. Bu meselelerle ilgili kurulan bazı komisyonlarda da görev almış ve komisyon sözcülüğü yapmıştır. İlgilendiği meselelerden en dikkat çekici olanlardan bir tanesi de “*Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Adam Öldürme Cürümleri ve Failleri Hısımları Hakkında Uygulanacak Muameleye Dair 3236 Sayılı Kanun'un düzenlenmesine*” yöneliktir. Söz konusu kanun ile ilgili görüşmelerde kastedilen bölgenin Doğu Anadolu olması sebebiyle Yörükoğlu bir Vanlı olarak konuya dahil olmuştur. Bölge hakkında önemli bilgiler veren Yörükoğlu suçun şahsiliğine aykırı maddeler eklendiğinden bahsederek suç işleyenlerin aileleri ile birlikte başka bölgelere göç ettirilmesinin Anayasa'ya aykırılığından bahsetmiştir. Ayrıca Tek Parti Döneminde de uygulanan bu yöntemin bölgeye daha fazla acı çektireceğinden ve de çok ilkel bir yöntem olduğundan bahsederek aileleri de dahil eden ilgili maddenin eklenmemesi yönünde rey kullanmıştır⁴⁰⁹.

3.2.2.2. X. Dönem Meclis Faaliyetleri

Kemal Yörükoğlu'nun X. Dönem milletvekilliği boyunca TBMM'deki çalışmaları diğer Van milletvekillerinin çalışmaları ile kıyaslandığında en gayretli milletvekili olduğunu rahatlıkla söylenebilir. Birçok defa Bütçe ve Geçici Encümenliklerine seçilmiştir⁴¹⁰. X. Dönem milletvekili süresince meclis faaliyetlerinde üç teklifi, bir sözlü sorusu ve Genel Kurul'da 17 konuşması bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Yörükoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 78'nci maddesinin değiştirilmesi hakkındaki teklif görüşmelerinde (2. IV. 1956 tarihinde 6711 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.) Muvakkat Encümen azası seçilmiştir⁴¹¹. Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi görüşmelerinde de 1(5. V. 1957 tarihinde 6972 sayılı Kanunu olarak kabul edilmiştir) Muvakkat Encümen azası olarak görev yapmıştır⁴¹².

Meclis içerisinde yapılan oylamalarda, 4. Menderes hükümetinin kurulmasına yönelik oylamada güven oyu kullanmıştır. Kırşehir'in ilçe yapılması ile ilgili oylamada evet şeklinde rey kullanmış; Sakarya'nın ve Adıyaman'ın il olması ile ilgili görüşmelerde ise reyi evet yönündedir⁴¹³.

⁴⁰⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17/7, s.262-263.

⁴¹⁰ Binark, a.g.e, C.I, s.216.

⁴¹¹ Binark, a.g.e, C.IV, s.3708.

⁴¹² Aynı eser, s.3718.

⁴¹³ Binark, a.g.e, C.I, s.1044.

Hukukçu olmasından kaynaklı özellikle kanun değişikliklerinde veya yeni kanunların çıkmasında sürekli fikir belirtmeyi ihmal etmemiştir. Bu alanda ilk çalışmaları 30.06. 1954 tarihinde milletvekilliğinin ilk dönemlerinde Seçim Kanunu'ndaki değişiklik ile ilgili yaptığı çalışmalardır. DP tarafından bu dönemde Seçim Kanunu'nda yapılan düzenleme ile bir partiden aday yoklamasına katılan kişilerin seçilmemesi halinde, diğer partilerden aday olması ya da bağımsız aday olmaları etik dışı kabul edilmiş ve düzenleme yapılmak istenmiştir. Aynı şekilde devlet memurlarının milletvekili adaylığı olmadan ne kadar süre önce istifa etmeleri gerektiği yine tartışılan meselelerdendir. Konu hakkında Mecliste konuşma yapan Yörükoğlu: *“herhangi bir partiden aday gösterilmeyince başka partiye geçişin gayriahlaki olduğunu düşünüyorum. Fakat bağımsız adaylık ile ilgili aynı fikirleri taşıyorum. Bağımsız olarak milletvekili seçilen kimselerin parti programlarını benimsemeden partilere geçişini görüyoruz elbette fakat bunun yanı sıra partiden aday gösterilmedi diye bazı kimselerin bağımsız aday olmasını engellemek anayasaya aykırıdır”* şeklinde beyanda bulunduktan sonra bunu uzun uzadıya sebepleri ile açıklamıştır. Bunun yanı sıra devlet memurlarının adaylıktan ne kadar süre önce istifa etmeleri gerektiği ile ilgili düzenlemede, *Devlet Memurluk Kanunu* ile *Seçim Kanunu*'nun birbiri ile çeliştiğini ve ikisinin birbirine uygun olması gerektiğine dikkat çekmiştir⁴¹⁴. Bahsedilen milletvekili seçimleri hakkında 5545 sayılı Kanun değişiklikleri ile ilgili yapılan oylama da Van milletvekili Hamit Kartal ile birlikte evet yönünde rey kullanmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik ve yeni madde eklenmesine yönelik 1954 yılındaki görüşmeler sırasında Yörükoğlu söz hakkı alarak konu üzerine fikirlerini beyan etmiştir. Söz konusu kanunla *Ceza Kanunu*'nda, cezaların artırılmasına yönelik bir çalışma vardır; kanun oy birliği ile kabul edilmiş, fakat söz konusu kanundan önce işlenmiş, cezası kesinleşmemiş mahkumlarda eski kanunun uygulanması meselesi tartışılmıştır. Yörükoğlu'nun söz konusu kanun için teklifi, kanun çıkmadan önce işlenmiş fakat infazı henüz gerçekleşmemiş suçlularının cezalarının eski kanuna göre verilmesinin daha adaletli olacağı şeklindedir⁴¹⁵.

Yörükoğlu'nun dahili bulunduğu ve meclis konuşması yaptığı bir diğer mesele yine 1954'te *Seçim Kanunu* ve *Vilayet Kanunu*'ndaki düzenlemelerle ilgilidir. Bu dönemde seçimlerin hangi ayda yapılması gerektiği ile ilgili meclis görüşmesi yapılmıştır. Yörükoğlu'nun bu konuşmasında: *“Meclis, genel seçimleri Kasım ayında yapmaya karar vermiş, fakat sanırım mevsim şartlarını göz önünde bulundurmamıştır. Kasım ayında Doğu*

⁴¹⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1/15, s.330-332.

⁴¹⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 2/6, s.119-120.

Anadolu’da mevsim şartları kötüdür ve seçime uygun değildir. Ayrıca meclisin de açık olduğu bir aydır ve seçim propagandası için seçim bölgelerine gidilmesi gerek fakat aynı zamanda meclisten uzak kalınacak. Bunun yerine Eylül ayını tercih etmek daha doğru olacaktır. Çünkü mevsim açısından daha elverişli, belediye seçimleri ile birleşeceği için daha ekonomiktir, meclis tatilde olduğu için de milletvekilleri rahatça faaliyetlerini yürütebilecektir” demiştir. Kanun’da yapılan düzenleme Yörükoğlu’nun isteğine uygun şekilde yapılmıştır⁴¹⁶.

Yörükoğlu’nun ilgilendiği Van sorunlarından diğeri de yıllardır Van yakınında bulunan Şahmanis Linyit madeninin işletmeye açılması meselesidir. Van’ın yakacak ve enerji ihtiyacını karşılayacak aynı zamanda iş olanağı sağlayacak olan bu madenin açılışı için gayret sarfetmiştir. Aralık 1954’te şu soru önergesi ile açılması için söz verilen Linyit madeninin ne zaman açılacağını sormuştur.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

Çok muhterem Başvekilimiz, Van’da Anadolu Ajansına verdikleri beyanatta (Van’ın yakınında bulunan linyit madeninin işletmeye açılması ve geniş ölçüde mahrukat sıkıntısı çeken Van’ın bu derdini karşılamakla kalmayıp, burada kurulacak sınai tesislerin de ihtiyacını karşılaması gibi bir tedbirin tatbikatı günlerindedir. Bunun ifade ettiği ehemmiyeti izahtan kendimi varestede görürüm.) buyurmuşlardır. Şimdi, Muhterem Başvekilimizin, bu ehemmiyetli emir ve kıymetli direktifleri üzerine alâkalıların, faaliyete geçip geçmediklerinin ve mezkûr linyitin ne zaman işletmeye açılacağını sayın İşletmeler Vekili tarafından şifahi olarak izah edilmesini saygı ile rica ederim. Van Mebusu Kemal Yörükoğlu” Söz konusu bu soru önergesine İşletmeler Vekili Samet Ağaoğlu, Yörükoğlu ile kırıngılığa sebep olacak bir cevap vermiştir. Ağaoğlu, daha bu vadin verilmesi üzerinden dört ay geçtiğini herhalde Yörüklü verilen vaadi burada teyit ettirmek istediği için sordu diye imada bulunmuş; Yörükoğlu’nun kürsüye çıkıp kendini açıklaması ve durumu açıklığa kavuşturması ile Ağaoğlu, yanlış anlaşılma için özür dilemiştir. Sonuç itibari ile 1955’in sonlarına doğru açılması için kesin tarih verilmiştir⁴¹⁷.

Van milletvekili olarak Yörükoğlu’nun Van’a özgü hizmetlerinden sık sık bahsetmek mümkündür. Fakat bu hizmetlerin en önemlisi Van’da 1943’te 32 kişinin öldürülmesi ile ilgili mecliste araştırma yapacak bir komisyonun kurulmasını ve olayın incelenmesini sağlamaktır. Dönemin Milli Savunma Bakanı ile İçişleri Bakanı’nın olayla ilgili bilgisinin olup olmadığının araştırılması için bir Tahkikat Komisyonu kurulmasını sağlayacaktır. Söz konusu meselenin

⁴¹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1/16, s.405.

⁴¹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3/19, s.161-162.

incelenmesi için Yörükoğlu tarafından sunulan taktirde kararın Umumi Heyette görüşülmesi istenmiştir ve şu şekildedir: “32 vatandaşın öldürülmesi dolayısıyla eski Dahiliye ve Millî Müdafaa vekilleri hakkında Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına dair Arzuhal Encümeni mazbatası ile Eskişehir eski Mebusu merhum İsmail Hakkı Çevik'in III numaralı Muvakkat Arzuhal Encümeninin 15. 03. 1950 tarihli haftalık karar cetvelindeki 2123 sayılı Kararın Umumi Heyette görüşülmesine dair tahriri ve Arzuhal Encümeni mazbatası”⁴¹⁸

Van'daki savcılık görevi sırasında öldürülen 32 ile ilgili olayın bizzat şahidi ve bir muhatabı olan Yörükoğlu, TBMM'de söz alarak olayı ayrıntıları ile meclis kürsüsünde dile getirmiştir. Olay 1943'te dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü zamanında Van Özalp'ta gerçekleşmiş; Yörükoğlu ise aynı dönemde Van'da Cumhuriyet Savcısı olarak görev yapmıştır. Van bahsedilen dönemde iç karışıklıkların olduğu; farklı sorunlardan dolayı sürekli gündeme gelen bir bölgeydi. İran ile yerli halk arasında alışveriş söz konusu olduğundan sürekli sınır ihlalleri yaşanmaktaydı. Hayvan kaçakçılığı ve hırsızlık ise sınır ihlallerinin temel sebepleri arasındaydı. Bahsedilen sebeplerden dolayı İranlılar bir gün Türkiye sınırın 1,5 km içerisinden hayvan alıp götürdü. Dönemin valisi bu ihlallere engel olmak için Mustafa Muğlalı ile gizli toplantılara başladı. İranlı kaçakçılara yardım ettiği gerekçesi ile o gece 38 kişi savcılıktan izin alınmadan tutuklandı. İfadeleri alınıp serbest bırakılan köylüler daha sonra can güvenliklerinden endişe ederek Yörükoğlu'na başvurdu. Yörükoğlu bahsedilen köylülerden 5 tanesini yeterli delil bulunmamasına rağmen tutuklattı. Kendi ifadelerine göre bu hareketiyle askerlerin öfkelerini dindirmeyi ve olası bir insan hakları ihlalini engellemeyi hedefledi⁴¹⁹. Yörükoğlu'nun ifadelerine göre umduğu gibi olmamış; geriye kalan 33 kişi iki asker gözetiminde kaçakçıların yerini göstermeleri talebiyle çağrılıp sınıra götürülmüş; bu tutuklular elleri ve gözleri bağlanarak kurşuna dizilmiştir. Yörükoğlu'nun ifadelerine göre durumu Adliye Bakanlığı'na bildirmiş; fakat valilikten alınan cevapta “tutukluların İran'dan açılan ateş ile bizim açtığımız ateş arasında kaldı ve hepsi öldü” denilmiştir. Yörükoğlu, Yaslara aykırı bir şekilde, yargılama yapılmadan infaz edilen bu kişiler için uğraşıp Adliye Bakanlığına bildirdiğini belirtmiştir. Olay Başbakanlığa ve 1948'de Meclise taşınmış; yapılan tahkikatlar sonucunda Mustafa Muğlalı suçlu bulunarak önce idam cezasına sonra yaşından dolayı 20 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiş; fakat cezası uygulanmadan ölmüştür. 1950 yılında ise af çıkması ve davanın da zaman aşımına uğraması hasebiyle bir işlem yapılmamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı ile Milli Savunma Bakanı hatta Cumhurbaşkanı'nın olaydan haberdar olup

⁴¹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/91, s.383-388.

⁴¹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/91, s.395-396.

olmadığı bilinmemektedir. Yörükoğlu ise bu olayın soruşturulmasının mümkün olup olmadığı, başka suçlu varsa tespit edilmesi, özellikle İçişleri Bakanı ile Milli Savunma Bakanı'nın olaya dahilininin tespit edilmesi ile ilgili soruşturma başlatılması için çalışmıştır. DP, Yörükoğlu'nun ifadelerine ve geçmiş Meclis soruşturmalarına dayanarak bu olayı CHP aleyhine ve İnönü şahsına karşı kullanmıştır. Yörükoğlu'nun çabaları sonucu 15 kişiden oluşan bir Tahkikat Komisyonu kurulmuş fakat yeterli bilgiye ulaşılamadığı için bir sonuca varılamamıştır⁴²⁰.

Yörükoğlu, Adalet Bakanlığı Bütçesinin görüşülmesi münasebetiyle Meclis kürsüsünden yaptığı konuşma ile gardiyan haklarına yönelik düzenleme talep etmiştir. Gardiyan ücretleri kısıtlı olduğu için genellikle işsiz kalan kimselerin başvurduğunu, daha sistematik ve adaletli bir hapis sistemi için bu maaşların artırılması gerektiği yönünde açıklama yapmıştır⁴²¹. Adli çalışanlarla ilgili faaliyetlerini milletvekilliği süresince devam ettiren Yörükoğlu, 1957'de ceza ve tevkif evleri müdür, memur ve kâtipleriyle gardiyanlarına ve umumi mahkemelerle Temyiz Mahkemesi nezdindeki mübaşirlere tazminat verilmesine dair kanun teklifi sunmuştur⁴²². Yörükoğlu'nun bu teklifi Dahili Nizamnamenin 69. maddesi gereğince hükümsüz kalmıştır⁴²³. Yörükoğlu ve 18 arkadaşının devlet memurları maaşlarına yönelik kanunun düzenlenmesine dair bir teklifi de bulunmaktadır. Söz konusu teklif şu şekildedir: *“Van Mebusu Kemal Yörükoğlu ve 18 arkadaşının Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı bir sayılı cetvel ile tadil ve eklerinin Adliye Vekâleti kısmında değişiklik yapılması hakkında kanun teklifi (2/214) (Adliye ve Bütçe encümenlerine)”*⁴²⁴. Bu teklif görüşmeler sonucunda 30 Ocak 1956 tarihinde 6650 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir⁴²⁵. Hakimlerin çalışma koşullarının düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları da bulunmaktadır. Hakimlerle ilgili 16, 22, 58, 70, 71, 73. maddelerin yeniden düzenlenmesi ve 58. Maddesine 3. Fıkranın eklenmesine yönelik görüşmelerde Yörükoğlu hakimlere tanınan bazı hakların gerekliliğini savunmuştur. Bu haklar memurlukta olduğu gibi memur olan birinin milletvekili olması, sonra tekrar memurluğa dönmesi ile milletvekilliğinde geçen sürenin Emekli Sandığı'na eklenmesidir. Memurlar için bu yol açıkken aynı şey hakimler için mümkün olmamıştır. Yörükoğlu da bunun hakimler için doğal hak olduğunu düşünerek düzenlemenin zaruriyetini dile getirmiştir⁴²⁶. Ayrıca, *Devlet Şûrası Kanunu*'nun 2. maddesinin

⁴²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/91, s.395-396.

⁴²¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5/52, s.982.

⁴²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18/58, s.156.

⁴²³ Binark, a.g.e, C.IV, s.3910.

⁴²⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9/20, s.4.

⁴²⁵ Binark, a.g.e, C.IV, s.3874.

⁴²⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/89, s.284-285.

(F) fıkrasının açıklanması ve İçişleri Bakanlığı, Adliye Bakanlığı ve Bütçe Encümenliğinin mazbataları ile ilgili de çalışmalara katılmıştır⁴²⁷.

Adli çalışanların yanı sıra diğer devlet kademelerinde bulunan memurlar için de düzenlemeler yapılmasına ve haklarının iade edilmesine öncülük ettiği görülmektedir. Örneğin Bursa'da Osman Özeke adında emekliliğe sevk edilmiş bir öğretmenin hak arama çabası üzerine Meclise başvurması ve konunun Mecliste hararetle tartışılması üzerine Yörükoğlu da tartışmaya dahil olmuştur. İsmi geçen öğretmen, resen emekliliğe sevk edilmesi üzerine dava açmış; davayı kazanmış ve öğretmenliğe geri iade edilmiş. Bir süre sonra tekrar emekliliğe sevk edilmiş ve buna itiraz hakkı kapalı tutulmuştur. Öğretmenliğe tekrar iadesi ile emekliliğe sevki arasında geçen sürede ne emekli ne de öğretmen maaşı almamıştır. Öğretmen bunun üzerine dava açmak istediğinde emeklilik için dava açtığı düşünülerek isteği ret edilmiştir. Bunun üzerine öğretmen mecliste 14 aylık hak kaybı için başvuru yapmış; Yörükoğlu ise söz konusu davada öğretmeni haklı bulmuş ve hak talebini savunmuştur. Bir hukukçu olarak ise hâkimin hak kaybına sebep olacak ihlalinin bulunduğunu savunmuştur. Söz konusu çalışma bu istek doğrultusunda tamamlanmış; Özeke'nin 14 aylık emeklilik maaşının geri ödenmesine karar verilmiştir⁴²⁸. Benzer biçimde Yörükoğlu, ordu içerisinde subaylığa terfi ile ilgili bir görüşmede söz alarak ordu içerisindeki memurların da diğer askerler gibi Muvazzaf Subaylığa terfi edebilmeleri gerektiğini savunmuştur. Ordu içerisinde ikiliğe sebep olmamak ve gayretler kimselerin yükselebilmelerinin yolunu açmak için kanun yolunun açılmasını talep etmiştir⁴²⁹.

Emeklilik Kanunu'nun kapsamı ve bu kanunla ilgili yapılacak düzenlemeler Kemal Yörükoğlu'nun Meclis'te en çok üzerinde durduğu konulardandır. Temmuz 1956'da teklif üzere *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*'nun 102. ve geçici 30. Maddeleri üzerine görüşme yapılmıştır. Söz konu teklif Emekli Sandığı başvuru için ikinci bir ek sürenin verilmesine yöneliktir. Bu teklifin görüşülmesinde Yörükoğlu, Bütçe Encümenliği adına görüşmelere dahil olmuştur. Bütçe Encümenliği ek sürenin verilmesinin Bütçeye ciddi mali yük oluşturduğunu düşünmesinden dolayı Yörükoğlu da konuşmacı olarak bu doğrultuda hareket etmiştir. Ayrıca daha önce 6 aylık 2 ek sürenin verildiğini bu süre içerisinde başvurmayanlar için yeni süre tanımanın anlamsız olduğunu, ilerde de önü alınamaz bir hale geleceğini dile getirmiştir⁴³⁰.

⁴²⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/84, s.18-19.

⁴²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8/11, s.226.

⁴²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/89, s.291.

⁴³⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/86, s.98-99.

Yörükoğlu, *Emekli Kanunu* ile ilgili düzenlemeye ihtiyaç duymuş ve *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*'nun 31. maddesinin son fıkrasının düzenlenmesine dair meclise teklif sunmuştur⁴³¹. Yörükoğlu'nun bu teklifi, Dahili Nizamnamenin 69. maddesi gereğince hükümsüz kalmıştır⁴³².

Emeklilik ile ilgili çalışmalarını devam ettiren Yörükoğlu, 5434 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik Meclis'te kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Mevcut kanunda emekliliğin şartları belirlenmiş ve emekli olabilmek için 25 yaş sınırı 30'a çıkarılmıştır. Emekliye sevk etme takdiri yetkili merciye bırakılmış ve mahkemelerde itiraz hakkı da kapalı tutulmuştur. Düzenlemeye ilişkin yeni Kanun ise hak ve özgürlükleri genişletmek adına mahkemelere itiraz hakkını açık tutmaya yöneliktir. Ayrıca yöneticinin takdirine bırakma yetkisi de özgürlükler adına kısıtlayıcı görülmüş ve kaldırılmak istenmiştir. Bu da mahkemeler ile yetkili yönetici sınıf arasında problemlere sebep olacak şekilde bir sorunu doğurmuştur. Yörükoğlu'nun çabaları ise mahkemeler ile yönetici sınıf arasında çelişkiye sebebiyet vermemektir. Takdir hakkının önemli olduğunu ve benzer birçok alanda da bu takdir hakkının kullanıldığına yöneliktir. Yörükoğlu'nun Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmanın bir kısmını oluşturan şu cümleler Yörükoğlu'nun gayretini açıkça ifade eder niteliktedir: *“Eğer biz takdir müessesesini murakabeye tâbi tutarsak takdirin mânası kalmaz. Hâkim veya idare, takdire bağlı bir hususta şöyle veya böyle dedikten sonra, biz kalkar bu takdiri, kazai veya idari murakabeye bağlarsak tenakuza düşmüş oluruz. Hem idareye diyeceğiz ki, lüzum görürsen emekliye sevk edersin, ondan sonra kaza merciine gidip diyeceğiz ki, niçin bu kararı bozdun. İdare haklı olarak öyle takdir etti, sen bunda hata etmişsin mi diyeceğiz? Takdiri, murakabe ettiğimiz takdirde bu müessesenin mânası kalmaz. Bendenizin esas tebarüz ettirmek istediğim nokta Devlet Şûrasındaki zihniyet olacaktır. Meselâ hükümet tasarrufları vardır. Bunlar kazai murakabeye tâbi değildir. Bir hükümet tasarrufu aleyhine Devlet Şûrasında dâva açıldığı zaman Devlet Şûrası esasa girmeden, mesele hükümet tasarrufudur deyip dâvayı reddeder. Takdire taallûk eden bir tasarruf aleyhine Devlet Şûrasında dâva açıldığı zaman, Devlet Şûrası evvelâ bakacak, hâdise takdire taallûk ediyorsa, dâva mücerret takdir aleyhine açılmışsa, «bu mesele takdire taallûk eder» deyip işin esasına girmeden dâvayı reddetmesi lâzımdır. Halbuki Devlet Şûrası*

⁴³¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 16/26, s.87.

⁴³² Binark, a.g.e, C.IV, s.3904.

mesele takdire taallük ettiği halde işin esasına girmektedir, benim arz etmek istediğim budur."⁴³³

Beli bir kategoriye sokamayacağımız ama ayrı ayrı konularda yine Kemal Yörükoğlu'na ait Meclis çalışmaları görmek mümkündür. Örneğin TBMM, evlilik dışı doğan çocukların hukuki haklarına ve tescil edilmelerine dair kanun tasarısını Mart 1955'te görüşmüştür. Söz konusu kanun tasarısı ile ilgili tartışmalara Yörükoğlu da dahil olmuş; ikisi de bekar olan bekar çiftin birleşmesinden doğan çocuğun yasal olarak miras hukukunda evlilik yolu ile doğan çocuk ile aynı haklara sahip olmasını, fakat erkeğin evli, kadının bekar olduğu birleşmeden doğan çocuğunun miras hakkı olarak yasal çocuğun yarısı kadar haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur⁴³⁴. Evli erkeklerin gayri meşru çocuklarının olması halinde erkeğin ceza alması meselesi de yine burada tartışılan bir konu olmuştur. Söz konusu kanun tasarısı ciddi çelişkiler taşıdığı için uzun süre tartışılmış; Kemal Yörükoğlu ise söz konusu tartışmaların önemli temsilcilerinden olmuştur. Çoğunlukla yeni kanun tasarısının *Medeni Kanun* ile çeliştiği konularla yakından ilgilenmiştir⁴³⁵.

Yörükoğlu, Meclis'te Seyhan, Sarıyar, Demirköprü, Kemer ve Hirfanlı gibi büyük barajların yapımı ile sular altında kalacak olan köylerin topraklarının değeri ile ilgili görüşmelerde söz almıştır. Yörükoğlu, "*belirlenen komisyonun istimlak edilecek toprakların karşılığında, yasa gereği en fazla bedelinin 10 katı ödenir şeklinde bir ödeme yapılması halinde meselenin çözüleceği üzerinde durmuştur. Konu ile ilgili köylülerin dava açması gibi bir sorun da kalmayacaktır. Çünkü mahkeme de yasa gereği verilebilecek en büyük değer ödendiğine hükmeder.*" beyanında bulunmuştur⁴³⁶.

Yörükoğlu'nun üzerine fikir beyan ettiği bir diğer mesele yangınları ile ilgili olan Türk *Ceza Kanunu*'nun 370 ve 383. Maddesinin yeniden düzenlenmesine yönelik meclis görüşmesidir. Söz konusu düzenlemede son zamanlarda artan orman yangınlarını önlemek amacıyla bilerek yakanlar için asgari cezanın beş seneden 10 seneye çıkarılmasına, bilinçsizce yakanlar içinse yedi gün olan cezanın artırılmasına yöneliktir. Söz konusu maddelerin düzenlenmesinde Yörükoğlu, "*Orman yangınları ile ilgili ceza artırımına gitmek yangınları azaltmayacaktır. Çünkü problem cezaların ağırlığı değildir. Orman yangınları ile ilgili davalarda mesele delil toplanmasında ciddi sıkıntı çekilmesidir. Önceden delil ile tespiti halinde asgari beş yıl verilmekteydi fakat hâkimin takdirine göre 24 seneye kadar ceza*

⁴³³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 10/49, s.1296-1297.

⁴³⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 6/62, s.283-284.

⁴³⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 6/66, s.421.

⁴³⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 6/66, s.415-416.

verilebilmekteydi zaten. Şimdi asgariyi 10 yıl yapmak sonucu değiştirmeyecek, delil toplandığı takdirde 24 seneye kadar ceza verilebilecektir. Fakat delil toplanmadığı takdirde hâkim tutukluyu serbest bırakmak zorunda kalacaktır. Ayrıca sorunun kökeninde topraksız kalan köylünün orman yangını ile kendisine işleyen toprak bulma çabası vardır. Meseleyi halletmek için İskân ve Topraklandırma Kanunu'nda düzenlemeye ihtiyaç vardır. Buna ek olarak yanlışlıkla orman yangınına sebep olmanın yedi gün olan cezanın artırılmasını doğru buluyorum"⁴³⁷. demiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi ile ilgili 18 Mayıs 1955 tarihinden itibaren görüşme ve tartışmalar gerçekleşmiştir. Günlerce süren bu meclis görüşmelerine Yörükoğlu da aktif katılım göstermiş ve fikir beyanında bulunmuştur. Fiyatların belediyelerce belirlenmesi ve fahiş fiyattan satışlar için tedbir alınması meselesi, bu kanunun görüşülen ilk kısmıdır. Yörükoğlu, Belediyesi olmayan yerlerde, bu yetkinin valilere verilmesi kısmı ile ilgilenmiş ve bu ibarenin sorun oluşturabileceğini düşünmüştür. Valiler fiyatları belirlemede ve tespit etme de yeterince bilgi sahibi değildir. Bu işler genellikle belediye encümenleri tarafından yapılmakta olduğundan onlar konuya daha hakimdir şeklinde savunmuştur⁴³⁸. Söz konusu mesele ile ilgili karaborsacılığın baş göstermesi de gündeme gelmiştir. Yörükoğlu'nun ifadelerine göre bulmakta güçlük çekilen mallarda, fiyatları artırmak için bazı kimseler tarafından mallar imha ediliyor veya satılmış gibi gösteriliyor. Bunun kanun da bir cezası da bulunmadığından işlem yapılamıyor. Yörükoğlu, mevcut düzenlemeye bilerek ürünleri imha edenler ve imhaya teşebbüs edenlere ceza verilmesinin yolunu açan bir madde eklenmesini teklif etmiştir⁴³⁹. Yine teminin de güçlük çekilen malların faturalandırılmasının uygun olduğu fikrini savunmuş; sıkıntısı çekilen her ürünün bu kategoriye alınması gerektiğini düşünerek çeşitli sorularla Muvakkat Encümeni (Konu ile ilgili geçici meclis encümeni) tarafından konunun açıklığa kavuşturulmasını sağlamaya çalışmıştır. Vurgunculuk yapmak isteyenler için yapılan bu kanun görüşmelerinde Yörükoğlu, cezanın kesinlikle hapis şeklinde olmaması gerektiğini düşünmüş ve ağır para cezasının da hafifletilmesini teklif etmiştir. 14 günden iki aya kadar hapis cezasını uygun gören bu kanun tasarısı Yörükoğlu'na göre amaca hizmet etmemektedir ve ticareti baltalar niteliktedir. Yörükoğlu'nun *Milli Korunma Kanunu* kapsamına giren vurgunculuk ile ürün sahibi dürüst çiftçiyi ayırt etmeye yönelik de konuşması bulunmaktadır. Yörükoğlu, toprak mahsulleri ile ilgili maddede ise belirlenen ürünün çiftçi

⁴³⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11/52, s.21-24.

⁴³⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11/65, s.391.

⁴³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11/66, s.407-410.

tarafından geç de olsa teslim edilmesi halinde herhangi bir cezanın uygulanmaması ile ilgili mücadele etmiş ve şu teklifi vermiştir:

“*Yüksek Reislığe*

Şifahen arz ettiğim sebeplere binaen 54 ncü maddenin II numaralı bendindeki (Müstahsıllar hakkında tâyin edilecek cezalar yarıya indirilerek hükmolunur.) cümlesinin çıkarılarak yerine (Tâyin edilecek ağır para cezaları üçte bire indirilerek hükmolunur. Hapis cezası verilmez.) Yine mezkûr bendin son cümlesindeki (El konulan toprak mahsulü) ibaresinden sonra gelen cümlelerin (Takibata başlandığı sırada veya duruşma başladıktan sonra veya hüküm verilmiş ise katileşinceye kadar tamamen teslim eden müstahsiller hakkında takibat yapılmaz, ceza tâyin edilmez ve hükmedilmiş ceza ortadan kaldırılır.) şeklinde değiştirilmesini arz ve teklif ederim. Van Milletvekili Kemal Yörükoğlu”⁴⁴⁰

Söz konusu vurgunculuğu önlemeye yönelik kanun ile ilgili, suçun işlenmesini önlemek amacıyla yeni düzenlemede düşünülen idam cezasının sembolik olarak kabul edilmesi meselesi tartışılmıştır. Söz konusu cezanın caydırıcı gücünün kullanılması planlanmış fakat Yörükoğlu idam cezası hükmüne şiddetle muhalefet etmiştir. İktisadi bir durumu düzenlemekle ilgili bir kanunda idam cezasının endişe verici olduğunu düşünmüş; zaten uygulanmadığının bilinmesinden kaynaklı caydırıcı olmadığını söylemiştir. 10 yıl hapis cezası yerine, eklenmesi planlanan 30 yıl hapis cezası hükmünü, ağır bir ceza olduğundan genellikle böyle durumlarda hâkimin mahkûm lehine en düşük cezayı uygun bulduğunu dile getirmiştir⁴⁴¹. Olağanüstü bir durumda yeniden düzenlenen *Milli Korunma Kanunu*’nda Yörükoğlu, çoğunlukla suçların hafifletilmesi veya uygulanabilir olması ile ilgilenmiştir. İktisadi hayatı, çiftçiyi, hakimleri, halkı ve suçluyu ezmeyecek türden, uygulanabilir cezaları uygun görmüş, şiddetle bu fikirler doğrultusunda hareket etmiştir.

Yörükoğlu 18 Mayıs 1955 tarihinde gayrimenkul kira sözleşmelerinde yapılacak düzenleme hakkında da fikir beyanında bulunmuş ve çalışma yürütmüştür⁴⁴².

Yörükoğlu, 4 Eylül 1950’de yapılan belediye seçimleri için DP adına halktan oy talebi ile Van’a bir ziyaret düzenlemiştir. Van’a 11 Ağustos’ta DP Gümüşhane milletvekili ve bir Vanlı olarak gelmiş, dinleyenleri etkileyen bir konuşma yapmış; CHP’ye ait belediyelerin daha

⁴⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11/69, s.494-500.

⁴⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11/69, s.521-528.

⁴⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7/77, s.354.

önce için bir şey yapmadığı üzerinde durmuştur. CHP için Şark'ın ve Batı'nın ayrı değer gördüğü Van'a gereken değer ise ancak DP tarafından verildiğinden bahsetmiştir⁴⁴³.

TBMM'deki faaliyetlerinin yanı sıra Yörükoğlu, Meclis dışında da aktif bir siyaset izlemiş; seçmenleriyle yakın teması ve ilişkiyi dinamik tutmaya önem vermiştir. IX. dönem milletvekilli sırasında, Gümüşhane milletvekilli olarak 14 Eylül 1953'te bir Van seyahati tertip etmiş; İzzet Akın ile düzenlediği bu ziyaret, Van'da büyük çaplı bir mitinge dönüşmüştür. Aynı hafta CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in de Van ziyareti olmuş; bu ziyaret sırasında DP yerden yere vurulmuştur. Gerek DP iktidarı gerekse Van DP milletvekilleri hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Kemal Yörükoğlu ve İzzet Akın ise bu iddialara cevap vermek amacıyla geniş katılımın olduğu bir mitingle cevap vermiştir⁴⁴⁴. 1954 seçimlerinin hemen öncesine tekabül eden bu gelişme aynı zamanda DP'nin seçim hazırlığıdır. Kemal Yörükoğlu'nun bu ziyareti ve aktif siyaseti, Van'da DP ve CHP taraftarlarınca tanınmasını sağlamıştır. Kemal Yörükoğlu, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in 8 Eylül Van ziyareti sonrasında yapılan DP mitinginde söz alan konuşmacılardan biri olarak CHP muhalefetine eleştirilerde bulunan partililerden biri olmuştur⁴⁴⁵. Yörükoğlu'nun seçim öncesi bir diğer konuşmasını ise Erciş açık hava toplantısında görülmektedir. Van DP adayı olduğu sırada Gümüşhane milletvekilli olan Yörükoğlu CHP'ye karşı sert bir üslup kullanmıştır. CHP'ye yakınlığı ile bilinen *Van Postası* adlı gazetenin yazdıklarına göre, millî hisleri yaralayan bir konuşma yaptığı bu konuşmasından dolayı toplantıya katılan halk tarafından protesto edilmiştir⁴⁴⁶.

X. Dönem milletvekilliği görevinde de seçmenle ilişkiyi dinamik tutmaya çalışan Kemal Yörükoğlu, 10 Haziran 1955'te Van sinema salonunda 85 kişinin katıldığı yıllık DP kongresine milletvekili olarak katılmış ve bu kongrede İl İdare Kurulu Başkanlığına seçilmiştir. Kongredeki etkili konuşması ile dikkatleri çekmiş ve kongrede Van'ın ihtiyaçları ile yıllık faaliyet raporları görüşülmüştür⁴⁴⁷.

Milletvekilliği süresince Kemal Yörükoğlu'na yönelik bazı suçlamalar da ortaya atılmıştır. Bu suçlamalardan birisi ise Kemal Yörükoğlu'nun Özalp teşkilatını ziyareti sırasında kendisini ziyaret eden CHP'li birisine boş bir kâğıt imzalattığı ve bu kâğıtta şahsın CHP'den

⁴⁴³ *Van Sesi*, 18 Ağustos 1950.

⁴⁴⁴ *Van Sesi*, 15 Eylül 1953. *Van Postası*, 15 Eylül 1953.

⁴⁴⁵ *Van Postası*, 15 Eylül 1953.

⁴⁴⁶ *Van Postası*, 19 Nisan 1954.

⁴⁴⁷ *Van Postası*, 11 Haziran 1955.

istifa ettirilerek DP'ye üye yapıldığına yönelik suçlamadır⁴⁴⁸. Bu örneğe benzer şekilde *Muğlalı Olayı* ile ilgili Kemal Yörükoğlu'nun Van Cumhuriyet Savcılığı görevini yeterince iyi yapmadığı ve olaydan sorumlu olduğu meselesi de bir diğer suçlamadır.

Yörükoğlu'nun milletvekilliği bittikten sonra da Van'a yönelik çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. DP teşkilatı içerisinde yanında X. Dönem DP Milletvekili Muslih Görentaş ve Şükrü Kösereisoglu ile birlikte Adnan Menderes'i ziyaret etti. Van hakkında bazı bilgiler vererek Van'ın geri kalmışlığı, özellikle hidroelektrik ve içme suyu meselelerine değindi. Birtakım sözler verildikten sonra ise yanındaki heyetle birlikte Van'a döndü⁴⁴⁹. Eylül 1958'de yapılan DP İl Kongresinde, Kongre Başkanı ve eski Van milletvekili olarak katıldı. Seçim sonuçlarına, Van'da seçimin DP tarafından kaybedilme sebeplerine değinen konuşmalar yaptı.

Kemal Yörükoğlu, X. Dönem milletvekilliği süresince gerek Meclis içerisinde gerekse Meclis dışında aktif bir siyaset izledi. Uzmanlık alanı ile ilgili neredeyse her konuda kendisini Meclis kürsüsünde görmek mümkündür. Uzmanlık alanı olmayan konularda ise gerekli ilginin gösterilmesini sağlamak için aktif bir faaliyet yürüttü. Van'ın başta eğitim ve işsizlik problemleri başta olmak üzere her alandaki sorunlarına çözüm üretmek için çaba gösterdi. Hak ve hürriyetler, basın özgürlüğü, yargının bağımsızlığı, her kesimden çalışanlar ve emekliler için şartların iyileştirilmesi üzerinde en çok durduğu meselelerdir.

3.3. Hilmi Durmaz

3.3.1. Hayatı

Van'ın Saray İlçesinde 1917'de doğdu. Babası Mustafa, Annesi Zahide hanımdır. 1937'de Haydar Paşa Lisesi'nden mezun oldu. Eğitim durumu lise ile sınırlı kaldı. Çünkü başladığı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini 2. sınıfta terk etti. Üniversiteden ayrıldıktan sonra 1941'de Yedek Subay okuluna girdi; 31 Ekim 1941'de yedek piyade asteğmen olarak okulu bitirdi; Kıta hizmetini 12. Kolordu 191. Piyade Alay'ında yaptı; 30 Nisan 1942'de yedek teğmenliğe yükseldi; 30 Eylül 1943'te terhis edildi. Askerlikten sonra Van'a dönen Hilmi Durmaz, DP Van İl İdare Heyeti Başkanlığına getirildi⁴⁵⁰. 1948'de ise Necla Hanımla evlendi; Zahide, Sevil ve Şenay adında üç kızı oldu⁴⁵¹.

⁴⁴⁸ *Van Postası*, 23 Nisan 1954.

⁴⁴⁹ *Van Sesi*, 14 Nisan 1958.

⁴⁵⁰ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:2194.

⁴⁵¹ Öztürk, *a.g.e.*, C.II, , s.917.

Çiftçi ve ticaretle uğraşan bir ailenin ferdi olarak kendisi de ziraat ve ticaret ile uğraşmış; milletvekilliğinden sonra ise müteahhitlik yapmıştır. Van'da ticarete başarılı bir isim olarak politikaya ilgi duyarak siyaset hayatına DP ile başlamıştır. DP'nin Van Teşkilatı'nın yapılanması sürecinde de etkili olan isimlerdendir. Bu süreçte İl Kongrelerinde sık sık söz alarak yaptığı konuşmalarla etkili olmuştur. Aynı zamanda bu süreçte DP Van İl İdare Başkanlığı da yapmış; gayretli çabaları neticesinde, 1954 Seçimlerinde DP Van milletvekili adayı olarak gösterilmiştir. DP'nin Van'da dört milletvekilinin tamamını almasıyla Hilmi Durmaz da X. Dönem DP Van milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Milletvekilliği döneminde çok fazla aktif olmasa da Van'ın su ve yol gibi temel sorunlarına çözüm üretmeye çalışmıştır.

X. Dönem milletvekilliğinden sonra Ankara'da yaşamaya devam eden Hilmi Durmaz, müteahhitlik ve ticaretle uğraştı. Politikaya olan ilgisi milletvekilliğinden sonra da Anavatan Partisi bünyesinde devam etti. 24 Ağustos 1984'de hayatını kaybeden Durmaz Ankara Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi⁴⁵².

3.3.2. Faaliyetleri

Hilmi Durmaz, X. Dönem milletvekilliği süresince çok aktif bir siyaset izleyememiştir. Fakat Van'a yönelik eğitim ve bayındırlık faaliyetlerine eğilen çalışmaları bulunmaktadır. Meclis'te bazı görevlerde bulunmuş; Ticaret, İktisat ve geçici ve ikinci defa İktisat Encümenliklerine seçilmiştir⁴⁵³. Şeker Kanunu lâyihası (Daha sonra 2/278 nolu *Şeker Kanunu* ile birleştirilmiştir) (822. VI. 1956 tarihli 6747 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.) münasebetiyle yapılan görüşmelerde Muvakkat Encümen azası seçilmiştir⁴⁵⁴. Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtıyla idare ve murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı Kanunun 6. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki teklif münasebetiyle (Umumi Heyetin 6. VII. 1956 tarihli 86. İnikadında Muvakkat Encümeni mazbatasını kabul edilmiştir.) Muvakkat Encümeni azası seçilmiştir⁴⁵⁵. Aldığı görevlerin yanı sıra X. Dönem milletvekilliği süresince iki Önergesi, bir sözlü sorusu ve Genel Kurul'da bir konuşması vardır⁴⁵⁶.

Milletvekilli süresince yapılan bazı oylamalara katılan Hilmi Durmaz, Adıyaman ve Sakarya'nın il olması ile ilgili kanun için evet oyu kullanmıştır. Bunun dışında güven oyu

⁴⁵² Yıldırım, *TBMM Albümü*, s.675.

⁴⁵³ Binark, *a.g.e.*, C.I, s.216.

⁴⁵⁴ Binark, *a.g.e.*, C.IV, s.3700.

⁴⁵⁵ *Aynı eser*, s.3710.

⁴⁵⁶ Öztürk, *a.g.e.*, C.II, s.917.

oylamasında Menderes hükümetinin kuruluşu ile ilgili yine evet oyu kullanmıştır. 5545 sayılı milletvekilli seçimlerinin bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun görüşmelerinde yapılan oylamada ise Hilmi Durmaz, Muhlis Görentaş ile birlikte rey kullanmamayı tercih etmiştir⁴⁵⁷.

Meclis faaliyetlerine bakıldığı zaman Kemal Yörükoğlu kadar olmasa da Van'ın temel sorunları ile ilgili çözüm üretmeye çalışan ve problemleri meclis gündemine taşıyan bir milletvekilli olduğu söylenebilir. TBMM'de ilk faaliyeti 1955'te verdiği taktırirdir. Söz konusu taktırir şu şekildedir: “*Van Mebusu Hilmi Durmaz'ın Arzuhal Encümeninin 24.1.1955 tarihli haftalık karar cetvelindeki 172 sayılı Kararın Umumi Heyette görüşülmesine dair taktıriri (4/100) (Arzuhal Encümenine)*”⁴⁵⁸. Taktırir neticesine bakıldığında ise 17.7. 1956'da reddine dair Arzuhal Encümeni mazbatası kabul edilmiştir⁴⁵⁹.

Bir diğer taktıriri Bendimahı Hidroelektrik projesinin takibi üzerinedir; söz konusu proje için Nafia Bakanlığı'na sözlü cevaplandırılacak olan soru önergesi yönelmiş fakat gereken bilgilere ulaştığından söz konusu önergenin yanıtlanmasına ihtiyaç kalmamıştır. Bu yüzden Durmaz önergesini geri talep etmiştir. Önerge şu şekildedir: “*Van Mebusu Hilmi Durmaz'ın, Bendimahı Hidro-Elektriđi projesinin ikmal tarihine ve ihalenin ne zaman yapılacağına dair Nafia Vekilinden şifahi sual taktıririnin geliverilmesi hakkında taktıriri. (6/181, 4/182)*. Bu önerge ile Van'ın işsizlik ve enerji problemlerine kısmı çözüm getirecek olan projenin hangi aşamada olduğu ile ilgilenmiştir. Hilmi Durmaz, vaat edilen projelerin ve yatırımların takibine yönelik çalışmalar yürütmüş; fakat konu hakkında gerekli bilgiye ulaşılması ile taktıririn değerlendirilmesine gerek kalmadığı için taktıririni geri aldığı başka bir taktırir sunmuştur. Söz konusu taktırir şu şekildedir: *T. B. M. M. Yüksek Riyasetine 25. 1. 1956 tarihli Bendimahı Hidro-Elektriđi hakkında Nafia Vekilinden sözlü olarak cevaplandırılmasını rica ettiğim sözlü sorumu geri alıyorum, delâletinizi saygılarımla arz ederim. 9. 2. 1956 Van Mebusu Hilmi Durmaz*”⁴⁶⁰

Hilmi Durmaz, kendi seçim bölgesi olan Van ile ilgili bayındırlık meselelerine ayrıca hassasiyet göstermiştir. Nafia Vekaleti (Bakanlığı), Devlet Su İşleri ve Karayolları Genel Genel Müdürlükleri 1956 yılı bütçeleri ile ilgili görüşmelerde, Meclis kürsüsünden Van'ın sorunları ile ilgi konuşma yapmıştır. Durmaz: “*Yaklaşık üç yıldır Nafia Vekaleti tarafından ele alınan fakat bir türlü devam ettirilmeyen Beyatlı'nın suyu meselesi hakkında konuşacağım.*

⁴⁵⁷ Binark, a.g.e, C.I, s.628.

⁴⁵⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5/44, s.320.

⁴⁵⁹ Binark, a.g.e, C.IV, s.4001.

⁴⁶⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 10/35, s.133.

Görevlilerle görüştim. Başlandı, başlanacak denilmesine rağmen üç yıldır bir ilerleme kaydedilmedi. Biz de seçim bölgemizde konu ile ilgili bize söylenenleri tekrar ediyoruz fakat ilerleme olmadığı için yalancı durumuna düşüyoruz. Seçmenlerimiz herhangi bir ilerlemenin olmadığını görebiliyor. Nafia Vekaletinden kesin bir cevap almak istiyoruz. Eğer başlanacaksa ne zaman başlanacak, eğer yapılmayacaksa da kesin cevap isteriz” diyerek ihmal edilen bir meseleye acilen çözüm talebinde bulunmuştur. Aynı konuşmada değindiği bir diğer mesele de yeraltı suları ile ilgilidir: *“Seçim bölgemizde yeraltı suları hayati öneme sahiptir. Su İşleri Genel Müdürlüğü ile görüştim yaklaşık beş milyon lira bir bütçe ayrıldığını söyledi. Fakat yeterli olmadığı için gerekli çalışmalar yapılamamaktadır. Bu bütçenin artırılması gerektiğini düşünüyorum.”* şeklinde bir öneri ile maddi imkânsızlıklardan kaynaklı devam ettirilmeyen Van’ın su ve yol projelerin çözüm üretmeye çalışmıştır⁴⁶¹.

Hilmi Durmaz, gerek X. Dönem milletvekilliği sürecinde gerekse milletvekilliği öncesi ve sonrasında seçmenin dikkatini cezbedecek çalışmalarda bulunmuştur. Sık sık kongrelere katılarak ve seçmenle buluşarak DP’nin dinamik yapısını korumasına önem vermiştir. Örneğin 20 Mayıs 1952’de DP merkez İlçe kongresinde, kongre başkanlığı yapmış ve milletvekilliğine giden sürecin ilk adımlarını atmıştır⁴⁶². Aynı yıl DP Van Teşkilatı içerisindeki konumunu korumaya çalışarak 29 Haziran 1952’de yapılan DP İl Kongresinde etkili bir konuşma yapmıştır. Bu dönem itibari ile Durmaz’ın yönetim ve idarede aktif bir siyaset izlediğini görmek mümkündür.

Milletvekili devam ederken Haziran 1955’te Van İl ve Merkez İlçe kongresinde bulundu. Yanında Muslih Görentaş ve Hamit Kartal ile birlikte çeşitli ziyaretlerde bulunduktan sonra 9 Haziran’da TBMM’deki çalışmalarına devam etmek üzere Ankara’ya döndü⁴⁶³. Sık sık halkla buluşmayı ihmal etmeyen Hilmi Durmaz, DP müfettişi Ömer Sanaç, Van milletvekillerinden Muslih Görentaş ve Hamit Kartal ile birlikte Eylül 1956’da Van’ın nahiye, köy ve kazalarında ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretler sırasında seçmenler ile yakın temasa geçmiş; bağımsız seçmenler, CHP’li ve Türkiye Köylü Partili binlerce kişi bu ziyaretler sırasında DP’ye dâhil oldu⁴⁶⁴. Ziyaretlerine ve Meclis dışı faaliyetlerine ara vermeden devam eden Durmaz, 14 Ağustos 1957’de DP Van Merkez İlçe Kongresi’ne X. Dönem DP Van Milletvekili olarak bizzat katıldı ve DP’nin yedi yıllık icraatlarından bahsetti. Şükrü Kösereisöğlü’nün başkanlık yaptığı bu kongrede ilçe idare seçimi yapıldıktan sonra Hilmi

⁴⁶¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 10/45, s.900.

⁴⁶² Van Sesi, 21 Mayıs 1952.

⁴⁶³ Van Sesi, 9 Haziran 1955.

⁴⁶⁴ Van Postası, 4 Eylül 1956.

Durmaz kongreden ayrıldı⁴⁶⁵. 1957 yılındaki DP Van İl Kongresinde de Hilmi Durmaz görülmektedir. Muslih Görentaş ile katıldığı bu kongrede DP ile CHP dönemi icraatlarını karşılaştırdığı ve seçmenin ruhuna hitap eden etkili bir konuşma yaptı.⁴⁶⁶

3.4. Hamit Kartal

3.4.1. Hayatı

Hamit Kartal, Kartal ailesinin en büyük çocuğu olarak 1905'te Kafkasya'da doğdu⁴⁶⁷. Kafkasya'nın günümüzde hangi devletin toprağında doğduğu bilinmemekle birlikte ailesi tarafından Rus himayesindeki Gürcistan toprakları olmasının yüksek ihtimal olduğu düşünülmektedir⁴⁶⁸. Bazı kaynaklarda Iğdır'a bağlı devlet çiftliklerinde, Toran Köyü'nde doğduğu da söylenmektedir. Daha önce bu topraklar İran'a ait iken devletler arasındaki sınır değişikliği dolayısıyla Rusya'ya bırakılmıştır. Bu vesile ile Kartal, Rusya tabiiyetinde doğdu⁴⁶⁹. Babası Bedri (Bedir) annesi ise Peru hanımıdır. Soyu, Şemdin Ağa'dan başlar; sırasıyla Mehmet (Mamed), Nadir, Fethi ve babası Bedir Bey'e kadar uzanmaktadır⁴⁷⁰. Hamit Kartal'ın kardeşleri; Kinyas, Hacı Bala, Hacı Bari, İslam ve Verde'dir.

İlkokullu Erivan Vilayeti Gimnaziye (Ortaokul)'sinde okudu⁴⁷¹. Kafkasya'da 1917 yılına kadar yaşayan Müslüman bir ailenin mensubu olarak çeşitli sıkıntılar yaşadı. Çarlık Rusya himayesinde yaşadığı Kafkasya'da I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni çetelerinin baskılarına maruz kaldı. Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile bu bölgeden çok sayıda Müslüman aile Anadolu'ya göç etti. Baskıdan dolayı Kartal ailesi Van'a göç edince Hamit Kartal da başladığı rüştiyeden ayrılmak zorunda kaldı. Kardeşlerinden en büyüğü olan askerî rüştiye mezunu Kinyas Kartal göçten sonra Rusya'da kaldı. Hamit Kartal ise ailenin en büyüğü olarak ailenin başında Van'a göçtü. Van'a gelince önce Özalp yolu üzerinde bulunan Çitören Köyü sonra ise Direküzü Köyü'ne yerleştiler⁴⁷².

Hamit Kartal, Türkiye'de çiftçilik ve ticaretle uğraşmış; biçerdöver bayiliği, petroleri, otelleri, Van'ın merkezinde yer alan Cumhuriyet Caddesi'nde dükkânları vardır. Şam'a, Halep'e koyun ihracatı, Rusya'ya ise sığır ihracatı yapmıştır⁴⁷³. Hamit Kartal, ziraat ve ticaret

⁴⁶⁵ *Van Postası*, 15 Ağustos 1957.

⁴⁶⁶ *Van Postası*, 29 Ağustos 1957.

⁴⁶⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s.675.

⁴⁶⁸ 19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

⁴⁶⁹ Gönül Ebiri, "Tanyanların Dilinden Kinyas Kartal'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6, 2020, s.191.

⁴⁷⁰ *Aynı eser*, s.191.

⁴⁷¹ Öztürk, *a.g.e.*, C.II, s.921.

⁴⁷² 19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

⁴⁷³ Ebiri, *a.g.m.*, s.192.

ile uğraştığından dolayı Kartal ailesinin tanınmasında da etkili oldu. Bunlar dışında birçok devlet memurluğu görevinde de bulunmuş; Van Maliye Merkez Piyade Tahsildarlığı, Merkez Süvari Tahsildarlığı, Van Merkez Muhasebe Kâtipliği, Askerî Mıntika Komutanlığı Veznedarlığı, İstanbul Üniversitesi Muhasebe Memurluğu ve Saymanlık Müdürlüğü Memurluğu bu görevlerden bazılarıdır.

Hamit Kartal İstanbul'daki görevinden sonra 1948'de Van'a dönerek DP Teşkilat yapısı içerisinde yer aldı. Bruki aşiretinin lideri ve reisi konumunda olan Hamit Kartal, aşiretin siyasetle ilişkisini başlatan kişidir. Kendisinden sonra abisi Kinyas Kartal, DP içerisinde bulundu ve Adalet Partisi ile birlikte milletvekili seçilecek daha sonra ise dört dönem milletvekilliği yaptı. 1950 Seçimlerinde DP'nin Van milletvekili adayı olsa da milletvekilliğine seçilemedi. Parti içerisindeki çalışmalarına devam eden Kartal 1954 seçimlerinde de aday oldu ve DP'nin X. Dönem (1954-1957) Van milletvekili olarak meclise girmeyi başardı⁴⁷⁴. 1957'den sonra da önemli bir isim olarak parti içerisindeki konumunu korudu. 1969'da ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Personel Müdürlüğü bünyesinde memurluk görevinde bulundu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndaki memurluğu ölümüne kadar devam etti⁴⁷⁵.

Bacı hanımla evli ve iki çocuk babası olan Hamit Kartal,⁴⁷⁶ 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrasında MBK (Milli Birlik Komitesi) tarafından sürgün edilen 55 aşiret reisinden biridir. Yanında abisi Kinyas Kartal ile birlikte sürgün edilerek topraklarına el konuldu. Abisi 55'liler olarak anılan grubun içerisinde Sivas'a gönderilirken Hamit Kartal Isparta'ya gönderildi. 1961'de askerî idarenin yönetimi sivil idareye bırakması ile memleketine dönmesine izin verildi⁴⁷⁷. DP'nin askerî idare ile mağdur edilen üyelerinden olup DP'lilere daha sonra iade-i itibar yapılmasına rağmen Hamit Kartal'ın torunu kendilerinin bu konuda hâlâ mağdur konumunda bulduklarını ifade etti⁴⁷⁸. 1969'da Ankara'da memurluğa başlaması ile Ankara'da yaşamaya başladı ve 17 Ekim 1972 tarihinde Ankara'da hayatını kaybetti.

Torunu ve kızı ile yapılan görüşmeler sırasında Hamit Kartal'ın kişiliği hakkında edinilen bilgilere göre; narin, kibar, zarif bir kişiliğe sahiptir. Çok iyi ata binen, edebiyata meraklı, şiir yazan, iyi derecede Rusça, Türkçe ve Kürtçe, orta düzeyde Fransızca bilen biriydi. Ticarete oldukça başarılı olan Hamit Kartal ailenin Van'da tanınmasını sağladı. Ailesinin

⁴⁷⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s.675.

⁴⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ne Gönderdiği Dilekçe, 19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat sırasında temin edilmiştir.

⁴⁷⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s.675.

⁴⁷⁷ McDOWALL, *a.g.e.*, s.531.

⁴⁷⁸ 19.07.2022 yılında Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

ifadelerine göre gerek yaşadığı dönem gerekse günümüz yaşam şekli göz önünde bulundurulduğunda Hamit Kartal, oldukça entelektüel yaşayan bir insandı. Şehir yaşamını köy hayatına göre daha çok seven Kartal, Van'daki memurluktan sonra İstanbul'a yerleşerek ticaretten kazandığı parayla da İstanbul'da yalılı olarak uzun müddet orada yaşamayı da tercih etti.

3.4.2. Faaliyetleri

Milletvekilliğinden önce ilk defa 28 Nisan 1949'da Van DP İl Kongresinde Hamit Kartal ismi görülmektedir. Çeşitli sorunların dile getirildiği bu kongrede, DP Van teşkilatlanmasının yaşadığı sorunlar ve CHP dönemi aksaklıklar konuşulmuştur. Bu kongrede İl İdaresi üyeleri seçimleri de yapılmış ve Hamit Kartal İl İdare Kuruluna seçilmiştir⁴⁷⁹. Parti içerisinde faaliyetlerini artırmış; milletvekilliğine giden sürecin ön hazırlıklarını yapmış, 1950 seçimlerinde milletvekili olarak seçilemese de çalışmalarını ara vermeden devam ettirmiştir. 1954'te tekrar aday olduğu bu seçimlerde X. Dönem Milletvekili olarak çalışmalarını TBMM çatısı altında yürütmeye başlamıştır.

Hamit Kartal, X. Dönem milletvekilliği süresinde Mecliste izlediği aktif siyaset ile görülen bir isim olmamış; fakat çeşitli kademelerde ve görevlerde bulunmuştur. Ticaretle uğraşan bir isim olmasından dolayı 1954'te iki defa Ticaret ve 1956'da bir defa Ticaret ve Geçici Encümenliklerine seçilmiştir⁴⁸⁰. Meclis içerisinde yapılan seçim ile Türk Parlamentolar Arası Türk Birliği grubuna aza olarak seçilmiştir⁴⁸¹. 3/145 Millî Korunma 1951 yılı bilançosunun gönderildiğine dair Başvekâlet tezkeresi ile 3/146 Millî Korunma 1952 yılı bilançosunun gönderildiğine dair Başvekâlet tezkerelerinde Muvakkat Encümenliği azası görevini yürütmüştür⁴⁸². 1/615 Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Kanunu lâiyhası münasebetiyle (15. 5. 1957 tarihinde 6968 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.) yine Muvakkat Encümen azası olarak seçilmiştir⁴⁸³.

Milletvekilliği süresince katıldığı önemli oylamalara bakıldığı zaman bağlı olduğu DP ile paralel fikirlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 5545 sayılı milletvekili seçimlerine ait kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik yapılan oylamada Van milletvekili Kemal Yörükoğlu ile birlikte evet reyini kullanmıştır⁴⁸⁴. Menderes hükümetinin

⁴⁷⁹ *Van Sesi*, 28 Nisan 1949.

⁴⁸⁰ Binark, *a.g.e.*, C.I, s.216.

⁴⁸¹ *Aynı eser*, s.303.

⁴⁸² Binark, *a.g.e.*, C.IV, s.3712.

⁴⁸³ Öztürk, *a.g.e.*, C.II, s.921.

⁴⁸⁴ Binark, *a.g.e.*, C.I, s.626.

1954'te programını açıklaması ile mecliste yapılan uzun tartışmalardan sonra güven oylamasına geçilmiştir. 520 reyden 491 rey alarak güvenoyu alan Menderes hükümetine Hamit Kartal da yanındaki diğer üç Van milletvekili ile evet yönünde oy kullanmıştır⁴⁸⁵. Yine 1955'te 4. Menderes hükümeti için yapılan güven oylamasında da Kartal, evet yönünde rey kullanmıştır. 1954'te Malatya'ya bağlı Adıyaman'ın il olması ile ilgili Kanun için yapılan oylamada evet yönünde rey kullanırken Kocaeli'ne bağlı Sakarya'nın il olması ile ilgili oylamada rey kullanmamayı tercih etmiştir⁴⁸⁶. Kırşehir'in ilçe olması ve Nevşehir'in il yapılması ile ilgili oylamada ise Kemal Yörükoğlu ile birlikte yine evet yönünde oy kullanmıştır.

Meclis içindeki diğer faaliyetlerine bakıldığında Kemal Yörükoğlu ile yakın bir dostluk da kurduğundan dolayı benzer fikirlere sahip olmuşlardır. Hamit Kartal, Van milletvekillerinden Kemal Yörükoğlu'nun da arasında bulunduğu 65 kişi ile birlikte Diyanet Bütçesinin artırılması ve İmam ile Hatip görevlendirilmesiyle ilgili TBMM'ye teklif sunmuştur. Söz konusu teklif Tek Parti döneminde Şeriye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılmasından sonra ibadethanelerin gelir kaynaklarını oluşturan kurumların satılmasından doğan mağduriyet üzerinedir. Teklif, ibadethanelerin gelirden mahrum kaldığı için yok olmaya mahkûm kalmasından kaynaklı ortaya çıkan problemler üzerinedir. İbadethanelerin masraf ve personel yükü Diyanet Kurumuna yüklenmiş, Diyanet bu yükü karşılayabilecek bütçeye sahip olmadığı için bütçesinin 10.952 liradan 21.760 liraya yükseltilmesi ve kadro sayısının da 400 adet 200 liralık 8.000 adet 150 liralık olarak artırılması teklif edilmiştir⁴⁸⁷. Özellikle Van seçmeninin sosyolojik durumunu göz önünde bulundurarak hassasiyet gösterdikleri din konusunda talepleri karşılamak için uğraşmıştır.

Milletvekili seçildiği 1954-1957 yılları arasında da kongrelere katılmayı ve halka karışarak dertlerini dinlemeyi ihmal etmemiştir. Haziran 1955 'de Van İl ve Merkez İlçe Kongresinde bulundu. Yanında Muslih Görentaş ve Hilmi Durmaz ile birlikte çeşitli ziyaretlerde bulunduktan sonra 9 Haziran'da Ankara'ya hareket etti⁴⁸⁸. Hamit Kartal yine 23 Ağustos 1956'da yılında da Van'a ziyarette bulundu. Yanında Van X. Dönem Milletvekili Hamit Kartal, Elâzığ Milletvekili Faruk Sanaç ve Siirt Milletvekili Baki Erdem ile birlikte esnaf ve ilçe teşkilatlarına ziyarette bulundu. Bu ziyaret sırasında Hamit Kartal, DP Van milletvekilleri Hilmi Durmaz ve Muslih Görentaş tarafından karşılandı⁴⁸⁹. Seçmen kitlesi ile

⁴⁸⁵ Aynı eser, s.877.

⁴⁸⁶ Aynı eser, s.1009.

⁴⁸⁷ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)*, C.III, Ankara, s.3357.

⁴⁸⁸ *Van Sesi*, 9 Haziran 1955.

⁴⁸⁹ *Van Postası*, 24 Ağustos 1956.

yakından ilgilenmeyi ihmal etmeyen Hamit Kartal, milletvekilliği süresince en uzak seçmene dahi ulaşmaya çalıştı. Hamit Kartal Eylül 1956'da yanında DP müfettişi Ömer Sanaç, Van milletvekillerinden Muslih Görentaş ve Hilmi Durmaz ile birlikte nahiye, köy ve kazalarda ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretler sırasında seçmenler ile yakın temasa geçti. Bağımsız seçmenler, CHP'li ve Türkiye Köylü Partili binlerce kişi bu ziyaretler sırasında DP'ye dahil oldu⁴⁹⁰.

3.5. Mehmet İzzet Akın

3.5.1. Hayatı

İzzet Akın tam ismi ile Mehmet İzzet Akın, 1889 Van doğumludur. Ankara'nın Yenimahalle İlçesi, Işıklar Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır. Babası İbrahim Ethem Efendi, annesi ise Emine hanımdır. İzzet Akın 1910 yılında Nafia (1897-1982) hanımla evlendi ve dört çocuğu oldu⁴⁹¹.

Harbiye mezunudur ve asker kökenli bir eğitimden geçmiştir. 1909'da süvari teğmen rütbesiyle mezun olarak askerlik mesleğine başladı⁴⁹². İzzet Akın, Van'da 23. Süvari Alayında, İran içlerine akın yapan Nevakiyi Şarkîye 17. Hudut Bölüğünde iki yıl hizmet verdikten sonra 1913'te yeniden Van'daki 23. Süvari Alayı 1. Bölüğüne verildi⁴⁹³. I. Dünya Savaşı'nda Van Seyyar Jandarma Tümen Komutanı Kâzım Özalp'ın Emir Subayı olarak görev yaptı. Bunun yanı sıra I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Filistin ve Kafkas cephelerinde savaştı. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise Adana ve Tarsus civarında Ermeni çeteleri ve Fransız güçleriyle mücadele etti. Emri altındaki silahları da el altından Kuvayı Millîyecilere dağıttı. Bu mücadele sırasında 27 Mart 1920'de yanında 10 kişi ile birlikte Fransız askerlerince tutuklandı. Yaklaşık 45 günlük tutukluluk süresinden sonra Suriye yakınlarındaki Ervad adasına sürüldü. Akın, burada bir buçuk yıllık tutukluluk süresinden sonra Ankara hükümetinin Fransa ile ilişkileri düzeltmesi ile serbest bırakıldı⁴⁹⁴. Serbest kaldıktan sonra Güney Cephesi'nde Millî Mücadele saflarında askerî mücadeleye devam etti⁴⁹⁵. Adana, Tarsus, Bursa İnegöl İlçe Jandarma Komutanlıklarının yanı sıra Rize İl Jandarma Komutanı olarak, yaklaşık yedi sene boyunca da İstanbul Jandarma Komutanı olarak görev yaptı. 16 Mart 1939'da ise İstanbul'dan yarbay rütbesi ile Mardin Jandarma Komutanı görevine tayin edildi⁴⁹⁶. 27 Mayıs 1940'ta Albaylık

⁴⁹⁰ *Van Postası*, 4 Eylül 1956.

⁴⁹¹ Öztürk, *a.g.e.*, C.VII, s.1131.

⁴⁹² *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:1922.

⁴⁹³ Öztürk, *a.g.e.*, C.VII, s.1131.

⁴⁹⁴ *Aynı eser*, 1132.

⁴⁹⁵ *TBMM Arşivi, Tercüme-ihal Varakası*, Sicil No:1922.

⁴⁹⁶ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 30.11.1.0.129.8-4.

rütbesine yükseltılarak Diyarbakır Bölge Komutanlığı görevine başladı⁴⁹⁷. Diyarbakır'daki görevinden sonra Edirne Jandarma Er Okulu Komutanı, yedi sene boyunca Ankara Jandarma Komutanı olarak vazife de bulundu. 26 Temmuz 1947'de Jandarma Albay rütbesi ile yaş haddinden dolayı emekli edildi⁴⁹⁸. Emekli olduktan sonra iki sene de Ankara'da Jandarma Subay ve Gedikli Erbaş Okulu Öğretmenliği görevlerinde bulundu⁴⁹⁹.

İzzet Akın: 16 Kasım 1914'te üsteğmen, 1 Eylül 1922'de yüzbaşı, 30 Ağustos 1931'de binbaşı, 30 Ağustos 1938'de yarbay, 30 Ağustos 1943'te albay rütbesine yükseldi. Akın'a 16 Ekim 1914-31 Ekim 1918 tarihlerini kapsayan süre için 6 yıl Büyük Harp Tazminatı, 15 Mayıs 1919-23 Ağustos 1923 tarihlerini kapsayan süre için 5 yıl İstiklâl Harbi Tazminatı verildi⁵⁰⁰.

Yaklaşık 40 yıllı aşkın bir süreyi askerlik mesleğine vermiş olan İzzet Akın, Demirsalib, Gümüş Liyakat, Harp ve İstiklâl Madalyası sahibidir⁵⁰¹. Türkçe'nin yanı sıra Fransızca 'da bilmektedir.

Emekliliğinden sonra iki yıllık bir meslek öğretmeni görevinde bulundu. 1949'da ise politika ile ilgilenmeye başladı. DP ile girdiği siyasette, DP IX. Dönem Van milletvekili adayı oldu ve 17.986 oy alarak seçimi kazandı. Kazım Özalp ve Ferit Melen ile birlikte IX. Dönem (1950-1954) Van milletvekili olarak meclise girdi. Van'da seçilen üç milletvekilinden tek Demokrat Partili vekildir. Milletvekilliği süresinde Van'ın sorunları ile yakından ilgilendi ve sık sık Van'a ziyaretlerde bulundu. DP'li devlet erkanının her Van'ı ziyaretinde eşlik etti. Bu dönemde belediye ve muhtarlık seçimlerinde de Van'da bulunmayı ihmal etmedi. 1954'te milletvekilliği sona erdikten sonra da DP içerisinde faaliyetlerine devam etti.

DP'nin kapatılmasından sonra da siyaset ile bağlarını tamamen koparmadı ve Kemal Yörükoğlu ile birlikte 1961'de kurulan Yeni Demokrat Parti'nin (YDP) kurucuları arasında yer aldı. YDP'nin kısa süre sonra kendiliğinden dağılması ile Akın'ın da siyasi hayatı sona erdi⁵⁰².

Siyaset ile bağlarının kopmasından sonra Ankara'da emeklilik hayatı yaşayan İzzet Akın, 08.12.1971 tarihinde hayatını kaybetti ve Ankara Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi⁵⁰³.

⁴⁹⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1.0.138.15-15.

⁴⁹⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1.0.192.20-4.

⁴⁹⁹ TBMM Arşivi, Tercüme-i hal Varakası, Sicil No:1922.

⁵⁰⁰ Öztürk, a.g.e, C.VII, s.1132.

⁵⁰¹ Yıldırım, a.g.e, s.600.

⁵⁰² Yeni Demokrat Parti, a.g.e, s.23.

⁵⁰³ Yıldırım, a.g.e, s.600.

3.5.2. Faaliyetleri

DP'li Van milletvekilleri arasında belki de TBMM'de ismini en çok duyulan milletvekillerindendir. TBMM'de yalnızca konuşmaları ve önermeleri ile değil komisyonlarda aldığı görevlerle de etkin bir isim olmuştur. İçişleri ve Adalet Komisyonlarından kurulu karma bir komisyon 1950'de *Basın Kanunu* ile ilgili bir rapor hazırlanmış; İzzet Akın söz konusu raporun hazırlanmasında görev almıştır⁵⁰⁴. Benzer bir şekilde Mason Dernekleri'nin kapatılması ile ilgili Kanun görüşmelerinde, konunun araştırılması için kurulan İçişleri Komisyonunda da görev almıştır. Komisyon, konu hakkında hazırlanan raporu Meclis Başkanlığına sunmuştur⁵⁰⁵. Görev aldığı bir sonraki komisyon, hastane, okul, stadyum, park, cadde vb. yerlere, yaşayan kişilerin isimlerinin verilmemesi ile ilgili çalışma yürütmüştür. İzzet Akın'ın da içinde bulunduğu İçişleri Komisyonu, Yüksek Başkanlığa sunulmak üzere bir rapor hazırlamıştır⁵⁰⁶. 1952'de ise Osmanlı hanedanına mensup kadınların yurda dönmelerine kabul edilmeleri ile ilgili kanun tasarısı için İçişlerine bağlı bir komisyon kurulmuştur. Meclis Başkanlığı'na sunulan konu ile ilgili raporun hazırlanmasında Akın da aktif bir çalışma yürütmüştür⁵⁰⁷. Yine 1952'de Emir Erleri ve Seyis Erlerinin kaldırılması ile ilgili Meclise bir kanun tasarısı sunulmuştur. Kanun için gereken bilgiye ulaşabilmek için İzzet Akın'ın da içerisinde bulunduğu bir Geçici Komisyon kurulmuştur. Geçici Komisyon, raporu Yüksek Başkanlığa sunmuş ve kanun tasarısının görüşülmesi aşamasında komisyon adına Akın sözcülük yapmıştır⁵⁰⁸. Kat mülkiyeti ile ilgili 1953'te kanun maddesinin düzenlenmesinde başvurulmuş İçişleri Komisyonu'nun raporunun hazırlanmasında faaliyet yürütenlerden biri de İzzet Akın olmuştur⁵⁰⁹.

Meclis faaliyetlerine bakıldığında: "*Bir Vicdan Meselesi*" başlıklı *Ulus Gazetesi*'nin yazısı, seçimlerden önce Kızılay tarafından İçişleri emrine verilen para, jandarma onbaşılarının terfileri, Namık Kemal Mahallesindeki memur evleri, Van'ın askerlik şubesi olmayan ilçeleri, halktan alınan sulama ücreti konularında olmak üzere toplam altı sözlü sorusu; Van'ın dört ilçesinde askerlik şubesi açılıp açılmayacağına dair bir yazılı sorusu; İskân Kanununun değiştirilmesine dair bir kanun teklifi ve Genel Kurulda 18 farklı konuda konuşması bulunmaktadır.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Öztürk, *a.g.e.*, C.I, s.503.

⁵⁰⁵ *Aynı eser*, s.1044.

⁵⁰⁶ *Aynı eser*, s.1199.

⁵⁰⁷ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.III, Ankara, s.2924.

⁵⁰⁸ *Aynı eser*, s.3293.

⁵⁰⁹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.IV, Ankara, s.4564.

⁵¹⁰ Öztürk, *a.g.e.*, C.VII, s.1132.

TBMM’de konuşmaları ile sık sık görülen Akın özellikle Van’ın ve Doğu Anadolu’nun geri kalmışlığı üzerine kamuoyu oluşturmak ve DP hükümetinin yatırımlarına yön vermek için çalışmıştır. Çoğunlukla sert bir dil kullanan Akın’ın TBMM’de ilk çalışması seçim öncesine dayanan, Kızılay tarafından yardım amaçlı toplanan paraların İçişleri Bakanlığı hesabına yatırıldığına yönelik sorusudur. Akın: *“Afet ve kuraklıktan dolayı Kızılay’ın tabii görevi olarak ihtiyaç sahiplerine yardım etmek gibi bir vazifesi bulunmaktadır. Fakat bu yardımların seçim öncesine denk gelmesi ve İçişleri Bakanlığı tarafından idare edilmesi tesadüf müdür? Başka afet bölgeleri hakkında bilgim yok fakat seçildiğim ilde (Van) bu yardımlar vali tarafından Ziraat Bankası aracılığıyla gizli bir şekilde yapıldı. Üstelik bu yardımların CHP taraftarı muhtarlara ve CHP üyelerine dağıtıldığına yönelik çeşitli iddialar bulunmaktadır. Kızılay gibi önemli bir kurumun yardımları bizzat kendisinin niye yapmadığı, İçişleri Bakanlığınca yapıldıysa niye gizli yapıldığı, kimlere dağıtıldığı ve ne amaçla dağıtıldığı, soruşturulmalı ve tespit edilmelidir. Bazı yolsuzlukların olduğu malumdur. Bu yardım faaliyetinde de bir kanunsuzluk olduğu muhtemel olacağından sert tedbirler alınarak soruşturulmalıdır”*⁵¹¹ şeklinde sert bir üslupla, çoğu zaman itiraz ve bravo sesleri ile konunun önemine dikkat çekmiş ve araştırılmasını sağlamıştır.

Akın, başka bir konuşmasında yine seçim bölgesi olan Van örneğinden yola çıkarak ülkenin birçok yerinde sorun olan bir meseleye değinmiştir. Van’da sekiz ilçeden sadece üç tanesinde askerlik şubesi olduğuna dikkat çekerek İnsanların askerlik işlerini halletmek için bazen 100-150 km yol yürüdüklerinden bahsetmektedir. Devletin bir görevi olarak hizmeti vatandaşın ayağına götürmek gibi bir görevi bulunduğunu, konu hakkında gerekli çalışmaların yapılmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır⁵¹². Aynı meselenin henüz çözüme kavuşmamış olması sebebiyle Haziran 1951’de tekrar konu üzerinde durmuş ve mesele hakkında uzun uzun açıklama yapmıştır. Ayrıca *“Van’ın, I. Dünya Savaşı öncesinde kalabalık bir şehirken savaşla birlikte yıkıma uğraması ve dağılması, bu sebeple nüfusun azalması, az hizmet için bir bahane değildir. Coğrafyaya baktığımızda geniş bir alandır o yüzden bu yıkımın bir nebze olsun telafisi şarttır. Yıkıma uğraması ve nüfusun Ermeniler ile Ruslar tarafından katledilip göç ettirilmesi, nüfusun yarıya indirilmesi de Vanlıların suçu değildir. Gerekli hizmetleri halkın ayağına götürmek görevimizdir”* diyerek açılacak askerlik şubeleri için net tarih belirleme gayretine girmiştir⁵¹³. Akın, söz konu şubelerin açılması ile ilgili 1951 yılı sonuna kadar açılmasının sözü verildiğini hatırlatarak 1952 Ocak ayında Millî Savunma Bakanlığı’na soru önergesi

⁵¹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 2/5, s.54-55.

⁵¹² T.B.M.M. Tutanak Dergisi,5/49, s.551.

⁵¹³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi,8/95, s.414-415.

yönelmiştir. Askerlik şubesinin açılmaması ile ilgisi varsa gerekçenin sunulması talep edilmiştir. Yapılması planlanan ve söz verilen askerlik şubelerinden iki tanesi 1953 yılı sonuna kadar yapılmış; fakat geriye kalan Gevaş ve Gürpınar askerlik şubeleri bir türlü inşa edilmemiştir. Bu yüzden Akın, söz konusu mesele üzerine milletvekilliği boyunca çaba sarfetmiştir.

Van'ın bayındırlık meselesinde karşılaşılan sıkıntılar neredeyse tüm Van milletvekillerinin dikkatini çekmiş; konuyu meclise taşımışlardır. Akın ise Ağrı ve Diyarbakır'dan Van'a yapılan yolların durumu ile ilgili, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'na (ö.17 Şubat 1959) 1951'de, konu hakkında, durumu açıklığa kavuşturan bir soru sormuştur. Zeytinoglu'nun bildirdiğine göre personelin, teşkilatın ve de araçların henüz uygun ve yeterli olmamasından dolayı yol yapımına iki taraftan başlatmak, yani süreci hızlandırıp Van'dan başlamak imkansızdır⁵¹⁴. 1952'de yine Van'ın yollarının ciddi bir problem olduğu meselesi Akın tarafından dile getirilmiş, Karayolları 11. Bölgenin Van'a yapılmasının ilan edilmesiyle Akın, meclis kürsüsünden Van halkı adına teşekkür etmiştir⁵¹⁵. Karayolları meselesi üzerinde ayrıca duran Akın, memleketin en ücra köşelerinden olma hasebiyle çok geri kalmış olan Van ve Hakkâri illerinde yolların acilen yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması için konuyu sık sık meclise taşımıştır. Bunlardan biri 1952'de *Bütçe Kanunu* görüşmeleri sırasında Karayolları Genel Müdürlüğüne ait bütçenin nereye harcanması gerektiği ile ilgili değişiklik yapılması talebi bulunmaktadır. Söz konusu görüşmelerde Van'ın karayolu, havayolu ve demiryolu bakımından her açıdan eksik olduğu ve yolu olan yerleri asfaltlamak yerine Van gibi hiç yolu olmayan yerlere yol yapılmasının daha acil olduğunu söylemiştir⁵¹⁶. Akın'ın özellikle karayolu olmak üzere ulaşım ve bayındırlık adına gösterdiği çaba olağanüstüdür. Her fırsatta Van'ın ihtiyaçlarını sıralamaktan ve meclis gündemine taşımaktan eksik kalmamıştır. 1953 yılı Bayındırlık Bakanlığı'nın karayollarına ait bütçe görüşmelerinde su sıkıntısı ve başlanan karayollarının yapımının savsaklanması ile ilgili etkili bir konuşma yapmış; verilen ihalelilerin suistimale açık olabileceğinden, bölge halkının tepkisine yol açacağından bahsetmiştir. Bu görüşmeler sırasında Akın'a ait talepler şu şekilde sıralanabilir:

1-Van'ın Gevaş Kazasının bir su işi vardı, iki senedir müteahhitte ihale verildi fakat işe başlanmadı henüz, sebebini soruyoruz, müteahhit diyor ki; projeler değişiyor, onun için

⁵¹⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi,5/51, s.858.

⁵¹⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi,13/49, s.1033.

⁵¹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi,16/88, s.363-365.

başlayamıyorum. İlgililere soruyoruz, müteahhit işi savsaklıyor diyorlar. Gerekli tedbirin alınmasını rica ederim.

2-Van Gölü kenarına yapılması planlanan yol askeri, ekonomik ve turistik açıdan çok önemlidir. Bu yolun bir an önce tamamlanması; Ağrı, Erziş ve Van'ı birbirine bağlayan yolun yapımının uzun sürdüğü, savsaklandığı, mevsimin ortasında başlandığı artık bitirilmesinin zorunluluk olduğu.

3-Van'a Karayolları Bölge Müdürlüğü yapıldı fakat gerekli personel ve makine temin edilmediği için faaliyetlerini yürütemediği meselesi.

4-Erciş ile Muradiye arasına yapılması planlanan sulama için kullanılan tesisin artık yapımına başlanması.

Söz konusu taleplerin yanı sıra Bayındırlık Bakanlığına serzenişte de bulunan Akın, yatırımlarda Van başta olmak üzere Doğu'ya gerekli önemin verilmediğine yönelik eleştiride de bulunmuştur⁵¹⁷.

Akın'ın yakından ilgilendiği bir önemli mesele ise uzun yıllar ciddi problem olan iskân ve zorunlu göçten kaynaklı boşaltılan bölgelerin yerleşime açılması meselesidir. Özellikle Van'da Zeylan bölgesi olarak bilinen yer, 1930 Ağrı İsyani'ndan kaynaklı boşaltılan yerlerden olup yaklaşık 40 köy bulunmaktaydı. Tedbir amaçlı boşaltılan bu bölgenin halkı zorunlu olarak daha batıya göç ettirilmiş ve toprakları ile mülklerine devlet tarafından el konulmuştu. Söz konusu bölge artık tehlike kalmadığı düşüncesi ile göç ettirilenlerin yerleşimine açılmış, geri dönüşlere izin verilmiştir. Fakat yaklaşık 20 seneden sonra izin verilen halkın toprağı hazine malı sayıldığı için toprakları iade edilmemiştir. Akın bu mesele ile yakından ilgilenmiş hem bölgenin yeniden yerleşime açılması hem de toprakların iade edilmesi meselesi üzerinde durmuştur⁵¹⁸. Söz konusu bölge ile ilgili İzzet Akın, TBMM'ye Şu teklifi sunmuştur: “İskân Kanununu tadil eden 5098 sayılı Kanunun 12. maddesinin değiştirilmesi ve yasaklığı kaldırılan yerlerle 5227 sayılı Kanunun 1. maddesinin 4. bendinde zikredilen idareten boşaltılmış bölgelerde köyler teşkili ve halkının yerleştirilmesi hakkındaki 5826 sayılı Kanunun 2. maddesinin son fıkrasıyla 3. maddesinin A bendinin kaldırılmasına, 4. maddesinin tadiline ve aynı kanuna yeniden bâzı hükümler ilâvesine dair kanun teklifi (2/518) (İçişleri, Maliye ve Bütçe komisyonlarına)”⁵¹⁹. Akın'ın bu teklifi doğrultusunda bir komisyon kurulması karar verilmiş; gerekli incelemelerin yapılmasından sonra söz konusu teklif kabul edilmiştir. Uzun

⁵¹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20/54, s.1067-1068.

⁵¹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20/48, s.575-576, 603-604.

⁵¹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 21/68, s.367.

yıllardır ciddi bir problem olarak sürekli meclis gündemine gelen ve türlü tartışmalara sebebiyet veren *İskân Kanunu* ve Van'daki yaklaşık 40 köyün yerleşme açılması problemi çözülmüştür. Zeylan bölgesinin İskanı meselesi İzzet Akın'ın çabaları ile şu şekilde çözülmüştür:

“MADDE 1. — 5826 sayılı Kanunun ikinci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Yasak ve idareten boşaltılmış bölgeler dışında kalan serbest bölgelerden 2510 sayılı Kanun mucibince nakle tâbi tutulan kimselerden,

A) Mürettep yerlerinde iskân edilmeden eski yerlerine dönenler,

B) Mürettep yerlerinde verilen gayrimenkulleri Hazineye terkedenler,

*C) Mürettep yerlerinde iskân görmemiş ve eski yerlerindeki gayrimenkulleri de tevzi edilmiş olup da bedellerini almaktan feragat edenler, Toprağı müsait yerlerde iskân edilirler. Ancak serbest bölge ahalisinden olup da bu yerlerde gayrimenkulleri bulunmayan ve mürettep yerlerinde verilen gayrimenkullerini de satmak suretiyle ellerinden çıkaranlardan, muhtaç olanlara *İskân Kanununun borçlandırma usulleri dairesinde toprak ve ev yeri verilir.**

*MADDE 2. — 5826 sayılı Kanunun 4. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: Yasaklığı kaldırılan veya idareten boşaltılan bölgeler halkından olup da üçüncü maddenin şümulü haricinde kalan yardıma muhtaç kimselerin bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde iskânlarını, istedikleri takdirde bu bölgeler dâhilinde veyahut arazisi müsait başka yerlerde *İskân Kanunu hükümlerine göre iskânları yapılır*”⁵²⁰.*

Akın'ın, Van'ın yol, su ve eğitim gibi temel sorunlarını gündeme taşıdığı bir önergesi ise Van'da sulama teşkilatı olan yerlerde alınan ücretlerde nasıl bir tarife uygulandığına yöneliktir. Meclis Başkanlığına, konu ile ilgili Bayındırlık Bakanlığı tarafından cevaplanması için şu önergeyi sunmuştur:

“T. B. M. M. Yüksek Başkanlığına

Aşağıdaki hususatım Bayındırlık Bakanı tarafından Mecliste sözlü olarak cevaplandırılmasını saygı ile arz ederim.

1. Sulama teşkilâtı olan yerlerde halktan alınmakta olan sulama ücretinin miktarı nedir?

2. Bu ücretlere ait tarife memleketin her tarafında seyyanen mi tatbik edilmektedir? Yoksa bölgeler arasında fark gözetilmiş midir?

⁵²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24/99, s.17-20.

3. *Bu tarifinin yeniden gözden geçirilmesi düşünülmekte midir?*

4. *Van'da (1950) senesi için tahakkuk ettirilen sulama ücretleri çok fakir olan bu bölge vatandaşlarının ödeme takati haricindedir. Bunun için ne düşünülmektedir?*

Van Milletvekili İzzet Akın

Bayındırlık Bakanlığı bahsedilen soruya verdiği cevapta: “*Van'da sulama için kullanılan şebeke suyu fiyatlandırılması her bölge ve ürün için farklılık göstermektedir. Yük olabileceği düşünülen yerler için düzenlemeye gidilmekte ve fiyatlar bakanlıkça, her sene başında toplanan bir komisyon tarafından belirlenmektedir*” demiştir⁵²¹.

Van Postane binasının yeniden yapılması, Van hava meydanının toprak olduğu, iniş ve kalkışlarda ciddi bir problem yarattığı meselesi de Akın tarafından Ulaştırma Bakanlığı'na bildirilmiş, gerekli tedbirlerin alınması rica edilmiştir. Bunun üzerine Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek (ö.27 Mart 1995) gerekli tedbirlerin alınacağı ile ilgili söz vermiştir⁵²².

Ülke gündemini ilgilendiren önemli konularda da Akın'ın aktif ve gayretli davrandığını söylemek mümkündür. 1952'de İçişleri Bakanlığına bağlı askerî güçlerin birleştirilmesi ve ihtiyaca göre yeniden yapılanmasını sağlamakla ilgili ciddi bir mesele tartışılmaktaydı. Söz konusu zabıta güçlerini yeniden yapılanması ve ıslah edilmesi ile ilgili Akın TBMM kürsüsünden bilgilendirici bir konuşma yaparak bu meselenin nasıl çözülebileceği ile ilgili tavsiyelerini aktarmıştır. Kanun tasarısı aşamasında olduğu ve Jandarma ile Emniyet teşkilatının birleştirilmesi konusunda meclis çoğunluğu ile hemfikir olduğunu dile getirmiştir⁵²³. Zabıta güçlerinin birleştirilmesi meselesi ya da Jandarmaya gerekli imkânların sağlanması konusu 1952 yılı boyunca tartışılmış, 1953'te Jandarma Komutanlığı bütçe görüşmelerinde tekrar gündeme gelmiş ve Akın da bu tartışmaya katılmıştır. Söz konusu düzenlemelerin aciliyetini ve zorunluğunu dile getiren konuşmalar yapmıştır. Özellikle asker kökenli bir milletvekili olarak uzmanlığı olan meselelerde genellikle fikir beyan etmekten geri durmamıştır⁵²⁴. Milli Savunma ve İçişleri Bakanlığıyla ilgili meselelerden biri olan ordu içindeki onbaşıların durumunun düzenlenmesi ve terfi işlemlerinin yapılabilmesi meselesi Meclis gündemine taşındığında, Akın'ın kanuna ihtiyaç duyulduğunu dile getirmesi yine asker kökenli kişiliğinden dolayıdır⁵²⁵.

⁵²¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8/95, s.414-415.

⁵²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/50, s.1170.

⁵²³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13/48, s.877-878.

⁵²⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20/51, s.820- 821.

⁵²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 28/49, s.770-771.

İzzet Akın, Meclis görüşmelerinde söz hakkı aldığı ve görüş bildirdiği meselelerden bir diğeri Ankara'da Namık Kemal Mahallesi'nde bulunan devlete ait evlerin devlet memurlarına tahsisi ile ilgilidir. Söz konusu evlerde yaklaşık 1944 yılından itibaren ev bulmakta güçlük çeken devlet memurları oturmaktaydı. Fakat son zamanlarda (1952) buna ihtiyaç kalmamış, kiralık ev sayısı oldukça artmıştır. Bir problem varsa dahi kira fiyatlarından kaynaklıdır. Bu yüzden bahsedilen evlerin ya üst düzey memurlar yerine düşük ücret sahibi memurlara tahsis edilmesi ya da bu evlerin devlet kurumuna ve binasına dönüştürülerek tasarruf edilmesine yönelik kanun teklifinde bulunmuştur⁵²⁶.

Mecliste 1952'de Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Ulus Gazetesi*'nde “*Bir Memleket Meselesi*” adlı makalesi tartışmaya sebep olmuş; söz konusu makalede Yalçın, Doğu ve Güneydoğu ile ilgili bir değerlendirmede bulunarak bazı ithamlarda bulunmuştur. Bu ithamlar doğu halkının silahlandığına, isyana hazır olduğuna, kadına ve ahlak anlayışına bakışın sıkıntılı olduğuna yönelik ithamlardır. Adı geçen makale TBMM'de ciddi tartışmalara sebep olmuş; Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu gibi Van DP Milletvekili İzzet Akın da açıklama ve konuşma yapma ihtiyacı duymuştur. Söz konusu iddia ve ithamların tamamen uydurma olduğunu, Yalçın'ın doğu halkını tanımadığını, herhangi bir silahlanma ve yapılanmanın da asla bulunmadığını dile getirmiştir. Ayrıca yazılanların tamamen hükümeti kötülemek adına yapıldığını, doğu halkının da bu iddiaları üzüntüyle karşıladığını söylemiştir⁵²⁷. İzzet Akın, Hüseyin Cahit Yalçın'ın iddialarının doğruluğunun tespiti için İçişleri Bakanlığınca cevaplanmak üzere aşındaki soru önergesini sunmuştur.

Bu yazıda: (Erzurum ve Ağrı illerindeki, hatta bütün Doğu bölgesindeki köylülerin harekete hazır bir ordu gibi silahlandıkları, memleketimize İran'dan silâh ve makineli tüfekler sokulduğu, kaçakçılığın alıp yürüdüğü, bu bölgede Devlet otoritesinin tamamen muhtel olduğu) bildirilmektedir. Neşir yoluyla memleket eskârı Umumiyesine duyurulan bu heyecanlı haberlerden Doğulu bir milletvekili olarak endişelendim. Seçim bölgemden aldığım haberlerde bu havadisın oralarda da teessür ve heyecan yarattığını öğrenmiş bulunuyorum. Bu yazıda bildirilen hususat doğru mudur? Doğru ise ne gibi tedbirler alınmıştır? İçişleri Bakanı tarafından Büyük Millet Meclisi huzurunda sözlü olarak açıklanmasını saygı ile arz ederim.

Van Milletvekili İzzet Akın

⁵²⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17/3, s.55-56.

⁵²⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 15/69, s106-107.

Akın'ın sorusu Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu'nun sorusu ile birlikte Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından cevaplanmış; söz konusu iddialar tamamen yalanlanırken İzzet Akın'ın konuya gösterdiği hassasiyet oldukça önemlidir⁵²⁸.

İzzet Akın'ın faaliyetleri TBMM ile sınırlı kalmamış; 28 Nisan 1950 seçimlerinde DP listesinden aday olarak 1000 kişinin katıldığı mitingde bir konuşma yapmıştır. Emekli Albay İzzet Akın bu mitingde I. Dünya Savaşı'ndan öncede Van'da bulunduğunu ve Van'ın bir çocuğu olduğunu belirtmiştir. I. Dünya Savaşı öncesi ile 1950 yıllarını karşılaştıran Akın herhangi bir fark göremediğini ve CHP döneminde Van'ın geri kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Tek Parti Dönemi'nin, demokratik bir devlet anlayışına uymadığını ve iktidarın değişmesi gerektiğini söylemiştir. Bunların yanı sıra 1946 seçimleri ve Van valisinin tarafsız davranmadığı gibi meseleler üzerinde de durmuştur⁵²⁹.

Seçmenlerle sık sık buluşmayı ihmal etmeyen Akın, 1950 Genel Seçimlerinde milletvekili seçildikten sonra muhtarlık seçimleri için Van'da DP ve CHP'liler arasında çıkan kavgada yaralananları ziyaret etmiştir. Bunun yanı sıra 4 Eylül 1950'de yapılacak Belediye seçimlerinde DP adayı için Van'a gelmiş ve DP'nin düzenlediği miting sırasında etkili bir konuşma yapmıştır. Halka hitaben niye DP'nin seçilmesi ve CHP'nin 27 yıllık iktidarı döneminde Van için hiçbir şey yapmadığı üzerinde durmuştur. Bu ziyaretini aynı zamanda Vanlı olan ve Gümüşhane Milletvekilliği yapan Kemal Yörükoğlu ile birlikte gerçekleştirmiştir⁵³⁰.

Ziyaretini 7 Eylül 1953'te tekrarlayan IX. Dönem Van Milletvekili İzzet Akın, ziyaret sırasında Vali, Emniyet Müdürü, bazı müdürler ve dostları tarafından karşılanmıştır⁵³¹. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Van ziyaretinin hemen ardından yapılan bu ziyaret yaklaşan genel seçimlere hazırlık niteliğindedir. Van'ın DP'li tek milletvekili İzzet Akın bu ziyareti sırasında halkla buluşmalar düzenlemiş ve Kasım Gülek'e sert eleştiriler yağdırmıştır. İzzet Akın, DP'nin icraat ve faaliyetlerine değinerek Van için yapılan hizmetleri uzun uzadıya anlatmıştır. Ayrıca Nihat Erim'in kurduğu CHP gençlik kolları için de sokak aralarındaki propagandacılar diye sert ithamlarda bulunmuştur⁵³². Sadece bu seyahatlerle sınırlı kalmayan Akın halka karışmayı ve dertlerini dinlemeyi ihmal etmemiştir. Gerçekleştirdiği temaslarda

⁵²⁸ Öztürk, a.g.e, C.V, s.6237.

⁵²⁹ *Van Sesi*, 29 Nisan 1950.

⁵³⁰ *Van Sesi*, 22 Ağustos 1950.

⁵³¹ *Van Postası*, 7 Eylül 1953.

⁵³² *Van Postası*, 15 Eylül 1953.

halktan dinlediği sorunları ve eksiklikleri Meclis gündemine de taşıyarak çözüm odaklı ve başarılı bir milletvekilliği sürecinden geçmiştir.

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde çok partili hayat ilk defa 1908'de II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyeti ilan etmesi ile başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ittifak kuvvetlerinin savaşı kaybetmesi ile Osmanlı Devleti işgal edilmeye başlandı ve Mebusan Meclisi kapatıldı. Millî Mücadele'nin kazanılması ile 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi ve CHF tek siyasi parti olarak mecliste temsil hakkı elde etti. Bu süreci 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu takip etti; fakat ülkenin içinde bulunduğu koşulların henüz çok partili hayata hazır olmaması bu partinin 1925'te *Şeyh Said İsyanı* ile bağlantısı olduğu gerekçesi ile kapatılmasına sebep oldu. Bu süreci 1930 'da Atatürk'ün teşviki ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu takip etti. Fakat cumhuriyet rejimine muhalif kesimlerin SCF'ye meyletmesi tehlike olarak görüldü ve parti kısa süre sonra kendisini feshetti.

Çok Partili Dönem ancak 1945'te muhalefet partisine duyulan ihtiyacın artık ertelenemez bir noktaya gelmesi ile başladı. Önce Milli Kalkınma Partisi onu takiben Demokrat Parti'nin kuruluşu Cumhuriyet tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Geniş bir halk kitlesine hitap eden DP ülke genelinde hızlıca yapılandı. DP, 1946 seçimlerinde ilk çok partili seçimlerde henüz yeni bir parti olması hasebiyle istediği başarıyı elde edemese de 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olmayı başardı. 1950 seçimleri yaklaşık 10 yıl boyunca ülkeyi yöneten DP döneminin başlangıcı oldu.

DP kuruluşunu tamamlamasıyla ülkenin en ücra köşelerinden olan Van'da da yapılanması, uzun yıllar ihmal edilen büyük halk kitlelerinin DP'ye katılmasını sağladı. DP özellikle Tek Parti döneminde baskı altında tutulan gruplara odaklanarak cemaat, basın ve aşiret reislerinin ilgisini çekti. DP, Van'da 1950 seçimlerinde iktidar partisinin baskılarına rağmen üç milletvekillinden birini alarak Albay İzzet Akın'ı Meclise gönderdi. 1954 seçimlerinde ise DP, Van'da kurduğu başarılı ilişkiler sayesinde dört milletvekillini tamamını aldı. Hamit Kartal, Hilmi Durmaz, Muhlis Görentaş ve Kemal Yörükoğlu DP listesinden seçilerek Meclise girmeyi başardı. Fakat aynı başarıyı 1957 seçimlerinde gösteremedi; çünkü CHP de Van'da DP'ye benzer bir strateji geliştirerek beş milletvekillinin tamamını aldı. DP'nin Van'da 1957 seçimlerinde yaşadığı başarısızlığın sebepleri arasında ülke genelinde yaşanan ekonomik ve idari sıkıntılar da etkili oldu.

DP iktidarı boyunca Van'da DP'den seçilen toplam beş milletvekillinin meclis içerisinde ve dışında yaptığı hizmetler azımsanamayacak kadar çoktur. Özellikle Kemal Yörükoğlu ve İzzet Akın'ın uzun yıllar devlet kurumlarında hakimlik ve askerlik gibi ciddi

kademelerde görev yapmış olmaları milletvekillikleri süresince daha başarılı bir siyaset izlemelerini sağladı. Meclis faaliyetlerinde gösterdikleri başarı ise izledikleri aktif siyasetle doğru orantılıdır. Hilmi Durmaz, Hamit Kartal ve Muhlis Görentaş ise daha çok bölgedeki şahsi saygınlıkları ile bilinen ve geniş halk kitlelerini etkileyen isimler oldu. Meclis faaliyetleri oldukça az olmasına rağmen Meclis dışında gösterdikleri çaba ve halk ile kurduğu yakın ilişki uzun süre siyasette kalmalarını sağladı.

Hamit Kartal X. Dönem milletvekilliğinden sonra DP ile olan ilişkisini devam ettirdi. 27 Mayıs Askerî Darbesi'nden sonra görevi kardeşi Kinyas Kartal'a devrederek daha sonra uzun yıllar Van'ın Adalet Partisi vasıtasıyla temsilini sağladı.

Hilmi Durmaz, X. Dönem milletvekilliğinden sonra Ankara'ya yerleşerek ticaret ve müteahhitlikle uğraşarak saygın bir üne sahip oldu.

Muhlis Görentaş ise X. Dönem milletvekilliğinden sonra XII, XIII, XV, XVI, XIII. Dönemlerde milletvekili seçilmesiyle toplamda altı dönem meclise girdi ve sırası ile CHP, DP, YTP, CGP, MSP ve ANAP olmak üzere toplam altı farklı siyasi partide aktif siyaset izledi.

Gerek kişilikleri gerekse gösterdikleri çaba ile takdiri ve saygıyı hak eden ve ismi zikredilen bu beş tarihi şahsiyetin DP Dönemi ve Van açısından önemi büyüktür. Uzun süre politika ile ilgilenip halk nezdinde olumsuz yanları ile bilinmeden veya herhangi bir suçlamaya maruz kalmadan hayatını devam ettirmek ve saygı ile hayata veda etmek ulaşılmak istenen bir idealdir. İzzet Akın, Hamit Kartal, Kemal Yörükoğlu, Muhlis Görentaş ve Hilmi Durmaz sahip oldukları imkânlar çerçevesinde faydalı olmaya çalışan ve saygıyla anılarak tarihteki yerlerini almış kişilerdir.

KAYNAKÇA**Arşiv Araştırmaları****Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**

- nr.** 010.09.218.676-1.
nr. 030.10.70.461-3.
nr. 030.01.51.309.7-12.
nr. 30.100.85.558.10-3.
nr. 30.10.0.0.77.510.11-3.
nr. 30.11.1.0.129.8-4.
nr. 30.11.1.0.138.15-15.
nr. 30.11.1.0.192.20-4.
nr. 490.0.0.459.1887.5-4.
nr. 490.0.0.459.1887.5-2.
nr. 490.01/441.1825.1-31.
nr. 490.01/441.1825.1-31
nr. 490.01/441.1825.1-28.
nr. 490.01.441.1825.1-26.
nr. 490.01.441.1825.1-21.
nr. 490.01.441.1825.1-23.
nr. 490.01.441.1825.1-24.
nr. 490.01.441.1825.1-15.
nr. 490.01.441.1825.1-11.
nr. 490.01.441.1825.1-8.
nr. 490.01.441.1825.1-21.
nr. 490.01.441.1825.1-15.
nr. 490.01.441.1825.1-16.
nr. 490.01.441.1825.1-13.
nr. 490.01.441.1825.1-1.
nr. 490.01.325.1343.1-4.
nr. 490.01.325.1343.1-4.
nr. 490.01.325.1343.1-4.
nr. 490.1.0.0.1825.274.5-3
nr. 490.1.0.0.1825.274.5-4

TBMM Arşivi**TBMM, Tutanak Dergisi (1950-1957)****TBMM, Albümü, Cilt 1, 1920-1950****TBMM, Albümü, Cilt 2, 1950-1980**

Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

AĞAOĞLU, Samet, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 4. Baskı, (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Hil yay., İstanbul 2010.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenik Yayınevi, Ankara 2004.

AŞGIN, Sait, *Türkiye'nin Demokrat Parti 'li Yılları*, Altunarı Ofset Ltd. Şti. yay. Karaman 2001.

BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)*, C.I, C.III, C.IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2010.

BİRAND, Mehmet Ali, Can Dünder, Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2007.

EROĞLU, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yay. Ankara 1990.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yay. İstanbul 1988.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KÖSEREİSOĞLU, Şükrü, *Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu'na Açık Mektup*, Millî Kütüphane, 1953.

McDOWALL David, *Modern Kürt Tarihi*, (Çev. Neşenur Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara 2004.

Müstakil Demokratlar Grubu, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Millî Kütüphane, Ankara 1949.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)*, C.I, C.II, C.III, C.IV, C.V, C.VII, TBMM Vakıf Yayınları, Ankara 1998.

SARISÖZEN, Güner, *D.P. Milletvekili Albümü (1946-1950)*, Ankara 1998.

ŞEYHYANLIOĞLU, Hüseyin, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınlar, Ankara 2011.

TURAN, Murat, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul 2011.

TÜİK, *Milletvekilli Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012.

Yeni Demokrat Parti, *Yeni Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara 1961.

YILDIRIM, Sema, Behçet Kemal Zeynel, *TBMM Albümü (1920-2010)*, (II), GÖKÇE OFSET Matbaacılık, Ankara 2010.

Makaleler

AKBAŞ, Merak, “Vakitler Tenha, Şafak Kusursuz, Yıl 1943’ken”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, (1), S.2, 2014, s.326-336.

AKIN, Fehmi, “12 Temmuz Beyanname’sinin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (VII), S.2, 2005, s.92-109.

AKINCI, Abdulvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (IX), S.1, 2014, s.55-72.

ALACI, Berat, “Demokrat Parti Balıkesir Mebusu İbrahim Sıtkı Yırcalı’nın 27 Mayıs Sonrası Yargılanması: Anayasayı ihlal Davası”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.49, 2020, s.77-102.

ALKAN, Mehmet Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, (22), S.1, 2006, s.133-165.

ATAY, Rıfat, “Türkçe Ezan Uygulamasının Toplumsal Hafızada Yol Açtığı Travmalar Üzerine”, *Mukaddime*, (IX), S.2, 2018, s.49-65.

AVŞAR, B. Zakir, Elif Emre Kaya, “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Millî Kalkınma Partisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (XIII), S.2, 2012. s.113-132.

AVŞAR, Erkan, “Van’da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958- 27 Mayıs 1960)”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 2021, s.211-238.

AYDEMİR, Sefa Salih, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniveriste’nin Etkisi”, *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, (I), S.1, 2016, s.9-22.

AYDIN, Nermin Zahide, “Gümüşhane’de Milletvekilli Seçimleri (1946-1950)”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), S.2, 2019, s.261-275.

AYDOĞMUŞ, Çiğdem, “Milli Muhalefet Cephesine Karşı İktidarın Yanıtı: Vatan Cephesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (8), S.3, 2021, s.1172-1188.

AYSAL, Nejdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005, s. 267-282.

BENHÜR, Çağatay, “14 Mayıs 1950 Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 2007, S.17, s.61-75.

BULUT, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, (II), S.4, 2009, s.125-145.

ÇAKMAK, Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *Journal of History Studies*, (VII), S.3, 2015, s.1-21.

ÇAKMAK, Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, (II), S.3, 2008, s.153-186.

DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes ve 6-7 Eylül Olayları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.12, 2007, s.37-63.

DEMİR, Şerif, “Van’da Siyasal Yaşam 1945-1960”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, s.133-160.

DURŞUN, Davut, “Celal Bayar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.V, 1992, s.216-218.

EBİRİ, Gönül, “Tanıyanların Dilinden Kinyas Kartal’ın Hayatı ve Siyasal Faaliyetleri”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6, 2020, s.189-206.

ERTEM, Barış, “1950 Genel Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşkilatlanması”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (IX), S.19, 2017. s.169-184.

ERTEM, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (I), S.2, Aralık 2020, s.71-92.

ERYILMAZ, Hakan Gökhan, “Türkiye’de 1954-57 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri”, *Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (VII), S.1, 2019, s.72-88.

İLYAS, Ahmet, “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies*, (IX), S.4, 2014, s.563-575.

KARDAŞ, Abdulaziz, “Demokrat Parti İktidarı Döneminde Doğuda Bir Üniversite Kurma Çabaları (1950-1958)”, *History Studies*, (VI), S.6, 2014, s. 149-163.

KAYA, Yakup, “Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (VII), S.3, 2018, s.2276-2291.

KOÇLAR, Bekir, Yunus Özduygün, “Demokrat Parti’nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (IV), S.13, 2017, s.2264-296.

MIFTAKHOV, Songül, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946-1960”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, (6), S.2, 2018, s.1-26.

NERGİZ, Bilal, “Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş Sonrası Doğu’da Genel Seçimler ve Milletvekillerinin Demografik Özellikleri (1945-1960)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), S.1, 2020, s.473-501.

ÖZDURĞUN, Yunus, “Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu’da Seçimlere Bir Örnek: Siirt Seçimleri ve Demokrat Parti’nin Kalkınma Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (IX), S.45, 2016, s.288-301.

ÖZDURĞUN, Yunus, “Türkiye’de Siyaset-Basın İlişkileri: Van Örneği (1937-1960)”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, s. 283-304.

ÖZKAYA, Olcay Duman-Hakan Birsnel, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, *Atatürk Dergisi*, (I), S.1, 2012, s.299-318.

ÖZALPER, Mehmet, “Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (II), S.1, 2014, s.117-136.

ÖZTİĞ, Laçın İdil, “Küçük Ağrı Krizi: Türkiye-İran İlişkilerinde bir Kriz Yönetimi Örneği”, *Avrasya Etüdleri*, (54), S.2, 2018, s.151-177.

ÖZTÜRKÇİ, Alpaslan, “Siyasal Katılım ve İfade Özgürlüğü Bağlamlarında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949)”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, (IX), S.1, 2019, s.287-299.

PINAR, Mehmet, “Van’da Demokrat Parti Teşkilatlanması”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, (II), S.1, 2013, s.31-55.

SARI, Muhammed, “Atatürk Dönemi’nin İskân Politikasında İç İskâna Yönelik Çalışmalar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (7) S.14, 2011, s.87-113.

ŞAHİN, Enis-Bilal Tunç, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, (I), S.2. 2015, s.31-69.

ŞAHİN, Güneş, “Van Halkevi ve Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (31), S.52,2012, s.93-134.

ŞAHİN, İbrahim, “İktidar- Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dilli”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, (I), S.1, 2017, s.191-216.

TEBER, Mehmet, “Bir Başbakanın Hayat Hikâyesi”, *Adnan Menderes Üzerine Bir Biyografi Çalışması*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2002.

TEKE, Cevdet, “1950 Seçimlerinde Van”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, s. 191-210.

TUNÇ, Volkan, “Van Milletvekili İbrahim Arvas’ın Biyografisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (6), S.2, 2019, s.388-432.

YALÇIN, Abdullah Kutalmış, “Türk Siyasi Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, (20), S.4, 2021, s.2013-2041.

Tezler

EBİNÇ Sait, *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

POLAT, Süreyya, *1950-1960 Yılları Arasında Van’da siyasi Yaşam*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2019.

Gazeteler

Cumhuriyet, 03.05.1954

Cumhuriyet, 31.10.1957

İki Nisan, 12.10.1958

Van, 27.07.1946

Van Sesi, 01.07.1948-03.06.1960

Van Postası, 12.06.1953-03-06-1960

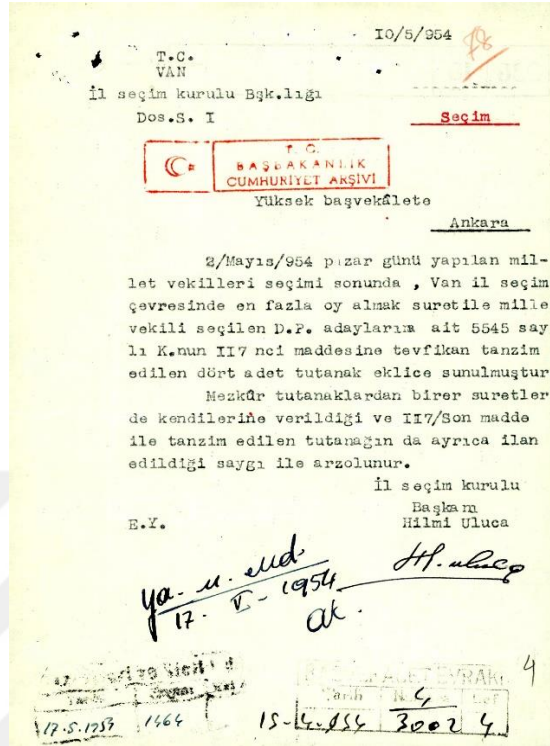
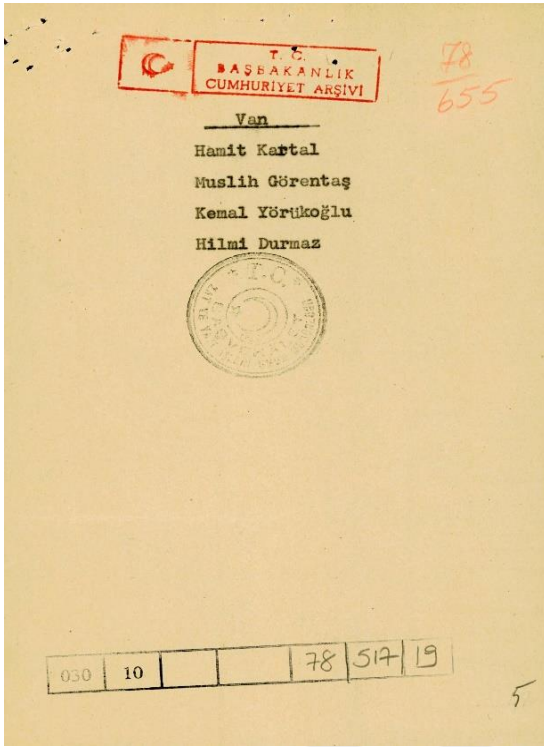
Yeni Yurd, 01-12.1947

Mülakat Görüşmeleri

19.07.2022 tarihinde Hamit Kartal'ın torunu Cevdet Kartal ile yapılan mülakat.

19.07.2022 tarihinde Hilmi Durmaz'ın yeğeni Mustafa Durmaz ile yapılan mülakat.

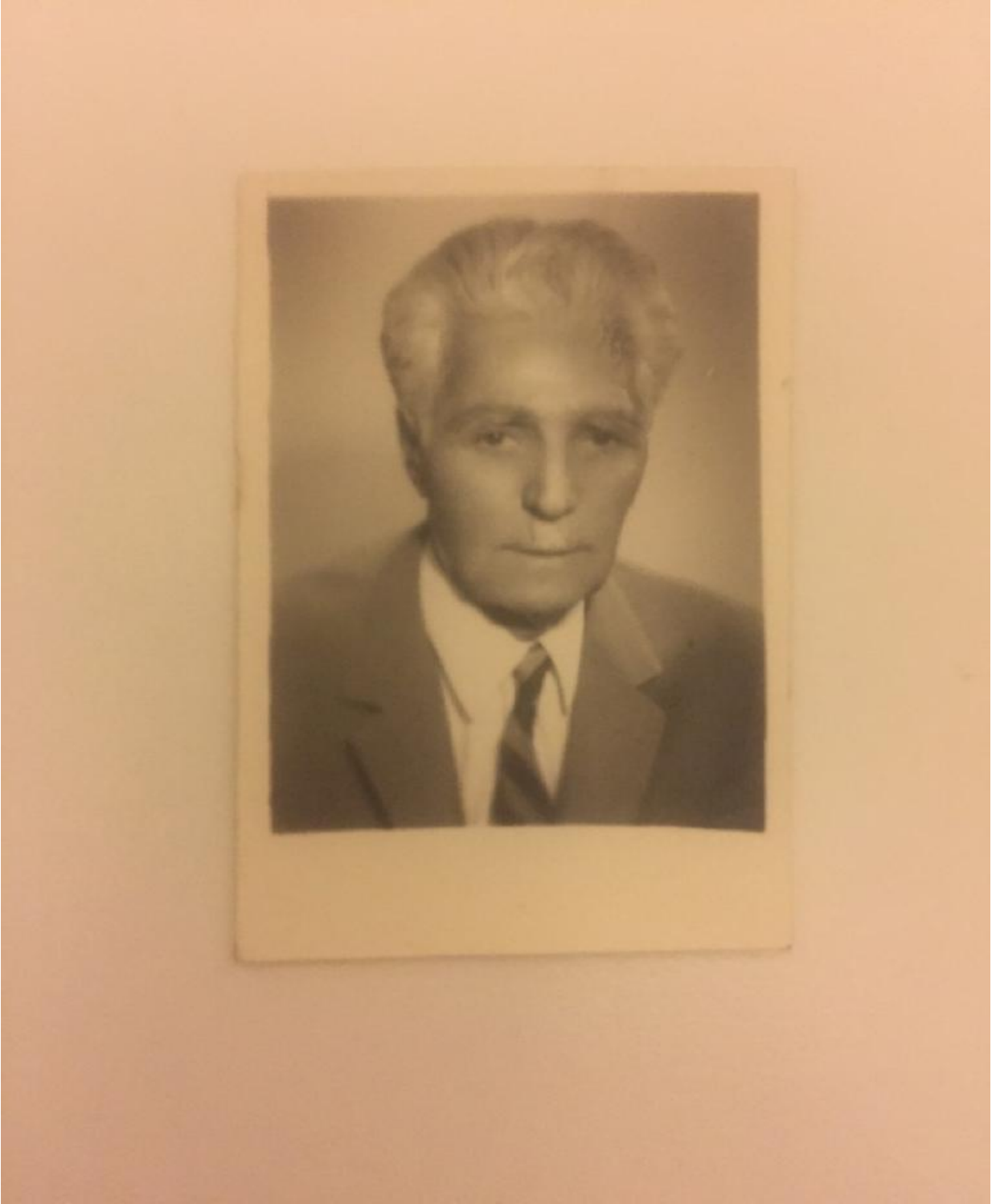
EKLER

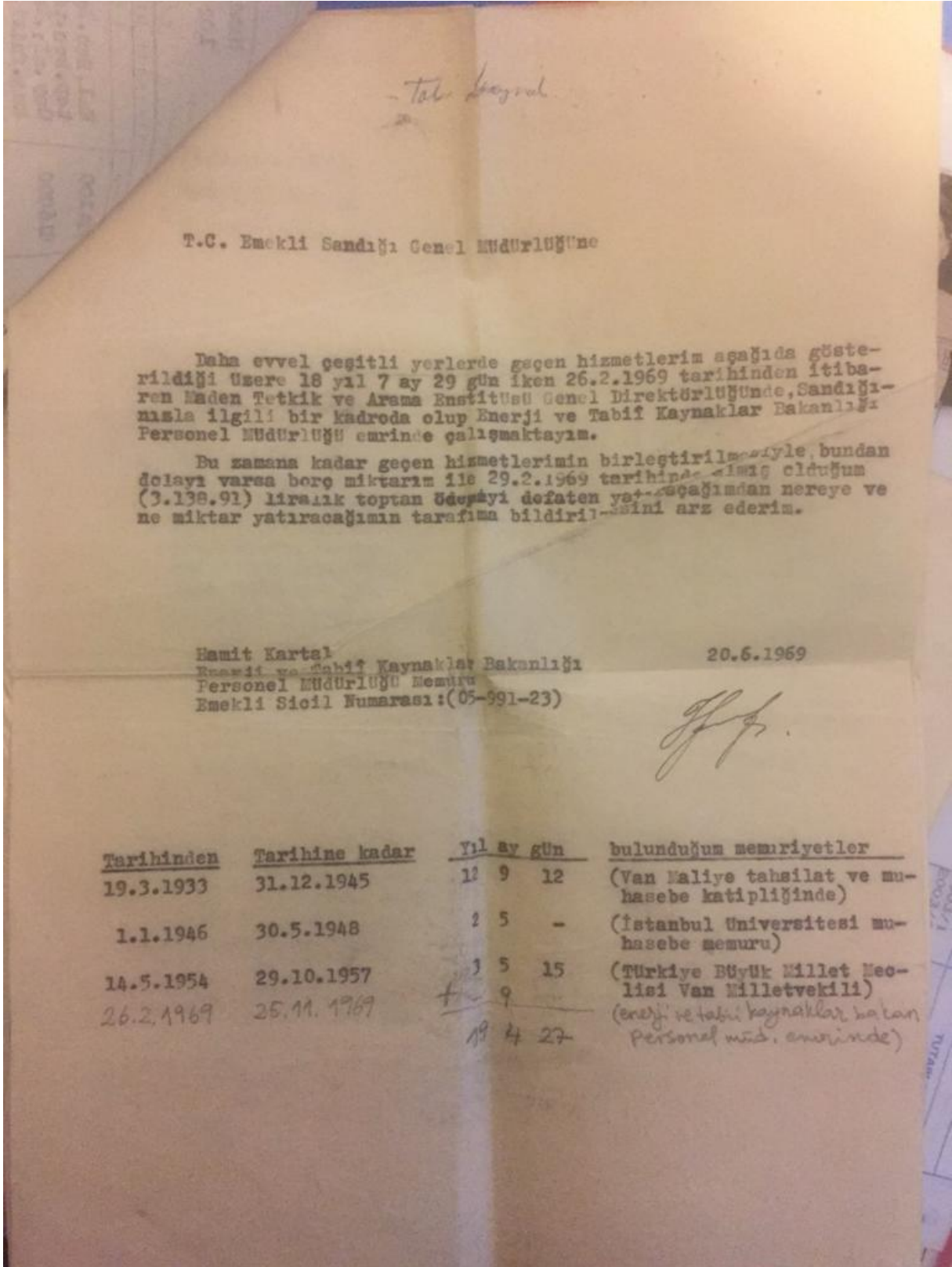
Ek 1- 2: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1954 Milletvekilli Seçimleri Sonucunda Milletvekilliğine Seçilenler.

Ek 3: Hamit Kartal'ın Torunu Cevdet Kartal Arşivi DP IX. ve X. Dönem Van Milletvekilleri.

Ek 4: Hamit Kartal'ın Torunu Cevdet Kartal Arşivi. X. Dönem DP Van Milletvekillerinden Hamit Kartal.

Ek 5: Hamit Kartal'ın Torunu Cevdet Kartal Arşivi. Hamit Kartal'ın T.C. Emekli Sandığı'na Gönderdiği Dilekçe.

VAN POSTASI

9 Eylül 1953 Çarşamba

Günlük Siyasî İktisadî Tarafsız Gazete

Fiyatı 5 Kuruş

Van Basmevi

Hak ve Hakkatı olduğu gibi göstermek isterizdir.

Sayı 72

Kasım Gülek Şehrimizde

Kasım Gülek C.H.P. ileri arasında

—C.H.P. genel sekreteri Kasım Gülek beraberinde Parti müfettişi Kemal Zeki gençsaman olduğu halde dün saat 15,30 da şehrimize tefrif ettiler.

Günün erken saatlerin de parti binası karşısında toplanan kalabalık halk kitlesi kampanyalarla Uçak alanına giderek genel sekreteri karşılamışlardır.

Uçak alana inerken Davai zurna çalmaya başladı Gülek Uçağın merdivenlerinde halkı selamlayarak binlerce kişinin çoktan tezahuratları arasında Omuzlar üzerinde Taksiya bindirerek şehre dönülmüştür. Hükümet binası karşısında kendisini bekleyen binlerce vatandaş selamladuktan sonra gündün siyasi hadiseleri etrafında.

Konuşma yapmak üzere miting sahasına gidildi.

Konuşmayı arkadaşımız avukat Teftik Doğuşiker açıklan sonra, Kemal Zeki Genç Osman mikrofon başına geçerek halkı sevgiyle selamlayıp Adnan menderezen Balıkesir natkundan bahisle memleketimiz de sekemek gibi su gibi hürriyetin boluğuna inanan iktidarintahminlerinde yanlış olduklarını memleketimizde bilakis hürriyetin hülâ devam ettiğini halka açık lisanla anlatıldıktan sonra kürsüye İhsan Yal-

çın çıktı.

D.P. nin sözlerine inanılmıyormu inanılmaz mı? diye bir soru sordu ve hemen akabinde hayır D.P. ye inanmak pek müşküldür. Zira iktidar bilgisiz, kararise insanlardan müteşkilidir. 1950 den önce H.P. si zamanında İstanbul civarında kurulan bütün fabrikası D.P. iktidara geçtikten sonra fabrikayı lüzumsuz göstererek parçalarını sağa, sola dağıttı.

Fakat zaman bütün fabrikasına olan ihtiyacı gösterdi fakat fırsat elden gitmiştir. Şimdi fabrikanın tekrar vücûde getirilmesi için iktidarın dünyaya etrafında 3600 lik bir daire çizmesi lazım gelir. Sözlerine devamla 14 Mayıs Öncesine kadar söylenilen vaatleri yerine getirmekten aciz olan iktidara artık millet kamayacak ve oyunu H.P. sine kullanacaktır. Diyip alkışlar arasında kürsü den indi ve hemen akabinde vanlılara hakikatın tarihi bir gün yazılan sayın Sekreter Kasım Gülek halkın içten gelen çoktan tezahurat ve sevgi alkışları arasında Mikrofon başına geçerek halkı mahabette selamladıktan sonra güzel Vanın sınırda olması dolayısıyla hâiz olduğu değeri belirterek: Bizim geçişimiz iktidarı

telesiz dâşürmüştür. Zira Van yayla memleketi olması sebebiyle pılaşa bu gün ihtiyacı duyulmamıştır. Fakat İstanbul gibi yerde sekiğin tevridinden iktidar ileri gelenleri pl. şla. a. k. m. anırken H.P. si gündüz hayallerine gece auyalarına girip bu canım yerde istirahatlarını kaçırdığımızdan mütestrim.

Gülek sözlerine devamla memleketimizde basın ve söz hürriyetinin olmadığının aynı zamanda bu gün H.P. sini kötülüyorlar daha dâne kadar aramızda olup bu gün iktidar başınıpırdılar. Zanetmesinlerki gömlek değiştirmekle zezem yanında yıkanılması gibi günahlar gitmez.

Bilâhâre demir yolu işlerine temastla H.P. si zamanında süratle ilerleyen demir yolu şimdi tamamen tehire uğramıştır. politika da süiri kuvvetli olan kazanır. Bizim sinitrimizde kuvetlidir.

Bazı beslemeler araya girerek H.P. sinden 2 lik yaratmaya çalışıyorlar fakat buna muvaffak olamayacaklardır. 14 Mayıs vaatlerine temastla herkesin Menderezen gibi çiftliği yok ki söylendiği şekilde cebine fazla para girsün halk ve birhassa işçi ve memur tabakası gündün güne artar fiyatlar karşısında yoklak çektiklerini belirterek enjula-

stiyonun bu hisle paranın da a rinin düştüğünü yarım milyon lira ticaret eşyısından dal ya gıbancılara harp iktidarımız kalmadığı gibi Türkiye dalandırıdır denmektedir.

Menderezen Denizindeki natkunda C.H.P. si in kendilerine teslim etmiş olduğu 136 ton altını eriterek yerine altın yumurtlayan tavuk alındığı söylenmiş de maalesef altın yumurtlayan tavuklar kısır tavuklar oldular.

Menderezen Balıkesirdeki natkunda da altınların yerinde olduğunu söylüyor.

Artık böyle iktidarın hangi lûfına inanılır. Sözlerine devamla tekrar Vanın coğrafi bakımından önemini anlatarak C.H.P. si zamanında doğunun kalkınması için 5 senelik 60 milyon lira tahsisatına yalnız senelik bir harcandıktan D.P. iktidara geçtikten sonra memleketin doğum, bakım olur mu bahanesi ile tahsisat başka yerlere harcanmıştır.

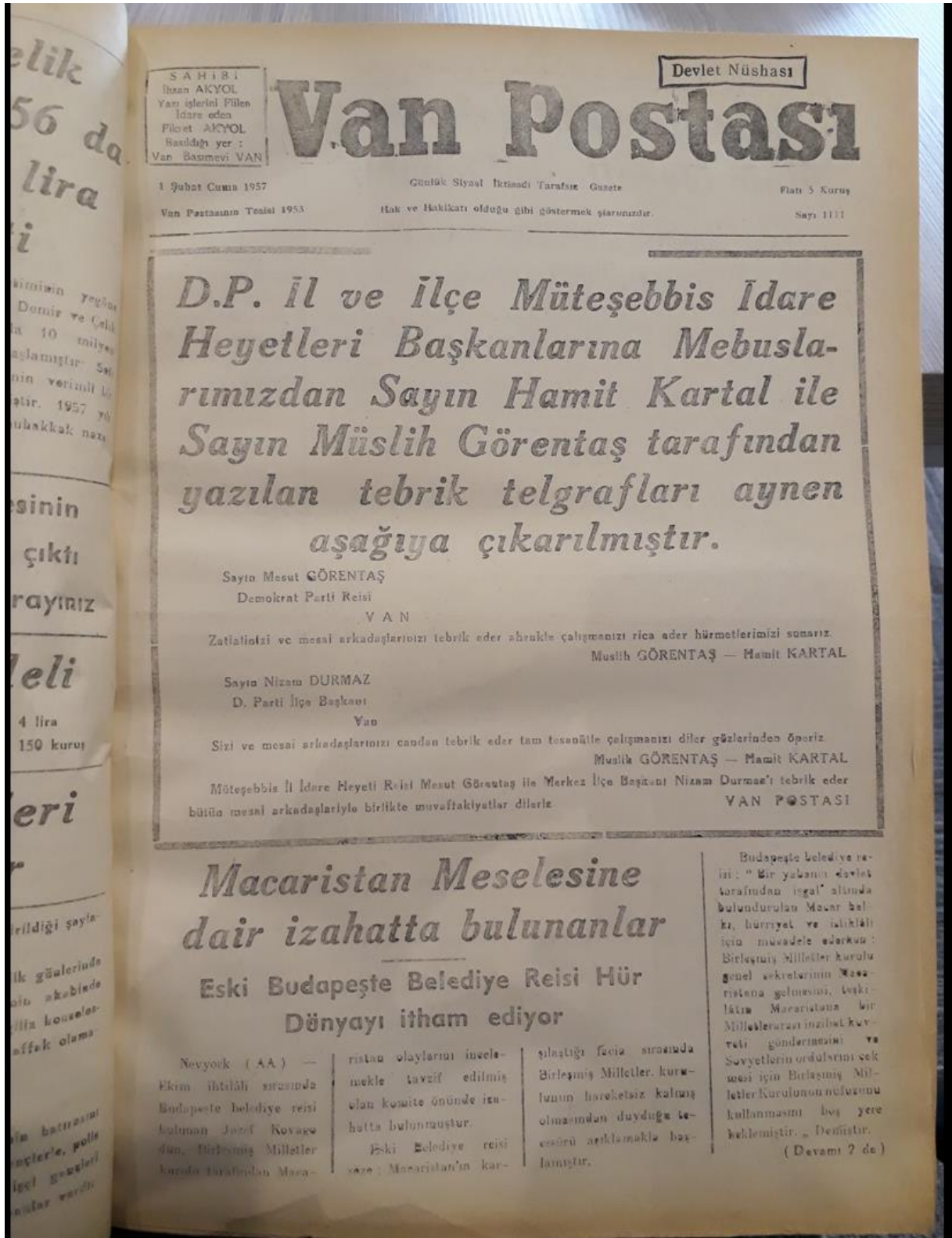
Mavi boncuk gibi Doğu Üniversitesi kâh burada, kâh şurada kuruluyor. Gülek devamla H.P. si D.P. arasında ilolik aratmak gayemis olmadı gibi doğuya başka koyun vermekle beraber muhterem Vanlılar kalbinde daima sizinle beraberdir diyerek halkın çoktan alkış ve tezahurat, gösterileri arasında kürsüden inmiştir.

Sayın Gülek—Ayağın, Uğurlu, davan kutsal, yolun açık olsun. N. Güner

Demokratların hazırlıkları

Ankara 4 (M.M.) —

Demokrat Parti seçim hazırlıklarına başlamak üzere. Haber verildiğine göre seçim propagandasında bir milyar dolarlık Amerikan yardımdan istifade edilecektir.

Ek 7: Van Postası, 1 Şubat 1957.

Ek 8: Van Postası 8 Ekim 1957.

VAN SESİ

Yıl: 2 — Sayı: 566 — GÜNLÜK SİYASAL TARAFSIZ GAZETE — 6 / MAYIS / 1950 CUMARTESİ — SAYISI: 5 Kuruluş.

İlimizde Baskı mı Yapılıyor?

Demokrat Parti, Valinin ve bazı İdare Âmirlerinin Baskı ve Tazyik Yaptıklarını iddia ediyor

Valiye Hitap Eden Bir Açık Mektubu Neşrediyoruz

Seçim kanunu hükümlerinin en iyi bir şekilde tatbiki gerekirken, bunun aksine hareket edildiğine dair bazı gazetelerde bir takım haberler verildiği görülmektedir. Bilhassa İdare Âmirlerinin memurların kanunlarının hükümlerindedir. Diğer İdare baskı ve tazyikler oldu.

İlimizde de baskı ve tazyik yapıldığı demokrat partisi

C. H. P. nin toplantısı

Öğrendiğimize göre, C. H. P. li İdare Kurulunda parti mensuplarına hitap etmek üzere bugün saat 15 de umumi bir toplantı tertip olmuştur.

Bu toplantıda, parti durumu ve seçim işleri hakkında konuşmalar yapılacaktır. Toplantıda Milletvekilleri, Milletvekili adayları ve Parti üyeleri de hazır bulunacaktır.

Hindistan - Suriye Diplomatik münasebetleri

Yeni Delhi, (GHH) Reşmen bildirdiğine göre, Hindistan - Suriye diplomatik münasebetlerinin başlanması beklenmektedir. Alınan

ti il idaresinden aldığımız ve ayne neğrettığımız açık mektuptan anlaşılmaktadır. Mektup ayne şudur:

Sığın Vali Niyazi Dalokay'a Açık Mektup

Devamlı müraacat ve ikazlarımıza rağmen, mübtelel şekilde ve usullerle devlet otoritesinin halk üzerindeki baskı ve tesiri devam etmektedir. Muhtarları yer yer toplayarak, makamaıza çağırarak tazyik ediyorsunuz. Nufuzlu

kimeleri, ağaları merkeze celp ederek baskı yapıyorsunuz. Memlekette yeniden enflar yaratmak suretile inkişaf pressiplerimizin en hassas noktasından vurulmasına sebebiyet veriyorsunuz. Gevâş kaymakamı halk partisinin arabasına binerek parti propagandacılarıle köy köy dolaftı. Timar Nahiyeye Müdürü Halk Partisi propagandacılarıle beraber köylerde dolaşiyor. Sayın me-

(Sonu sayfa 2 de)

Zilanda Altındere Harası

Harada faaliyet başladı, kadro tamamlandı

İnşaat hazırlıkları yapılıyor, bu ay içinde temel atma töreni yapılacak

Doğu bölgemizin hayvancılık bakımından kalkınmasını sağlamak, iyi cins hayvan yetiştirmeği ve ıslah etmeği temin etmek maksadiyle Zilan bölgesinde açılacak olan Altındere harasında faaliyetin başlamış olduğuna öğ-

rendik. Şehrimize gelen Hara Müdürü Halim Gözoğlu'nun bildirdiğine göre, Hara idaresinin kadrosu tamamlanmıştır. Haranın tesisini emir bulunan kanun da Meclisten çıkarılmış olduğundan bu hara müstakil bir idare halinde çalışmalarına başlamıştır. İdari hususların organize edilmesiyle beraber, inşaat hazırlıkları da yapılmaktadır. İnşaat için gerekli bütün malzeme, müteahhit tara-

(Sonu Sayfa 2 de)

Rauf Denker

İlimiz Savcılığına tayin edildi ve şehrimize geldi

İlimiz C. Savcısı Ahmet Adaman'ın Niğde Savcılığına tayini üzerine açılan gerine Tunceli C. Savcısı Rauf Denker tayin edilmiştir.

Rauf Denker evvelki akşam şehrimize gelmiş ve vazifesine başlamıştır. Yeni Savcımıza hoş geldiniz der görevinde başarılar dileriz.

Liselilerin aile toplantısı

Bu akşam saat 20 de Lise fakir öğrencileri ve spor kolu gururuna Liseliler tarafından bir aile toplantısı tertiplenmiştir.

Toplantı Halkevinde yapılacaktır. Bu toplantıya bir çok aileler davet edilmişlerdir.

Toplantının nezeli ve hoş geçmesi için lazımlı hazırlıklar görülmüş ve güzel bir program hazırlanmıştır.

Hindistan Cumhurbaşkanı ve Başbakanının ziyaretleri

Yeni Delhi, (GHH) Bir kaç gündür Bihar Eyaletinde bulunan Hindistan Cumhurbaşkanı Dr. Rajendra Prasad ile Başbakan Nehru Sindhri mintakasında inşa edilmekte olan muazzam suni gübre fabrikasını ziyaret etmişlerdir. Asyanın en büyük suni

(Sonu sayfa 2 de)

Memleket Davaları

Yasak Bölge

Tayan: Halil TUFAN

- 2 -

VAN'da dörtüze otuz bir liraya mal olacak bir hayvan hastanesinin kurulacağı haber alındı. Bu dula hastane temelini atıldığı büyük avniye öğrendik.

Cumhuriyetin bugüne kadar Van'da kurulmuş olan tesislerden en faydalı olanlarının başında bu münasemenin bulunduğu kabul etmek hiç de mülahazası olmaz.

Bu hayvan hastanesinin kuruluşu vesilesi ile köyculük konusu ile alakalı olan (yasak bölgelere) temas ederek geçen yazımızda doğu bölgesinin yaygın serisi kaynaklarından bir olan köyculük ve dolayısıyla bu bölgede hayvanları besleyecek bir takım tabii ve iktisadi hususiyetleri malik

(Sonu sayfa 2 de)

Az - Öz:

Nasıldır?

Şu aday nasıldır, bu aday nasıldır diye vatandaşların birbirlerine sorduklarını görüyoruz. Şunun bunun adayları üzerindeki kanaatleri, ancak şahsi görüşlerine dayanır. Vatandaşlar ittüklerini kendi vicdan ölçülerine vurarak en doğru kanaate varmak ve millet memleket menfaatlerini her şeyin üstünde tutmaktadırlar. Ne Hakanın sözüne, ne Valinin tesiri ne kapılmak doğru değildir. Oyunu kullanacak her vatandaş, kendi vicdanına ve umumi menfaa hesaplarına göre hareket etmekte vazifesini yapacaktır.

OZ

2/9/1950

ILAN
1686 Sat. Al. Kom. Bşk. lığı dan

1 - 10 Ton Kuru...
2 - Eksikler...
3 - Mühür...
4 - Vasi ve...
5 - İst. k...
No: 54

ILAN
11686 Sat. Al. Kom. Bşk. dan

1 - Çamaşır...
2 - Tahmin...
3 - İhale...
4 - İstek...
No: 58

VAN SESİ
Günlük Siyasal Tarafsız Gazete

Abone Şartları

Lr.	Kr.	Yılığ.
15	00	Yılığ.
8	00	Altı aylık
4	00	Üç aylık

Gazetemize gönderilen yazılar...
Günü geçiş...
25, kurastır.

İlan Şartları
Gazetemize...
İnceleme...
Kabul edilmez.

450 liradır...
No: 16

VAN SESİ

Yıl: 3 — Sayı: 667 — GÜNLÜK SİYASAL TARAFSIZ GAZETE — 4 / E Y L Ü L / 1950. PAZARTESİ — SAYISI: 5 Kurustur.

Bahçeli ve Genç İstisnai Kilitler...
Hıyanet...
Günlüğü...
Genç Van...
1948.

Belediye Seçimlerini D.P. Kazandı

Şehrimizde Seçim hararetili geçti, iştirak nisbeti yüzde elli oldu

Tasnif neticesi dün gece yarısından sonra saat dörtte anlaşılabilir

Partili partisiz bütün vatandaşların üzerinde tasniflerle dardıkları birliğe seçimleri dün akşam saat 8 de başlamış ve akşam 17 ye kadar bitmiş ve sonuçları Gerek halk partisi ve gerekse Demokrat parti seçimleri kazanabilmek için bütün güçleri ve mesailerini sarfetmişler, oy temini hususunda özami bir faaliyet göstermişlerdir.

Seçimler sabahleyin başlayan zaman tahmin edileceği kadar bir kalaşirlik görülmemiş ve vatandaşlar teltiricen seçim neticesine giderek oylarını vermişlerdir.

Sandık başlarında sandık seçim kurullarının partiler müşahitleri ve jüri üyelerinin katılımı ile seçimlerin ilerlemesi için de mümkün olan çabaklık yapılmıştır. Baza vatandaşlar seçim kütüklerinde isimlerini bulamamaktan, bazılar da evvelce boğlu buldukları sandık gerilerinin değişimlerinden şüphelenmekteydiler.

Seçimler akşamı kadar büyük bir sükunet içinde devam etmiş ve

halk neticesi merakla beklenmiştir. Saat 17 'e sandıklar açılmış ve tasnif işine başlanmıştır. Bu arada sandık başkanlarına toplanan vatandaşlar büyük bir ilgi ile neticesi takip etmişlerdir. Tasnif gece yarısından sonra saat üçe kadar devam etmiş ve Merkez ilçe seçim kurulu da gelen neticeleri tesbit etmiş ve saat dörtte netice katiyetle anlaşmış ve Demokrat parti adaylarının yüzde yetmiş kazandıkları öğrenilmiştir. Bundan sonra Demokrat parti mensupları kazanan safelerden ve halkın kendilerine oylarıyla gösterdiği itimattan doğan bir sevinç ve neşe içinde tezahürat yapmış ve geymiş demokratlar diğer kamyonlara dolarak cadde ve sokakları gezmişlerdir.

İlceleden gelen haberler...

Havacılık çözümlerine...
Genç İhtiyaçlara...
ve yeni şartlara göre...
hiz vermek zorundayız...
Bunun için Türk Hava Kurumu'na yardımlarını...
mızı genişletmeli ve kuvvetlendirmeliyiz.

Gençlerimizin yürekleri kanad...
kavuluyor...
Kuvvet...
ni yurdun en uzak köşelerine ulaştırılmak için...
Türk Hava Kurumu'nun...
çalışmalarını desteklemeliyiz.

Gençlerimizin yürekleri kanad...
kavuluyor...
Kuvvet...
ni yurdun en uzak köşelerine ulaştırılmak için...
Türk Hava Kurumu'nun...
çalışmalarını desteklemeliyiz.

Dün Bir Hadise oldu

İki Demokrat Halk Partililer tarafından dövüldüler

Dün Bahçevan mahallesinde seçim sandığı bölgesi civarında bir hadise olmuştur. O vermeye gelen kadınlar tarafından iştirak edilmiş bir hadise olmuştu. İki Demokrat parti mensupları olan Ramazan Güllü tarafından hareketine maci olmak istemiş ve aralığı da münakaşçılık.

bu arada Jandarma emrinde Ramazana küfür savurmuştu başlanmış ve münakaşçı kevgiye iştirak etmiştir. Tam bu sırada sandık başlığını kontrol etmek üzere jüri hadise mahalline gelen C.H.P. İl Başkanı Celâl Çeliker, İhsan Akyol, Abdülaziz (Sona sayfa 2 de)

Az - Öz:
Demokratların bir zaferi daha
Demokrat parti dün bir zafer daha kazanmıştı. Que bu zaferin münakaşçısı...
Eğer halk istemiyorsa Demokratlar...
D.P. yetenek ederi...
Membekeri...
02

General Mac Bride gitti
Ankara (Ankara Ajansı) - Amerikan askeri gardian grubunun eski Başkanı General Mac Bride bugün memleketimizden ayrılmıştır. Kendisi hava alanında Genel Kurmay Başkanı Nuri Yamut, Yürümlü grubunun yeni Başkanı General Arnold, gardian teğmenleri mensupları ve subaylar tarafından uğurlanmıştır.

Ek 10: Van Sesi, 4 Eylül 1950.

VAN SESİ

Yıl: 4 - Sayı: 547 - GÜNLÜK SİYASAL TARAFSIZ GAZETE - 4 AĞUSTOS / 1957 CUMARTESİ - SATIŞI: 5 Kuruştur

Sahibi ve Yayıncısı: İzzetî Fikretî Lâzârî Edinî Tiyasî Kitâpçı - Pasadığı Yer: Yeni Van Matbaası Van

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Dün Şehrimize Şeref Verdiler

Halk Cumhurbaşkanını Sevinç Tezahürleriyle Karşıladi ve Bağrına Bastı

Gençler, Üniversite dilekleri ve Sanat Enstitüsü Mezunları da isteklerini levhalarda belirterek Celâl Bayarı karşıladılar

Cumhurbaşkanına Uçaktan iner inmez kurban kesildi, çiçek serpidi ve bir buket verildi

Cumhurbaşkanı Üç Sayın Celâl Bayar, Şehrimize gelmiş ve görevleri dolayısıyla şehrimiz tam manasıyla şükâlede bu gün ve bu bayram günü vâkıdır. Şehir başbaşa bayraklarla donatılmış taklar kurulmuş ve muhtelif yerlere (Höşgözü) vâkı bir tevhâta getirilmiş. Halk erken saatlerden itibaren uçak meydanına akın etmeye başlamış ve meydan oğleye yakın bu kalabalık mahşer haline gelmiştir.

Cumhurbaşkanımız saat 12,30 sıralarında gelmiş ve uçak binlerce insanın alkışlarıyla karşılanmıştır. (Sona Sayfa 2 de)

Dün akşam Belediye nin ziyafetinde Cumhurbaşkanı dedi ki:

"Büyük Atatürk Şarkın ilerlemesini memleketin ilerlemesinde esas ittihaz ettiği içindir ki, bölgede bir üniversite fikrini ortaya atmıştır. Biz onun bu güzel fikrine tesahüp ediyoruz. Bu üniversite nerede kurulacak, nasıl yapılacak? Memleketin iktisadi temsil eden hocalarımız profesörlerimiz bunu teklif edip en iyi şekliyle bularak ifade edeceklerdir."

Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar Millet Meclisimizde İzzet Akında

Cumhurbaşkanımız Van'da gelmiş ve kendisine bu davada Vatan müdâfâa etmişlerini takdir ederek ayrı tazimatta bulunmuştur. Bundan sonra Gençlik (Sona Sayfa 2 de)

Az - Öz

ÜNİVERSİTE

Cumhurbaşkanımız Van'da gelmiş ve kendisine bu davada Vatan müdâfâa etmişlerini takdir ederek ayrı tazimatta bulunmuştur. Bundan sonra Gençlik (Sona Sayfa 2 de)

Ek 11: Van Sesi, 4 Ağustos 1957.

VİL 7
Sayı: 1899
24 EYLÜL 1954
C U M H U R İ Y E T İ
SAYISI 5
Kuruluş

Doğru Fikirler

VANSESİ

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

Hoş Geldiniz Aziz Başvekilimiz

GÜNÜN MESELELERİ:

BAŞVEKİLİ Karşılarken

ÖTEZ bir yıl zarfında bu şehir iki defa Başvekil karşılamak saadetine erişmiştir. Buraya Başvekil olarak ilk gelen İsmet İnönü'dür. 1935 de şehrimize gelen İnönü, o vakit şartları altında ilimizin durumuyla ilgilmiş ve birtakım vaatlerde bulunmuştu. Bu ziyaretin o vakit çizdiği o ısa semeresini görmüştük.

Bugün, yani on dokuz sene sonra Başvekil olarak Adnan Menderes karşılamak saadetine eriyoruz. 1930 den beri, Demokratik İktidarın Başvekil olarak sorumlularına aldığı mesuliyet yükü altında, hükümetin bazı sıfatıyla muvaffakiyetle bu memlekete büyük eserler kazandıran, kalkınma mevzuunda cidden faaliyetine herkesi hayran bırakan, kudretli Türkiye'nin müstesna bir hale gelmesine, dünya çapında gıpta edilebilir bir itibar kazanmasına, büyük milletler safında büyük olduğu yeri almaya isabetli görüş ve siyasetle unutulmaz hizmeti dokunan Başvekil Adnan Menderes aramızda görmekten ve ona olan hasretimizi yenmekten derin bir haz ve bahtiyarlık duyuyoruz.

Geçmiş idarenin bazı

hatah siyaseti ve hareketiyle birçok acı hadiselerle maruz kalan, ihmale uğrayan, ilerleme imkânlarından mahrum edilmiş bu vilâyet, beş yıllık demokrat idare zamanında ferahlatıcı imkânlarla kavuşmuş, zira, iktisadi ve kültürel hareket ve faaliyetlere sahne olmuş, köylere varınca kadar müşaheretler görmüştür. Yolların yapılması, okulların inşası, su ve elektrik mevzuunun hal safhaına girmesi, gömünakale mevzuunda tedbirler alınması, hava meydanı, Üniversite, çimento fabrikası gibi cidden hayati konular üzerinde ehemmiyetle ve hassasiyetle durulması bu il için ferah verici ve saadet getirici gerçek işler olmuştur. Bunun içindir ki biz, Demokrat idareye müteşekkik bulunuyoruz.

Bugün, eşsiz bir muhabbetle aramıza aldığımız çok değerli Başvekilimize temiz iç duygularımızı ifade eden bazı noktalara temas etmeği faydalı buluyoruz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, bu il, geçmişin ihmaline uğramış ve en geri kalmış bir ildir. Beş yıldanberi yüzünün gülmeğe başladığını görüyoruz. Başvekilimiz

Bugün şehrimize şeref verecek olan Başvekil Adnan Menderes muazzam törenle karşılanacak

Şehir bugün bir bayram manzarası arz ediyor, her taraf bayraklar, taklar ve yeşilliklerle süslenmiştir

Van'lılar, aziz misafirlerini sevinç ve heyecan tezahürleriyle bağışlarına basacaklar

Başvekilin bugün mühim bir konuşma yapması bekleniyor

BİR NOKTA :

SEVGİLİLER

*İki hasret sevgili kavuşacak bugün,
Van'da yenerak taassürü birbirine..
Başvekilile Van'lılar yapacak bugün,
Ebedî hatıralar nakşedip gönüllerine..*

NOKTA

AZİZ BAŞVEKİLİMİZ ADNAN MENDERES

Dün geç vakte kadar alınan haberlerden öğrendik ki, sayın Başvekilimiz Adnan Menderes bugün şehrimize şeref vereceklerdir. Bu münasebetle şehrimiz dünden itibaren bir bayram manzarası arz etmeğe başlamış ve her taraf bayraklar, yeşillikler ve taklarla süslenmiştir. Sayın Adnan Menderes karşılamak için geniş bir program hazırlanmıştır. Halk sevinç ve heyecan içinde caddeleri ve sokakları doldurmakta, köylerden ve kasabalardan şehrimize binlerce vatandaş

Az - Öz

UĞURLU AYAK

Başvekil, her gittiği yere uğur götürmektedir. Bir haftadanberi yurttan ayrıldığı gezintinin plançosu yürekleri ferah verici eserlerle doludur. Uğradıkları illerde mutlaka bir tesisin temelini atan ve bir müesseseyi işletmeğe açan Başvekilimizin şehrimize de aynı uğuru getireceğine inanıyoruz. Burda belki de temeli atılacak işletmeğe açılacak bir müesseseye yoktur. Fakat ileride bu nimete

(Sonu sayfa 2 de)

Ek 12: Van Sesi, 24 Eylül 1954.